

Eenheid in verscheidenheid

Secretariaat provinciale afdeling Zuid-Holland

Drijverschuit 35, 3372 VA Hardinxveld-Giessendam, tel. 0184 617 557, e-mail:
vkb.zuidholland@solcon.nl

Eenheid in verscheidenheid

De geschiedenis van de provinciale afdeling Zuid-Holland
van de VVK/VKB (1931–2017)

door
Rook Belder

Verantwoording

Voor dit boek is gebruik gemaakt van:

- Alle jaargangen van Het Orgaan, Het Maandblad, De Kerkvoogdij en Kerkbeheer over de periode 1931–2016.
- Het archief van de provinciale afdeling Zuid-Holland.
- “De ontknoping van de zilveren koorde”, dr. W.H. den Ouden.
- “In dienst van de Kerk”, 84 jaar Vereniging van Kerkvoogdijen in de Nederlandse Hervormde Kerk 1920–2004, R.M. Belder.

De jaartallen en de namen van de kerkgebouwen die in de onderschriften van de foto's zijn vermeld, zijn afkomstig van de website www.reliwiki.nl.

Foto's

Voorzijde omslag: de Grote of Onze Lieve Vrouwekerk van Dordrecht en op de achterzijde het Marcussenorgel in de Laurenskerk te Rotterdam. Foto's op de pagina's 34, 39, 93, 131, 133, 144, 148, 163, 169, 172, 173, 178, 179, 180, 187, 190 en 206 (kerk van de Waalse gemeente Leiden) zijn afkomstig van de website Reliwiki. De foto op pagina 8 is uit het archief van de VKB. De overige foto's zijn van Rook Belder.

Dit gedenkboek bevat tal van publicaties waarin de bedragen nog in guldens zijn vermeld. De omrekenkoers naar euro's is € 2,20371.

Vormgeving en redactie

Rook Belder

Oplage

425 ex.

Druk

Koninklijke Van der Most, Heerde

Sponsoring

Deze uitgave van het bestuur van de afdeling Zuid-Holland van de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer kon gerealiseerd worden dankzij een subsidie van de Stichting Stormbrand.

Inhoud

Verantwoording	4
Inhoud	5
Voorwoord	6
Een historische terugblik op de Vereniging van Kerkvoogdijen/ Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer afdeling Zuid-Holland	8
Enkele bijzondere kerkrentmeesterlijke beheerszaken in Zuid-Holland	69
Gebouwen, monumenten en andere wetenswaardigheden over Zuid-Holland	101
Voorzitters, secretarissen en penningmeesters	226
Overzicht van kerkelijke gemeenten waarvan foto's van kerkgebouwen e.a. zijn opgenomen	227

Voorwoord

Het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen (VVK) was van mening dat de grote kracht van de organisatie van de VVK, naast haar centraliserende karakter (hoofdbestuur, maandblad, beleidsvoorbereidende commissies, algemene vergadering) met name was gelegen in haar mogelijkheden tot decentralisatie. Om die doelstelling beter te kunnen bereiken, begon het hoofdbestuur in 1928 met de vorming van provinciale afdelingen. De afdelingen zouden in beginsel tweemaal per jaar bijeen komen. Deze bijeenkomsten waren bedoeld om de saamhorigheid tussen de kerkvoogden te bevorderen, ervaringen uit te wisselen en elkaar van informatie te voorzien.

Om de band met het hoofdbestuur te bevorderen, was bepaald dat elke afdeling door een bestuurslid in het hoofdbestuur vertegenwoordigd moest zijn. De achterliggende gedachte was dat men op provinciaal niveau, waar men dichter bij de gemeenten staat, beter in staat is geschikte personen voor bestuursfuncties te vinden dan wanneer dat centraal zou gebeuren. Om de band tussen het hoofdbestuur en de besturen van de provinciale afdelingen te versterken, was bepaald dat het hoofdbestuur eenmaal per jaar een bijeenkomst moest beleggen met een delegatie van de afdelingsbesturen.

In deze uitgave, die ter gelegenheid van het 86-jarig bestaan van onze afdeling geschreven is, wordt in kroniekvorm inzicht gegeven in haar werkzaamheden en activiteiten sinds de oprichting in 1931. Werkzaamheden die maar één doel dienen, namelijk: het bevorderen van de doelstelling van de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer (VKB), te weten het behartigen van de vermogensrechtelijke aangelegenheden, voor zover niet van diaconale aard, van de Protestantse Kerk in Nederland en haar gemeenten. Destijds waren dat onderwerpen als: dodehandsbelasting, bestuur en beheer, kerkelijke financiën, nieuwe kerkorde, gebouwen en monumenten, plaatselijke geldwerving, kerkelijke begraafplaatsen e.a.

Anno 2017 spelen, naast de aandacht voor gebouwen en monumenten, begraafplaatsen en beheer van onroerende zaken, zaken als gemeenteopbouw, pastorale verzorging, de problematiek van de kleine gemeenten en de plaatselijke geldwerving een belangrijke rol.

Sinds de kerkvereniging per 1 mei 2004 en de fusie van de Vereniging van Kerkvoogdijen in de Nederlandse Hervormde Kerk met het Landelijk Verband van Commissies van Beheer van Gereformeerde Kerken in Nederland per 1 januari 2005, verleent onze afdeling haar diensten aan de gemeenten die deel uitmaken van de Protestantse Kerk in Nederland.

Voor deze uitgave is gebruik gemaakt van notulen en correspondentie over de afgelopen periode van 86 jaar. Dat materiaal is aangevuld met informatie uit achtereenvolgens de verenigingsbladen Het Orgaan, Het Maandblad, De Kerkvoogdij en Kerkbeheer, die bij het Centraal Bureau in Dordrecht aanwezig zijn. Het boekje is samengesteld door de heer Rook Belder, die tot en met mei 2010 als chef de bureau

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

aan het Centraal Bureau van de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer verbonden was en nu als vrijwilliger nog bepaalde werkzaamheden voor de VKB verricht. De heer Ben van der Schaaf heeft de eindredactie verricht.

Ondanks het feit dat de communicatiemiddelen in deze tijd andere zijn dan die in 1931 (telefoon, e-mail, website) zal aan onderling contact, ontmoeting en uitwisseling van ervaringen tussen de kerkrentmeesters behoefte blijven bestaan. Het bestuur van de afdeling Zuid-Holland wil er, samen met het hoofdbestuur van de VKB, graag aan meewerken dat dit contact met de colleges van kerkrentmeesters ook in de toekomst in stand wordt gehouden.

Tenslotte is ons afdelingsbestuur dank verschuldigd aan het bestuur van de Stichting Stormbrand voor de financiële bijdrage waardoor deze uitgave kon verschijnen.

Het bestuur van de provinciale afdeling Zuid-Holland,

J. Bol, voorzitter
C.W. de Jong, secretaris
R. van der Wel, penningmeester
R. Buddenberg, bestuurslid
B. van der Roest, bestuurslid

Februari 2018

Een terugblik op de historie van de Vereniging van Kerkvoogdijen/Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer afdeling Zuid-Holland

Onderstaande informatie is ontleend aan het archief van het bestuur van de afdeling Zuid-Holland, het archief dat op het Centraal Bureau van de VKB aanwezig is en het informatieblad van de Vereniging. Achtereenvolgens was dat: *Het Orgaan, Het Maandblad, De Kerkvoogdij en Kerkbeheer.*

Oprichtingsbijeenkomst

Op 27 oktober 1931 werd in het gebouw "Eltheto" aan de St. Laurensstraat 55 te Rotterdam door het hoofdbestuur een bijeenkomst belegd om te komen tot de oprichting van een afdeling Zuid-Holland. Aan de uitnodiging voor deze bijeenkomst hadden 49 personen, vertegenwoordigende 32 kerkvoogdijen, gevolg gegeven. Deze bijeenkomst vond plaats onder leiding van de heren mr. A. de Jong, secretaris van het hoofdbestuur van de VVK, en ds. mr. C.J. Bartels.

Mr. A. de Jong, die burgemeester was van de voormalige gemeenten Mijnsheerenland en Westmaas, achter zijn schrijfbureau.

Na de inleiding van de heer De Jong, die wees op de noodzaak tot oprichting van een provinciale afdeling, werd een voorlopig bestuur ingesteld, bestaande uit de heren A.A.E.S. van Vreeswijk, president-kerkvoogd te Delfshaven, P. Haagsma, president-kerkvoogd te Vreeswijk, A. Swijnenburg, kerkvoogd te Ottoland, A. Pronk, kerkvoogd te Scheveningen, en M.H.J. van der Pol, kerkvoogd te Strijen. Verder zouden er nog twee kerkvoogden uit noordelijke deel van Zuid-Holland worden aangezocht.

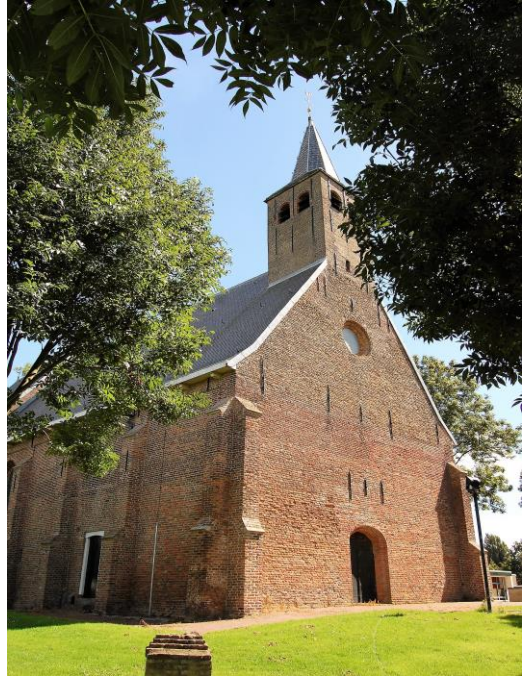
Het hoofdbestuur zal door de heer mr. A. de Jong vertegenwoordigd worden. Tot de voorjaarsvergadering van 1932 blijft het correspondentieadres van de afdeling Zuid-Holland gevestigd bij de heer mr. A. de Jong, die toen aan de Groenmarkt 11 in Dordrecht woonde.

Dodehandsbelasting weg

In het gecombineerde nummer van "Het Maandblad" van januari/februari 1940 is een publicatie opgenomen waaruit blijkt dat de regering besloten heeft, na fel verzet van o.m. de Vereniging van Kerkvoogdijen, de dodehandsbelasting in te trekken. Zes jaar lang (1934-1939) werden de beheerders van kerkvoogdijen, diaconieën, pastorieën en beheerders van andere kerkelijke fondsen belast met deze belasting

Lutherse kerk Bodegraven, 1871.

St. Martinuskerk Zwartewaal, 15^e eeuw.

Dorpskerk Hazerswoude, 1658.

Hervormde Catharinakerk Goedereede, 1708.

Hervormde kerk Berkel en Rodenrijs, 1733.

die de Nederlandse Hervormde Kerk jaarlijks ruim f 150.000 kostte, met als gevolg dat zij f 1 miljoen armer is geworden.

In elk geval is komen vast te staan dat de kerkvoogdijen in het geheel niet rijk zijn, zoals nogal eens werd beweerd. Maar het fabeltje van de rijke kerkvoogdijgoederen is het meeste gevoed in de kring van predikanten. Sommige van hen beweerden dat “over het algemeen geen slechtere wezens waren onder de zondaren die de kerken vullen, dan de kerkvoogden. Zij zaten maar op rijke fondsen en hielden de dominees arm”. De Bond van Nederlandse Predikanten “vond de dodehandsbelasting prachtig, niet om redenen van het kerkelijk belang, maar om de belangen van de staat. De Federatie van Diaconieën hield zich op de vlakte. Er waren ook omstandigheden waardoor zij moeilijk anders kon. Niettemin betaalden de diaconieën gezamenlijk zo'n f 30.000 hieraan”.

De Generale Synode en de Vereniging van Kerkvoogdijen stonden echter zij aan zij. Mede dankzij de inzet van de voorzitter van de Vereniging, de heer J.A. Bakker, werd dit resultaat bereikt. “Hiermee is dus bewezen dat iets bereikt kan worden wanneer Synode en VVK samenwerken”, aldus de publicatie over dit onderwerp in Het Maandblad.

Grote opkomst op streekvergadering

Op 4 november 1941 was er in Rotterdam een streekvergadering belegd die in het teken stond van de bespreking van het concept-reglement inzake de rechtspositie en bezoldiging van de predikanten van de Nederlandse Hervormde Kerk. In groten

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

*Kerkgebouw Hervormde
gemeente
Boven-Hardinxveld,
1862.*

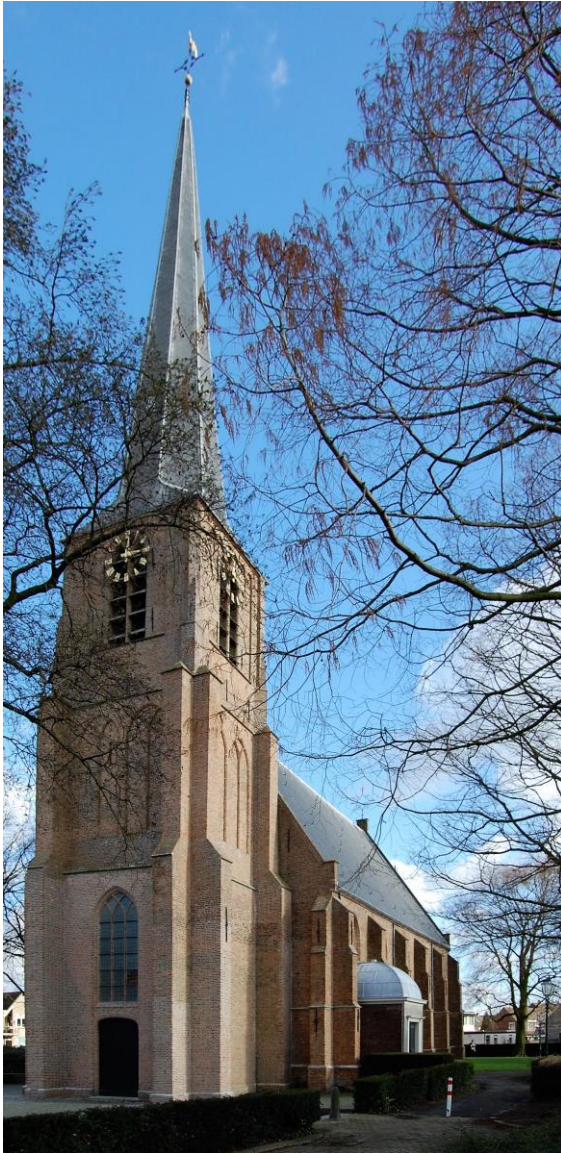

*St. Maartenskerk te
Heenvliet, 14^e eeuw.*

*Hervormde kerk Hei- en
Boeicop, 16^e eeuw.*

Laurentiuskerk Mijnsheerenland, 1445.

getale was men naar Rotterdam gekomen, aldus een bericht in "Het Maandblad" van november 1941.

Wederopbouw van verwoeste en beschadigde kerken

Na mei 1945 bleek al spoedig dat de schade die door de oorlog aan kerken en kerkelijke gebouwen was toegebracht, aanzienlijk was. Er waren 150 kerken en meer dan 100 pastorieën verwoest of zwaar beschadigd. Naast de directe gevolgen van het oorlogsgeweld, was er de ontwrichting van het kerkelijk leven door de afwezigheid van ambtsdragers, de evacuatie, de inundatie, e.d. De Urgentieraad die door de synode was ingesteld, vond het belangrijk een Restauratiecommissie in het leven te roepen om de getroffen gemeenten te helpen bij de wederopbouw. Deze Restauratiecommissie was gevormd door:

- ds. K.H.E. Gravemeijer en ds. A.J. Wormgoor, namens de synode;
- mr. M.Ch. de Jong, namens de Vereniging van Kerkvoogdijen;
- J.P. Royer, namens de Colleges van Toezicht;
- W.J. Hemmes, namens de Federatie van Diaconieën;

- A.W. Kamp, secretaris van de schade-enquêtecommissie te Leiden;
- prof.mr. F. de Vries te Amsterdam;
- dr. H.M.J. Wagenaar te 's-Gravenhage;
- mr. G.A.J. ter Linden, secretaris.

Als bouwkundig adviseur in wederopbouwzaken werd benoemd ir. A.R. Hulshoff, stadsarchitect van Amsterdam. In augustus 1945 werd een eerste wederopbouwcollecte gehouden waaraan 502 hervormde gemeenten bijdroegen en die een bedrag van ruim f 400.000 opbracht, ofwel bijna f 800 per gemeente.

Grote Kerk van de Protestantse gemeente Vlaardingen, 12^e eeuw.

De kerk in het offensief

Op de ledenvergadering van donderdag 28 november 1946, die in restaurant Caland-West te Rotterdam werd gehouden, hield dr. E. Emmen, scriba van de generale synode en secretaris van de algemene synodale commissie, een inleiding onder de titel "De kerk in het offensief". Hij wees daarbij op de onderdrukking tijdens de afgelopen oorlog en de bijzondere verantwoordelijkheid van de kerk, door zichzelf te herzien, te hervormen en te bekeren. De grootse roeping waarvoor de kerk steeds meer oog kreeg, leidde tot bezinning.

De oorlog was het grote incident dat plotseling binnenviel in de bestaande verhoudingen van de mensen. De kerkorde die door de synode was opgesteld, bood meer taken en bevoegdheden aan de synode. Nu is er sprake van verantwoordelijkheden van gemeenten. Er is een nieuwe kerkorde in voorbereiding waarin

ook aan de nieuwe verhouding van bestuur en beheer aandacht zal worden besteed.

Bestuur en beheer

Tijdens de najaarsvergadering die op 22 september 1948 in Rotterdam werd gehouden, hield mr. A. de Jong een inleiding over de ontwerp kerkorde. Hij ging bij deze gelegenheid ook in op de nieuw voorgestelde beheersregeling en zette daarbij het standpunt van het hoofdbestuur uiteen. De heer De Jong wees erop dat de synode bevoegd is over te gaan tot wijziging van de huidige reglementen, onder voorwaarde dat de kerkvoogdijen de nieuwe reglementen zullen aanvaarden. De figuur van de ouderling-kerkvoogd, zoals die door de synode wordt voorgesteld, is eigenlijk het meest omstreden. De kerkvoogd wordt daarbij ambtsdrager en zal o.a. ook bij het beroepingswerk worden ingeschakeld.

Hervormde kerk te Oude Tonge, 15^e eeuw.

Dorpskerk van de Protestantse gemeente Pernis, 1926.

Gereformeerde kerk van Poortugaal, 1930.

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

Laurentiuskerk van de Hervormde gemeente Bergambacht, 16^e eeuw.

Het in stand houden van het college van notabelen vond de heer De Jong dringend nodig. Niet alleen als opleidingsinstituut voor kerkvoogden, maar ook als de belangrijke schakel tussen de gemeente en de kerkvoogdij. "Geen enkele kerkvoogdij zal via de burgerlijke rechter gedwongen kunnen worden de nieuwe beheersregeling te aanvaarden, maar indien er een beheersregeling *in overleg* met de kerkvoogdijen tot stand komt, zal het niet *behoeven* voor te komen dat de kerkvoogdijen deze nieuwe regeling naast zich neerleggen". Hierna volgde een boeiende discussie, waarna door enkele aanwezigen voorgesteld werd om tot stemming over te gaan. Veel van de aanwezigen verzetten zich hier echter tegen, omdat waarschijnlijk geen enkele aanwezige vanuit zijn kerkvoogdij volmacht heeft ontvangen om namens de kerkvoogdij een stem uit te brengen.

Weer informatie over bestuur en beheer

In het tweede kwartaal van 1950 werden alle provinciale afdelingen bezocht met het doel de kerkvoogdijen voor te lichten over hun positie in de nieuwe kerkorde en tevens hun bezwaren tegen de ingediende voorstellen te horen.

Op 27 mei 1950 sprak de heer H. Oltmans, notaris te Zaltbommel, in Gorinchem en op 30 mei 1950 deed hij dat in Rotterdam. In Rotterdam sprak de vergadering zich met algemene stemmen uit tegen de figuur van de ouderling-kerkvoogd. In Gorinchem werd de bijeenkomst door 40 kerkvoogden bezocht, terwijl er in Rotterdam ongeveer 100 kerkvoogden aanwezig waren.

De positie van de kerkvoogdij in de nieuwe kerkorde

Tijdens de vergadering van de afdeling Zuid-Holland, die op 26 februari 1951 in schouwburgzaal "Odeon" te Rotterdam werd gehouden, waren 204 personen aanwezig. De secretaris van de Vereniging, mr. A. de Jong, hield een inleiding over de positie van de kerkvoogdij in de nieuwe kerkorde. Hij wees er o.m. op dat de

Dorpskerk van de Hervormde gemeente Numansdorp, 1648.

synode het beheer niet heeft geregeld, zij kan het beheer niet regelen en zal dat ook niet doen. "Dat moeten de gemeenten zelf doen door wijziging van hun plaatselijk reglement", aldus de heer De Jong. Het proces om tot een nieuwe kerkorde te komen, loopt al vele jaren. Kerkvoogden kunnen niet zeggen dat zij overvallen worden omdat per 1 mei a.s. de nieuwe kerkorde van kracht wordt. De heer De Jong deelde tenslotte nog mee dat een model voor een Vervangingsbesluit en een nieuw concept voor een plaatselijke regeling in maart of april a.s. aan alle kerkvoogdijen zou worden toegezonden.

De financiën van de kerk

Op 25 april 1952 kwam de provinciale afdeling bijeen. Na afdoening van een aantal huishoudelijke zaken sprak ds. H.J.F. Wesseldijk uit Eindhoven over de algemene financiën van de kerk. Hij stond stil bij de draagkracht en had begrip voor de financiële problemen waarmee menige gemeente te maken had. Verreweg het grootste bedrag dat voor de financiering van het algemeen kerkenwerk nodig is, moet op vrijwillige basis bijeen worden gebracht, namelijk uit het collecteplan, waarvan de belangrijkste bronnen zijn de Paas- en Oudejaarscollecte.

Nieuwe regeling predikantstraktementen

Tijdens de najaarsvergadering die op 5 november 1952 plaats vond en die door 63 kerkvoogden werd bijgewoond, hield de secretaris van het hoofdbestuur, de heer mr. A. de Jong, een inleiding over de nieuwe regeling voor de predikantstraktementen. De heer De Jong gaf een globaal overzicht over de ontwikkeling van de predikantstraktementen sinds 1920, het jaar waarin het eerste reglement op deze traktementen tot stand kwam. De minimum-aanvangswedden zijn nu veel te laag. Rekening houdend met de geldontwaarding gedurende de afgelopen jaren, is het noodzakelijk dat de traktementen worden herzien en dat de pensioenen voor de emeriti-predikanten worden veilig gesteld.

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

Onze Lieve Vrouwekerk te Geervliet, in gebruik bij de Protestantse gemeente die met Abbenbroek, Heenvliet en Zwartewaal de kerkelijke gemeente Twee Stroomland vormt.

Dorpskerk te Vierpolders, 1721.

Gereformeerde kerk van Woerdense Verlaat, 1964.

*Dorpskerk Hervormde gemeente
Wateringen, 1532.*

De heer De Jong benadrukte dat de herziening van de predikantstraktementen geheel los staat van de nieuwe kerkorde die op 1 mei 1951 in werking is getreden. De voorgestelde traktementsregeling staat of valt met de bereidheid van de leden tot het brengen van een offer voor de Kerk, aldus de heer De Jong.

Op de najaarsvergadering, die op 19 november 1953 in restaurant Caland-West te Rotterdam werd gehouden en die werd bijgewoond door 77 personen, vertegenwoordigende 49 kerkvoogdijen, hield de directeur van de Raad voor de Predikantstraktementen, de heer mr. dr. H.M.J. Wagenaar, een inleiding over de nieuwe generale regeling voor de predikantstraktementen en -pensioenen die op 1 januari 1954 van kracht wordt.

De belangrijkste wijzigingen van de bestaande regeling uit 1920, die in 1943 voor het laatst werd herzien, zijn:

- de groepsindeling;
- de beoordeling van de aanwezige gelden voor de financiering van de predikantsplaats door de provinciale kerkvoogdijcommissie;
- de pastorale verzorging indien de gemeente zelf geen predikantsplaats kan financieren;
- regeling vacaturegelden;
- omslag centrale kas;
- de berekening van het ledengeld; en
- de pensioenregeling.

Kerk en industrialisatie

Op 30 november 1954 vindt de najaarsvergadering van de afdeling Zuid-Holland in Rotterdam plaats. Aanwezig zijn 38 kerkvoogden, vertegenwoordigende 26 kerkvoogdijen.

*Gereformeerde kerk
De Lichtbron te
Wateringen, 1962.*

Op deze bijeenkomst houdt mr. W. Noordijk, lid van de Provinciale Kerkvoogdij-commissie Zuid-Holland, een korte inleiding over het werk van deze commissie in het belang van de hervormde gemeenten.

Daarna houdt drs. P. de Jong, directeur van het Sociologisch Instituut van de Nederlandse Hervormde Kerk, een inleiding over het onderwerp "De Kerk en de Industrialisatie". Hij noemt daarbij de noodzaak van industrialisering door uitbreiding van bestaande bedrijven of vestiging van nieuwe bedrijven in steden en in sommige gemeenten van het platteland. Daarna gaat hij in op de invloed van industrialisering op de omliggende wereld. Verder vraagt hij aandacht voor de vraag hoe de Kerk staat tegenover deze geïndustrialiseerde samenleving en tenslotte wat de kerkvoogdelijke aspecten van deze problematiek zijn. Industrialisatie betekent ook dat wij te maken krijgen met zeer mondige mensen. Zij wensen opgenomen te worden in het gesprek en in de dialoog en in de daad, aldus de heer De Jong.

Aandacht voor de w.a.-verzekering

Op 26 mei 1955 hield de afdeling Zuid-Holland in "De Doelen" in Leiden haar voorjaarsvergadering die door 22 kerkvoogden werd bijgewoond. De heer W.J.C. Post hield een inleiding over de mogelijkheid om via de Vereniging van Kerkvoogdijen een w.a.-verzekering af te sluiten op de door het hoofdbestuur in 1953 afgesloten collectieve polis. De premie zou geen bezwaar mogen zijn, want voor kleine gemeenten met een kerkgebouw tot 350 zitplaatsen (de premie werd gebaseerd op de grootte van het kerkgebouw) werd een jaarpremie gevraagd van f 15. Aardig is te vermelden dat het premietarief zoals dat in 1953 was vastgesteld ruim dertig jaar ongewijzigd is gebleven.

Na de inleiding van de heer Post hield de heer A. Leeuwenburgh, architect BNA in Leiden, een inleiding over houtaantasting als gevolg van houtinsecten.

Het werk van de Orgelcommissie

Tijdens de voorjaarsvergadering van 2 mei 1956 te Rotterdam die door 42 kerkvoogden werd bijgewoond, sprak mr. W.M. Schokking, voorzitter van de Orgelcommissie van de Nederlandse Hervormde Kerk, over het werk van deze

Hervormde kerk van Haastrecht, 1624.

Hervormde kerk van Hoornaar, 15^e eeuw.

commissie. Aan de hand van een aantal voorbeelden toont de heer Schokking het nut van het werk dat deze commissie verricht. Hoewel een hervormde gemeente niet verplicht is om advies bij de Orgelcommissie in te winnen wanneer er plannen voor nieuwbouw of restauratie van een orgel zijn, is zo'n advies zeker aan te bevelen. Ook wijst hij op de problematiek van kerkverwarming in relatie met het kerkorgel. Gelukkig zijn er steeds meer architecten die hierover tijdig contact met de Orgelcommissie zoeken.

Verder waarschuwt de heer Schokking voor het elektronisch orgel dat zijn intrede heeft gedaan. *“De orgelcommissie is, na een grondig onderzoek tot de conclusie gekomen, dat dit orgel voor de eredienst waardeloos is. Het op de markt brengen van het elektronisch orgel voor kerkgebouwen is een ondergraving van het streven van de Orgelcommissie om er voor te waken, dat een krachtdadig halt wordt toegeroepen aan de grote teruggang in de kwaliteit van de kerkorgels”*, aldus de heer Schokking.

Veranderende tijden voor het kerkvoogdelijk beheer

Tijdens de najaarsvergadering van 27 november 1956, die in Rotterdam plaats vond, sprak ds. H.J.F. Wesseldijk, secretaris van de Generale Financiële Raad van de Nederlandse Hervormde Kerk, over de veranderingen waarmee kerkvoogden te maken zouden krijgen. Was het vroeger zo dat verreweg de meeste inkomsten uit 'dood geld' (opbrengst van pachten, huur e.d.) kwam, nu moeten de kerkvoogden,

*Dorpskerk van de
Hervormde gemeente te
Katwijk aan den Rijn,
13^e eeuw.*

die beheerder zijn, zich op hun taak als geldwerver gaan voorbereiden. “Wij staan voor het feit dat het levend geld een enorme rol speelt en daarom is voor de gemeente publiciteit zeer noodzakelijk, o.a. door folders, boekjes e.d. Men moet het de gemeenteleden gemakkelijk maken om bij te dragen en het geld niet laten brengen, maar het gaan halen”. Ds. Wesseldijk attendeerde erop dat ook de kerkelijke goederen op een verantwoorde wijze moeten worden beheerd. Men mag daarop geen roofofbouw plegen, want ook deze kerkelijke goederen zijn een belangrijk element in het beheer van de kerkvoogden.

Hierna gaf hij een toelichting op de verhoging van de predikantstraktementen en zette uiteen hoe deze verhoging geleidelijk aan wordt doorgevoerd, waarbij de gehele pensioenbijdrage volgens de nieuwe regeling ten laste van de gemeente komt.

Voorts besprak ds. Wesseldijk de situatie rondom het Rijkstraktementen. Hij liet weten dat een commissie bezig is zich over deze ingewikkelde materie te beraden. Tenslotte adviseerde hij de gemeenteleden nauw te betrekken bij het kerkenwerk, omdat een gemeente die leeft, ook een gemeente is die geeft.

Moeilijkheden en mogelijkheden bij sterk groeiende gemeenten

Op de vergadering van 14 mei 1957 die het afdelingsbestuur in het Groothandelsgebouw te Rotterdam hield en waar 41 kerkvoogden aanwezig waren, hield notaris A. Hoogenraad, tevens kerkvoogd in Overschie, een inleiding over de moeilijkheden en mogelijkheden van een kerkvoogdij in een groeiende gemeente.

*Dorpskerk te
Hoogvliet, 1660.*

Hij ging daarbij in op een referaat over kerkbouwplanning van o.a. ds. W.E. den Hertog, predikant in 's-Gravenhage-Loosduinen, die aandacht vroeg voor de vorming van een kerkelijke gemeenschap in een nieuwe stadswijk. Hij noemt de vereiste zakelijke aanpak van de kerkvoogden waarop ds. Den Hertog de aandacht vestigde. De kerkvoogden van nu worden voor beslissingen geplaatst, waarvan men zich 25 jaar geleden geen voorstelling kon maken.

Ook in een kerk dienen vraagstukken opgelost te worden na een wetenschappelijke behandeling. Dat komt neer op keuzes maken op basis van een koele berekening. Een zorgvuldig samengestelde raad van advies voor de kerkvoogdij zal zonder twijfel zijn vruchten afwerpen.

Verder gaat de heer Hoogenraad in op voorbeelden van vakopleidingen van personeel van grote bedrijven met het doel tot een betere organisatie te komen. Ook de kerk moet de grootst mogelijke aandacht besteden aan de scholing van hen die in het kerkenwerk een leidinggevende taak hebben. Een noodzaak van de eerste orde is dat in snelgroeïende gemeenten predikanten worden geplaatst die over een groot organisatievermogen beschikken.

Tenslotte vraagt notaris Hoogenraad zich af waarom notarissen zo weinig aanvragen van kerkelijke gemeenten ontvangen om aan de kerk te legateren. Dit zou naar zijn mening sterk gestimuleerd moeten worden.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente Maasdam, 1871.

Dorpskerk van de Hervormde gemeente te Zevenhuizen, 1699.

Hervormde kerk Kedichem, 1867.

Ontmoetingskerk Gereformeerde kerk te Krimpen aan de Lek, 1968.

Eerste streekvergadering in Meerkerk

Op 7 mei 1958 belegde het afdelingsbestuur in Meerkerk de eerste streekvergadering. Op deze avond waren 16 personen vertegenwoordigd. De afdelingsvoorzitter, de heer A. in 't Veld, deelt mee dat er in Zuid-Holland nog 34 kerkvoogdijen geen lid van de Vereniging van Kerkvoogdijen zijn. Het grootste deel lijkt te behoren tot de kerkvoogdijen in de Alblasserwaard en de Vijfherenlanden. Dat is de reden waarom deze eerste streekvergadering in de regio van Meerkerk is belegd. Uit de reacties van de aanwezigen blijkt dat men deze regiobijeenkomst als een goede zaak ervaart. Dit is een goede gelegenheid om ervaringen uit te wisselen.

Subsidiëring van kerkbouw

Tijdens de ledenvergadering van de provinciale afdeling op 11 november 1958, die door 54 personen werd bezocht, houdt ir. P. Boersma uit Rotterdam een inleiding over subsidiëring voor kerkbouw. De heer Boersma wijst erop dat na de oorlog de grote en middelgrote steden flink uitgebreid zijn. Nu groeit de bevolking in 7 jaar met één miljoen. In de grote steden is de decentralisatie in de hervormde gemeente nog niet ingevoerd. Er zijn wel wijkgemeenten, maar alleen op papier. Er blijkt nog een grote binding met de centrale gemeente bestaan. Hoe kleiner de gemeenschap, hoe groter de offervaardigheid. In de grote gemeenten ligt dat veel moeilijker.

*Dorpskerk van de
Protestantse gemeente
Wassenaar, 16^e eeuw.*

Voor de oorlog was er in Rotterdam een fonds voor een 17^e predikantsplaats, maar die is er nog niet. Destijds had de overheid veel bemoeienis met de kerkbouw in de mijnstreek en in de nieuwe polders die drooggemaakt zijn. In de Heyplaat, een wijk van Rotterdam, heeft de Droogdok Maatschappij de stichting van drie kerkgebouwen mogelijk gemaakt. Ook gemeentebesturen in ons land hebben veel bijgedragen voor de financiering van kerkbouw

De heer Boersma deelt mee dat de gemeente 's-Gravenhage *f* 90 per zitplaats voor nieuwbouw subsidieert, maar andere gemeenten geven meer. Een nieuwe kerk komt ongeveer neer op *f* 800 per zitplaats. Hij adviseert de kerkvoogden die hiermee te maken hebben om zich tot het eigen gemeentebestuur te wenden en een subsidie te vragen van *f* 160 tot *f* 225 per zitplaats.

De Commissie Sassen, die door de overheid is ingesteld, adviseert in haar rapport dat de overheid 25 procent van de bouwkosten van een nieuwe kerk voor haar rekening behoort te nemen, maar de heer Boersma vreest dat de huidige regering dit voorstel niet zal honoreren.

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

*Kerkgebouw van
de Hervormde
gemeente
Bleiswijk, 1532*

*Greupkerk (1921)
van het buurtschap
Greup dat onder de
Protestantse
gemeente
Mijnsheerenland
hoort.*

*Gereformeerde kerk
De Morgenster te
Papendrecht, 1959.*

*Kerkgebouw Hervormde gemeente
Groot-Ammers, 1857.*

Hoofdelijke omslag of vrijwillige bijdrage

Tijdens de jaarvergadering van 26 april 1960 houdt de heer J. Moll, lid van het hoofdbestuur, een inleiding over de systematiek van plaatselijke geldwerving. In die tijd werd nog in veel gemeenten het systeem van de hoofdelijke omslag toegepast. Dat is een vorm van kerkelijke belasting die op basis van het fiscaal inkomen onder de lidmaten van de gemeenten werd geheven. Doopleden en geboortelieden (= leden die niet gedoopt zijn, maar uit hervormde ouders zijn geboren) werden benaderd voor een vrijwillige bijdrage.

Hoewel het systeem van de hoofdelijke omslag gebaseerd

was op de omvang van de draagkracht en uit solidariteits oogpunt best te verdedigen was, kwam er steeds meer verzet hiertegen. Daarom werd in toenemende mate gebruik gemaakt van de systematiek van de vrijwillige bijdragen. Maar dat vereiste een goede voorlichting door middel van een goede folder, aldus de heer Moll. Hij staat ook stil bij het probleem van de kleine gemeenten die met toenemende financiële zorgen worden geconfronteerd. De zelfstandigheid van de gemeente is eerst dan te handhaven indien zij een gezonde financiële basis heeft, aldus de heer Moll.

Record aantal kerkvoogden

Op 31 augustus 1960 kwam het afdelingsbestuur in Den Briel in vergadering bijeen. Voor de aanvang van de vergadering werden de Deltawerken in het Haringvliet bezocht. Om 10.00 uur hadden zich 106 personen verzameld bij de aanlegsteiger te Hellevoetsluis. 's Middags was er de vergadering in Den Briel, waar de secretaris van de Deltawerken sprak over de grootscheepse veranderingen die de ontsluiting van de tot op heden geïsoleerde gebieden tot gevolg zal hebben.

Vijf Hervormde gemeenten werden één

Per 1 januari 1966 zijn in Rotterdam-Zuid vijf Hervormde gemeenten samengevoegd, te weten Charlois, Feijenoord, Heyplaat, Vreewijk en IJsselmonde.

*Goede Herderkerk van de
Protestantse gemeente te
Alphen aan den Rijn, 1965.*

De nieuwe naam van de gemeente is: Hervormde gemeente te Rotterdam-Zuid. Het gebied dat deze gemeente omvat telt 280.000 inwoners, waarvan er 150.000 behoren tot de Nederlandse Hervormde Kerk. Van ongeveer 25 procent wordt een financiële bijdrage ontvangen. In de nieuwe gemeente zijn 20 predikanten werkzaam.

De fusie is bedoeld om gezamenlijk verschillende projecten van het kerkenwerk beter te kunnen uitvoeren. Bijzondere omstandigheden waren aanleiding tot deze stap. Met name in de wijk Feijenoord loopt de bevolking gestaag terug, waardoor het voor de overige gemeenteleden steeds moeilijker wordt de noodzakelijke financiën op te brengen. In de nieuwe woonwijken daarentegen neemt de bevolking zeer snel toe. Flats schieten als paddenstoelen uit de grond.

Eenwording van de betreffende

Hervormde gemeenten leek daarom de meest voor de hand liggende oplossing, omdat nu de mogelijkheid is ontstaan nog beter met elkaar samen te werken. Dat is vooral nodig omdat de Kerk in deze zo snel veranderende wereld oog moet hebben voor velerlei problemen, zoals jeugdzorg, evangelisatie en industrie, oecumene, bejaardenzorg. Daarom hebben de hervormde gemeenten van Rotterdam-Zuid de krachten gebundeld.

Kerkvoogdij allerlei

De ledenvergadering van de afdeling, die op 14 mei 1966 in wijkgebouw "Onder de Wiek" te Dirksland werd gehouden, werd door een 50-tal kerkvoogden en notabelen bijgewoond. Een excursie aan de Deltawerken ging hieraan vooraf. Onder leiding van de voorzitter, de heer A. in 't Veld, worden de huishoudelijke zaken afgewikkeld. Na de pauze bespreekt mr. dr. H.M.J. Wagenaar, directeur van de Raad voor de Predikantstraktementen, een aantal schriftelijk ingediende vragen. Er komen hierbij

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

*Dorpskerk van de
Hervormde gemeente te
Hendrik Ido Ambacht,
16^e eeuw.*

zaken van zeer uiteenlopende aard aan de orde, o.a. pastoraal verband, de vrijwillige bijdragen, kostenbeheersing bij de meerdere organen van de kerk, grondbelasting, aanslagen predikantstraktementen, subsidie voor de bouw van nieuwe kerken, de bouw- en restauratiecommissie en zaken rondom de streekgemeenten. Het was een zeer geanimeerde vergadering, waarvan kerkvoogden, dankzij de deskundigheid van de heer Wagenaar, met voldoening huiswaarts keerden.

Hoge pensioenpremie

Tijdens de ledenvergadering van de afdeling op 28 november 1970 in het Rijnhotel te Rotterdam stelt de voorzitter, de heer A. in 't Veld, de omvang van de predikantspensioenen aan de orde. De Raad voor de Predikantspensioenen had besloten, teneinde de pensioenen op het gewenst niveau te houden, dat de pensioenpremie de komende jaren fors zou stijgen. Jaarlijks zullen kerkvoogden daarmee bij de vaststelling van hun begroting, rekening moeten houden. Dat leverde tijdens de bijeenkomst van kerkvoogden de nodige discussie op. Met name de omvang van de eigen bijdrage van de predikant stond daarbij centraal.

Dorpskerk van de Protestantse gemeente Zuidland, 15^e eeuw.

De kerkvoogden van Wateringen zijn van mening dat een particuliere maatschappij dezelfde pensioendekking kan verlenen tegen een veel lagere premie. De voorzitter zegt toe dat een gesprek hierover zal plaats vinden met de Raad voor de Predikantspensioenen. Het heeft overigens 42 jaar geduurd voordat besloten werd het Pensioenfonds Predikanten elders onder te brengen. In 2012 werd het fonds ondergebracht bij het Pensioenfonds Zorg en Welzijn.

De landelijke ledenregistratie

Op de ledenvergadering van de afdeling die op 27 november 1976 in restaurant Engels te Rotterdam werd gehouden, hield de heer W. Poot, de latere adjunct-directeur van de SMRA (Stichting Mechanische Registratie en Administratie), een inleiding over de landelijke ledenregistratie. In die tijd was aansluiting bij de SMRA en het gebruik maken van haar diensten nog een vrijblijvende zaak. Slechts een beperkt aantal gemeenten, voornamelijk de grote(re) gemeenten, maakte hiervan gebruik. Maar voor een goede pastorale bearbeiding van de gemeente is een vlekkeloze ledenadministratie onontbeerlijk.

Tijdens het verdere gedeelte van deze bijeenkomst werden vragen gesteld over het klokluiden in torens die eigendom zijn van de burgerlijke gemeente, het reglement voor niet-aangepaste gemeenten (dat waren destijds gemeenten waar de kerkvoogden buiten de kerkenraad opereerden), bezuinigen aan de top van de kerkelijke organisatie en de verrekening van het quotum met de opbrengst van het

Dorpskerk van de Protestantse gemeente Leiderdorp, 1622.

collecteplan. Het was een zeer geanimeerde bijeenkomst die door 35 kerkvoogden werd bijgewoond.

Goede actie Kerkbalans kan opheffen predikantsplaatsen voorkomen

Tijdens de jaarvergadering van 25 november 1978 van de afdeling Zuid-Holland houdt de secretaris van de afdeling, de heer A. van Adrighem, een inleiding over het opheffen van predikantsplaatsen in met name de kleine gemeenten. Hij wees daarbij op een prognose uit 1964, toen gevreesd werd dat veel kleine gemeenten, waar juist vaak een hechte gemeenschapsband bestaat, in de toekomst zullen verdwijnen.

Helaas is deze vrees bewaarheid, terwijl bovendien grote gemeenten met het verlies van predikantsplaatsen worden geconfronteerd. In 1977 is het aantal predikantsplaatsen ten opzichte van 1976 met 2 teruggelopen.

Oorzaak van deze teruggang is de afname van de kerkelijke belangstelling door de geringe groei van het aantal gemeenteleden. Daar staat tegenover dat de lasten van de gemeenten voor de instandhouding van de predikantsplaats, de afdrachten aan de landelijke kerk en de kosten van kerkelijke gebouwen alleen maar fors toenemen.

De heer Van Adrighem wijst de kerkvoogden erop dat zij beleidsmatig met deze zaken moeten omgaan. De afgelopen jaren hebben in het inkomsten- en uitgavenbeeld van de kerkelijke gemeenten een trend aangegeven. Bij ongewijzigd beleid zal die vaak neergaande lijn zich blijven doorzetten. Hij noemt in dit verband de actie Kerkbalans die sinds 1974 op interkerkelijk niveau wordt georganiseerd en

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente Molenaarsgraaf, 16^e eeuw.

die bij veel gemeenten, welke deze actie op intensieve wijze hebben gevoerd, tot een forse inkomstenvermeerdering heeft geleid.

De heer Van Adrighem voert een pleidooi om alles in het werk te stellen om de predikantsplaats in stand te houden. Door de jaarlijkse forse kostenstijgingen, waarbij 10 procent per jaar geen uitzondering was, is het nodig dat - onder meer via de actie Kerkbalans - de vrijwillige bijdragen stijgen om de kostenontwikkeling de baas te blijven.

Kerkvoogden en verzekering

Op 16 januari 1982 houdt de afdeling in café-restaurant Engels te Rotterdam haar ledenvergadering die door 29 kerkvoogden werd bezocht. In de ontstane vacature door het vertrek van de heer A. van Adrighem, wordt drs. A. Dek uit Alblasserdam benoemd.

Hierna houdt de heer Th. Booy Liewes, verbonden aan de onderlinge verzekeringsmaatschappij Donatus, een inleiding over 'Kerkvoogden en verzekering'. Donatus, waar ruim 3.000 kerkgebouwen verzekerd zijn, beschikt over veel kennis en heeft ervaren experts in dienst. Hij wijst de kerkvoogdijen op de mogelijkheid om grote kerkgebouwen met vorkclausule te verzekeren, waarbij een belangrijke premiekorting kan worden verkregen. Omdat Donatus een onderlinge is, is ook de jaarlijkse premierestitutie, die in de afgelopen vier jaar voor de brandsector 40 pct. bedroeg, erg aantrekkelijk.

Gereformeerde
kerk Open Hof te
Bleiswijk, 1997.

Afdeling Zuid-Holland viert 50-jarig bestaan

De afdeling Zuid-Holland vierde op 23 oktober 1982 in de Pauluskerk te Gouda het 50-jarig bestaan. Door omstandigheden was de viering verlaat. De opkomst was bijzonder groot.

Afdelingsvoorzitter M.C. van Dongen heette de aanwezigen welkom en gaf een historisch overzicht van de afdelingsactiviteiten. Hij staat stil bij de relatie *Bestuur en beheer*, die in veel gebieden in Hervormd Nederland waaronder in Zuid-Holland, een rol speelde. Na 32 jaar kerkorde van de Nederlandse Hervormde Kerk moest de afdelingsvoorzitter constateren dat 66 procent van de gemeenten zich aan de beheersregeling van de kerkorde had aangepast, terwijl 19 procent zich onder het oude toezicht blijft voegen en 27 procent vrij is in het beheer. "Die 66 procent maken de dienst uit", aldus de heer Van Dongen, "want bij mijn weten zijn de andere beheersvormen niet in het hoofdbestuur vertegenwoordigd".

Hij schetste verder de verandering van de problematiek (stadsuitbreiding en afsterven van de binnensteden). Over de Samen-op-Weg-kerk merkte de heer Van Dongen op dat het hem verwondert dat er veelvuldig over de beheersvorm tussen hervormd en gereformeerd wordt gesproken. Maar afscheidingen hebben nimmer het beheer als oorzaak gehad, eerder de belijdenis.

Vervolgens sprak ds. W.H. van der Zee, secretaris van de Raad voor de herderlijke zorg, over de kerkvoogd in de kerk van de toekomst. Hij wijst er op dat de kerk in een andere situatie terecht komt, die van een minderheidsgroepering. "We zullen meer dan ooit als gemeenteleden op elkaar zijn aangewezen en het onderlinge

Oude Kerk van de Protestantse gemeente Scheveningen, 1466.

pastoraat is van de grootste betekenis. We raken meer dan ooit bij de wereld en de samenleving betrokken en daarmee komt opnieuw de eigen sociale en politieke opdracht van de kerk aan de orde. We hebben in een grimmige wereld behoefte aan iets als viering en dat zal het karakter van de kerkdienst beslissend bepalen”, aldus ds. Van der Zee.

In de middaguren bezocht men de Sint-Janskerk met zijn glazen, zijn orgel en andere bezienswaardigheden.

Geldwervingsbijeenkomsten in Zuid-Holland

Op verzoek van de Hervormde Commissie Geldwerving zal het bestuur van de afdeling Zuid-Holland in het najaar van 1983 en het voorjaar van 1984, in samenwerking met de provinciale kerkvoogdijcommissie, een aantal regionale vergaderingen

beleggen waarbij het onderwerp “Geldwerving” centraal komt te staan. De inleidingen worden verzorgd door voorzitter en secretaris van de commissie geldwerving, te weten ds. J.A.G. van Zanten en ds. W.H. den Ouden. Omdat de geldwerving een zaak is die de grootst mogelijk aandacht in de plaatselijke gemeente verdient, zijn ook predikanten, ouderlingen, diakenen en leden van plaatselijke geldwervingscommissie voor deze voorlichtingsbijeenkomsten uitgenodigd.

Grote belangstelling tijdens jaarvergadering 1984 voor Bestuur en beheer

Begin 1984 was het afdelingsbestuur van Zuid-Holland voor een groot deel vernieuwd. Tijdens de bestuursvergadering van 9 april 1984 die in de Grote kerk van Maassluis plaatsvindt, staat waarnemend-voorzitter J.G. Klomp stil bij nieuwe ontwikkelingen die zich op het kerkelijk erf voltrekken. Een belangrijk onderdeel vormt daarbij de aloude kwestie “Bestuur en beheer”.

Op de jaarvergadering van de afdeling, die op 24 maart 1984 plaatsvond en door veel kerkvoogden werd bezocht, werd dit onderwerp door de heer Klomp op

Protestantse gemeente Noorderkerk te 's-Gravensande, 1904.

Kerkgebouw Hervormde gemeente te Zevenhoven, 1837.

persoonlijke titel behandeld. De heer Klomp was in die tijd in zijn hoedanigheid van voorzitter van het Algemeen College van Toezicht lid van de Werkgroep op de herbezinning van ordinanties 16 en 18 van de hervormde kerkorde. Deze werkgroep was door de generale synode ingesteld om onderzoek te doen naar de mogelijkheid/wenselijkheid van één vorm van beheer. In die periode waren er nog 3 vormen van kerkvoogdelijk beheer, namelijk:

- vrij beheer met kerkvoogden en notabelen;
- beheer volgens het Algemeen reglement op het beheer van kerkelijke goederen en fondsen van de Hervormde gemeenten in Nederland; en
- aangepast beheer aan de bepalingen van de kerkorde van 1951.

De heer Klomp, die er begrip voor heeft dat er voor Samen-op-Weg-gemeenten een afwijkende beheersregeling moet worden getroffen, meent dat het niet noodzakelijk is om daarvoor de bestaande beheersregelingen in één bindende regeling te vervangen, zoals door de Werkgroep herbezinning ordinanties 16 en 18 wordt voorgesteld. Naar zijn mening moeten diaconie en kerkvoogdij hun zelfstandigheid behouden, hetgeen in overeenstemming is met het karakter en de traditie van de Nederlandse Hervormde Kerk.

Immanuelkerk van de Gereformeerde kerk van Maassluis, 1954.

Dit standpunt wordt op de jaarvergadering van de afdeling onderschreven, waarbij opgemerkt wordt dat enkele commissies van beheer in de gereformeerde kerken niet altijd tevreden zijn met de plaats die hun is toegekend. Er worden voorbeelden genoemd dat de financiële situatie plaatselijk uit de hand is gelopen doordat de gereformeerde kerkenraad een ander besluit nam dan de commissie van beheer had voorgesteld.

Voorts wordt tijdens de bestuursvergadering van 9 april 1984, waarbij nog uitvoerig werd stil gestaan bij de jaarvergadering van 24 maart, onder meer het werkplan 1984-1985 besproken. Besloten werd om samen met de Provinciale Kerkvoogdij Commissie van Zuid-Holland regionale bijeenkomsten te houden om daar allerlei praktische kerkvoogdelijke zaken aan de orde te stellen. Eén van die onderwerpen is de kerkverwarming en verwarmingskosten. Maar ook de verhuur van kerkgebouwen aan derden is een actueel onderwerp.

Verder besluit het bestuur om ook de wijkraden van kerkvoogden, die geen lid van de Vereniging van Kerkvoogdijen zijn (omdat de centrale gemeente als rechtspersoon, lid is), voor deze bijeenkomsten uit te nodigen.

Zuid-Holland wil gaatjes in gemeentegrens

In haar kwartaalblad van juni 1984 meldt de afdeling dat de provinciale kerkvergadering van Zuid-Holland bij de synode voorstellen heeft ingediend tot wijziging van enkele ordinanties van de kerkorde. Het doel is de gemeente- en

*Grote Kerk van de
Hervormde gemeente
Papendrecht, 1891.*

wijkgrenzen te perforeren, zodat hervormden gemakkelijker als gemeentelid kunnen meeleven in een gemeente of wijk waar zij niet woonachtig zijn.

Nu hoort een lid van de Nederlandse Hervormde Kerk bij de hervormde gemeente waarin hij of zij woont. Ook al voelt men zich in die gemeente niet thuis (b.v. wegens modaliteitsverschillen) en al bezoekt men elders de kerkdiensten, men behoudt de rechten en plichten die verbonden zijn aan het lidmaatschap van de gemeente waartoe men geografisch behoort. Als voor deze gevallen speciale voorzieningen getroffen zouden worden, zou volgens de Zuid-Hollandse kerkvergadering

veel pastorale nood voorkomen kunnen worden en zou de noodzaak tot het vormen van deelgemeenten en buitengewone wijkgemeenten minder vaak of helemaal niet meer bestaan.

Zuid-Holland wil nu in de kerkorde de mogelijkheid openen om zich aan te sluiten bij een gemeente waar deze gemeenteleden zich thuis voelen. Daarvoor heeft de provinciale kerkvergadering ordinaantiewijzigingsvoorstellen bij de synode ingediend.

Landelijke ledenregistratie

De landelijke ledenregistratie is voor de lokale kerkelijke gemeenten een uiterst belangrijk middel dat een optimale kerkelijke ledenregistratie ondersteunt. Het was daarom niet zonder reden dat de generale synode van de Nederlandse Hervormde Kerk (NHK) destijds besloot de SMRA (Stichting Mechanische Registratie en Administratie ten dienste van de NHK) op te richten.

*Dorpskerk
Protestantse
gemeente
Pijnacker,
1892.*

Ontmoetingskerk Protestantse gemeente Pijnacker, 1992.

Grote Kerk Hervormde gemeente Rijnsburg, 1578.

Tijdens de ledenvergadering van de afdeling Zuid-Holland van 5 maart 1986 sprak de heer W. Poot, adjunct-directeur van de SMRA, over de laatste ontwikkelingen. Dat betrof toen de gewijzigde ledenregistratie in het kader van de SILA (Stichting Interkerkelijke Ledenregistratie en Administratie). In het kort komt het erop neer dat de kerkelijke gezindte op de burgerlijke bevolkingskaarten wordt geschrapt. Om lokale kerkelijke gemeenten daarvan niet de dupe te laten worden, moesten gemeenteleden toestemming geven om, ingeval van verhuizing naar een andere gemeente, de kerkelijke gemeente van de nieuwe woonplaats, door middel van een z.g. knipperlichtinstallatie, in de gelegenheid te stellen nieuw ingekomenen te registreren.

Op de bijeenkomst van 5 maart 1986 wijst de heer Poot op de noodzaak van centrale ledenregistratie. Wanneer deze zou verdwijnen, dan zullen er geen mededelingen meer aan kerkelijke gemeenten worden gedaan. Hij wijst kerkvoogden op de noodzaak gemeenteleden erop attent te maken dat zij, willen wij in de toekomst voor kerkelijke gemeenten benaderbaar blijven, positief op de z.g. SILA-stip moeten reageren.

Afdelingsbestuur spreekt zich uit over Bestuur en beheer

Tijdens een extra bestuursvergadering, die op 15 oktober 1987 in de Grote kerk van Rotterdam-Overschie wordt gehouden, spreekt het bestuur van de afdeling Zuid-

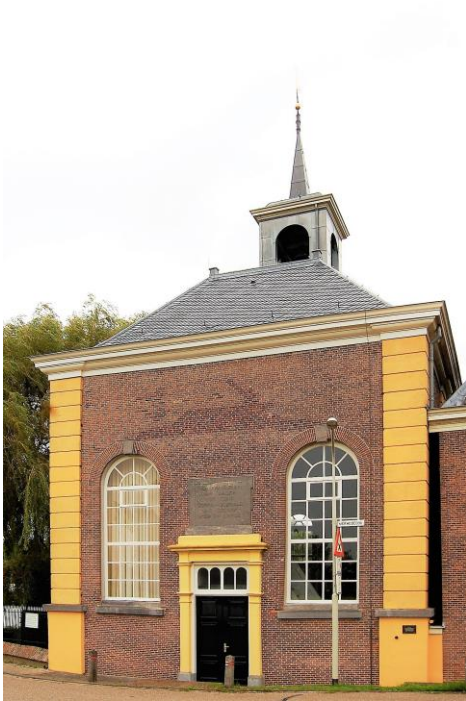

Dorpskerk Protestantse gemeente Overschie, 1901.

Holland zich uit over de nieuwe beheersvorm die in gefedereerde gemeenten van toepassing is. Met een gefedereerde gemeente wordt bedoeld een gereformeerde kerk en een hervormde gemeente die in een z.g. brede interkerkelijke samenwerking Samen-op-Weg gaan. De avond wordt geleid door de tweede voorzitter van de afdeling, de heer M.G.R. Barendrecht. Deze extra vergadering was nodig omdat het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen de afdelingen voor 23 oktober 1987 had uitgenodigd zich uit te spreken over de meest wenselijke vorm van kerkbeheer in Samen-op-Weg-gemeenten. Op deze vergadering staat het onderwerp "Organisatiemodel Kerkvoogdij - Commissie van Beheer in: College van Beheer" centraal.

Na een diepgaande discussie besluit het afdelingsbestuur dat:

- a. het in ieder geval noodzakelijk is dat er een deskundige controle op de jaarstukken van een gefedereerde gemeente plaats vindt; en
- b. er een grote mate van zelfstandigheid met eigen bevoegdheden voor het College van Beheer noodzakelijk is, met dien verstande dat tenminste twee leden van het college als ambtsdrager zitting hebben in de gefedereerde kerkenraad, terwijl ten

Hervormde kerk Dalem, 1801

Vestingkerk Hellevoetsluis, 1661.

*Hervormde kerk Stad aan 't Haringvliet,
15^e eeuw.*

Hervormde kerk Reeuwijk, 1871.

Oude Kerk van de Protestantse gemeente Rijswijk, 15^e eeuw.

*Dorpskerk
Hervormde
gemeente
's-Graven-
zande,
1815.*

minste twee keer per jaar het College van Beheer door de gefedereerde kerkenraad voor overleg wordt uitgenodigd.

Het afdelingsbestuur gaat niet akkoord met een voorstel volgens welk uitsluitend de gefedereerde kerkenraad het voor het zeggen krijgt. De colleges van diakenen en kerkvoogden zouden daardoor ondergeschikt aan de kerkenraad worden, terwijl in de huidige situatie, d.w.z. sinds de kerkorde van mei 1951, beide colleges neven-geschikt aan de kerkenraad zijn.

Ingrijpende veranderingen in de ledenregistratie

Op de jaarvergadering van 20 maart 1989 die in de Ichthuskerk te Reeuwijk-Brug werd gehouden en door 81 kerkvoogden, vertegenwoordigende 44 gemeenten, werd bezocht, sprak de directeur kerkelijke zaken van de SMRA, de heer W. Poot, over wijzigingen in de ledenregistratie.

In de Wet Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) wordt vastgelegd welke gegevens van de burger in de overheidsadministratie worden vastgelegd. Daar is de aantekening kerkelijke gezindte niet meer bij. De overheid is evenwel bereid van burgers, die zich daarmee akkoord hebben verklaard, mutaties door te geven aan één adres voor alle kerkgenootschappen. Om daarop in te spelen is de stichting interkerkelijke ledenadministratie (SILA) opgericht waarin acht kerken samenwerken. Burgers die in een persoonsregistratie voorkomen, moeten daarvan op de hoogte worden gesteld, tenzij redelijkerwijze aan te nemen is dat zij met deze registratie bekend zijn. De kerk zal dan ook veel alerter moeten worden op de inhoud van haar ledenbestand.

Vervolgens gaat de heer Poot in op de vraag of het gebruik van een microcomputer (PC) in een gemeente zin heeft. Dat is van vele factoren afhankelijk en er zijn voor- en nadelen. De SMRA is graag bereid kerkvoogden van advies te dienen en bij de aanschaf van hardware en van software behulpzaam te zijn.

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

*Kerkgebouw Hervormde
gemeente Bergschenhoek,
1973.*

*Kerkgebouw Hervormde
gemeente Hoogblokland,
1880.*

*Kerkgebouw Hervormde
gemeente Herkingen, 1788.*

*Hervormde kerk Hardinxveld-Giessendam,
1862.*

*De Witte Kerk Protestantse gemeente
Noordwijkerhout, 16^e eeuw.*

Streekvergaderingen over kerkordewijzigingen

De provinciale kerkvoogdijcommissie en het bestuur van de afdeling Zuid-Holland hebben in een gezamenlijke brief van december 1991 kerkenraden en colleges van kerkvoogden bericht dat in de eerste vier maanden van 1992 vijf streekvergaderingen worden gehouden.

Het onderwerp is: kerkordewijzigingen, ordinanties 16 en 18, ofwel de nieuwe relatie tussen bestuur en beheer waarover de synode eerder een besluit nam. Deze wijzigingen zijn van belang voor alle gemeenten, zowel voor kerkvoogden als voor andere ambtsdragers.

Dorpskerk van de Protestantse gemeente te Heerjansdam-Kijfhoek, 16^e eeuw.

Geldwerving in Zuid-Holland

Samen met de provinciale kerkvoogdijcommissie organiseert de afdeling Zuid-Holland in het voorjaar van 1993 enkele vergaderingen waarin de plaatselijke geldwerving centraal staat. Voorzitter en secretaris van de Hervormde Commissie Geldwerving, te weten ds. H.J.J. Radstake en ds. H.A. van Til, zullen kerkvoogden en andere geïnteresseerden uiteen zetten hoe de geldwerving wellicht effectiever kan worden aangepakt.

Verhouding diaconie en kerkvoogdij

Op 20 maart 1995 hield de afdeling haar jaarvergadering in Krimpen aan de IJssel, waarbij de voorzitter, de heer A.A. Dudok van Heel, 76 personen mocht verwelkomen. Na behandeling van een aantal huishoudelijke zaken werd uitvoerig stil gestaan bij het plan om ook in Zuid-Holland een Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen op te richten. Het uitgangspunt was dat men bestuursleden moest vinden om deze zaak op te starten.

Vervolgens hield de heer J. van Oort een inleiding over de financiële verhouding diaconie-kerkvoogdij. Soms werden er creatieve oplossingen plaatselijk bedacht om

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente Ouddorp, 15^e eeuw.

te bevorderen dat de diaconie bepaalde onderdelen van het gemeentelijk werk betaalt. Maar het uitgangspunt is dat diaconaal geld voor de armen is.

Predikantstraktementen en -pensioenen in SoW-perspectief

Tijdens de jaarvergadering van de afdeling op 10 maart 1997 in "De Rank" te Krimpen aan den IJssel hield drs. P.D. Eenshuistra, directeur van de Raad voor de Predikantstraktementen en -Pensioenen, een inleiding over de toekomstige traktementen en pensioenen in het perspectief van het Samen-op-Weg-proces.

Hij geeft een overzicht van de stand van zaken van het pensioenfonds. Na een aanvankelijk achterstand is het pensioenfonds na verloop van een reeks van jaren weer gezond geworden. In 1995 werd de mijlpaal bereikt, want toen werd de kapitaaldeckingsgraad van 103,2 pct. bereikt. Het streven is om in 1996 op 115 pct. uit te komen. Verwacht wordt dat in de komende jaren een verlaging van de pensioenlasten zal plaatsvinden door een korting op de premie.

Op deze vergadering, die geleid werd door de heer A.A. Dudok van Heel, deed ook de voorzitter van de Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen van Zuid-Holland, de heer H. Staal, enkele mededelingen over het werk van deze stichting. Hij deelt mee dat de burgerlijke gemeenten bezig zijn een lijst op te stellen met de behoeften voor restauraties. Het is van belang dat colleges van kerkevoogden zelf nagaan of hun monument op deze lijst voorkomt.

De veiligheid van kerkgebouwen

Op maandag 7 april 2003 hield de afdeling Zuid-Holland haar voorjaarsvergadering in "De Rank", het gebouw van de Hervormde gemeente te Krimpen aan den IJssel.

Maartenskerk van de Protestantse gemeente Hillegom, 16^e eeuw.

De voorzitter van de afdeling, de heer M.G.R. Barendrecht, heette zo'n 50 aanwezigen welkom.

Na de behandeling van een aantal huishoudelijke zaken krijgt de heer R. Adams, preventie-ambtenaar van de Brandweer Rotterdam, het woord. Directe aanleiding tot het feit dat veiligheid van kerkgebouwen in het middelpunt van de belangstelling is komen te staan, vormen de rampen te Enschede en Volendam.

Omdat veel gemeenten het met de nieuwe regelgeving op dit terrein niet zo nauw nemen, moet een flinke inhaalslag worden gemaakt. Controles moeten zich vooral richten op nooduitgangen en sloten van vluchtwegen, op noodverlichting en transparantverlichting, opslag van goederen in stookruimten, blusmiddelen, opstelling van zitplaatsen en brandbare materialen en gordijnen.

In 2002 zijn er ruim 200 gebedshuizen in Rotterdam en omgeving gecontroleerd, waarbij geconstateerd werd dat met name oude gebouwen over verouderde gebruiksvergunningen beschikten. De controle in 2002 leverde 370 overtredingen op. In 2003 volgt een nieuwe controle waarbij ten opzichte van 2002 verbeteringen waarneembaar moeten zijn.

Van belang is een goede communicatie tussen de brandweer en de eigenaar van kerkgebouwen, aldus de heer Adams.

De heer Maarten Barendrecht die vele jaren bestuurslid van de afdeling was en van 2000 tot 2006 de functie van voorzitter vervulde.

Geldwerving: het hele jaar door

Tijdens de ledenvergadering van 30 maart 2004 hielden ds. H.J.J. Radstake, voorzitter van de Raad voor de Plaatselijke Geldwerving, en de heer D.G. Bijl, voorzitter van de Interkerkelijke Commissie Geldwerving, een inleiding over een verantwoord opgezette geldwervingsactie.

Het sleutelwoord bij Kerkbalans is: betrokkenheid, want de mate van betrokkenheid van het gemeentelid bij het werk van de kerkelijke gemeente, is voor een belangrijk deel maatgevend voor de hoogte van de vrijwillige bijdrage.

De methodiek van Kerkbalans, het brengen-halensysteem, is nog steeds actueel. Maar dat ligt

anders bij de wijze waarop gemeenteleden benaderd worden. Iedereen dezelfde brief of folder aanreiken, past niet meer in deze tijd. Het gaat erom dat gemeenteleden een brief krijgen die op hun eigen situatie is afgestemd, aldus ds. Radstake.

De heer Bijl gaat in op de resultaten van een door de Interkerkelijke Commissie Geldwerving gehouden onderzoek over de geefresultaten van jongeren. Belangrijk is op welke wijze de jongeren bij het kerkenwerk worden betrokken. Hij wijst op de noodzaak, ook al is dat moeilijk, om een verjongingsproces, voor zover van toepassing, in iedere kerkenraad in te voeren. Bedenk echter: "Oud stoot jong af". Zo'n verjongingsproces moet geleidelijk aan opgebouwd worden, aldus de heer Bijl.

Onder leiding van de afdelingsvoorzitter, de heer M.G.R. Barendrecht, volgt er een boeiende discussie waarbij de aanwezigen fundamenteel ingaan op hetgeen beide heren aan de orde stelden.

Kerkrentmeesterlijk beheer centraal

Op 13 april 2005 noemt de voorzitter van het hoofdbestuur van de VKB, mr. Peter A. de Lange, tijdens de jaarvergadering van de afdeling Zuid-Holland een aantal zaken waarmee de per 1 januari 2005 van start gegane VKB bezig is. Dat betreft in de eerste plaats de zorg over het beleid van de Protestantse Kerk in Nederland, waarover ook verschillende synodeleden in de afgelopen weken kritische opmerkingen hebben gemaakt. Verder wijst de heer De Lange op het teleurstellende overheidsbeleid in het kader van de subsidieverstrekking voor de instandhouding van monumentale kerkgebouwen.

In het hoofdbestuur van de VKB, dat in maart 2005 voor het eerst in de nieuwe samenstelling bijeen kwam, zijn veel zaken aan de orde geweest. Alle beleidsvoorbereidende commissies van de VKB, die het hoofdbestuur van advies dienen bij verdere besluitvorming, zijn bijeen geweest om actuele beheerszaken onder de aandacht van het hoofdbestuur te brengen.

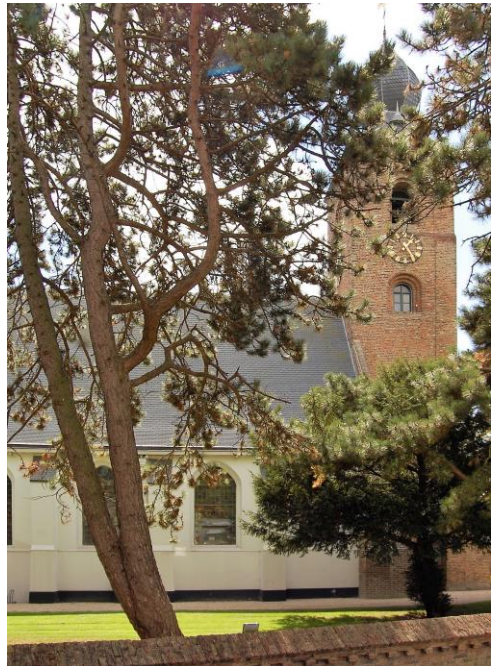
Dorpskerk 't Woudt, 16^e eeuw.

Hervormde kerk Wijngaarden, 15^e eeuw.

Hervormde kerk Schelluinen, 1900.

Dorpskerk Oostvoorne, 1628.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente Zwammerdam, 16^e eeuw.

Na de pauze geeft de heer J.P. Karstens, ambtelijk secretaris van het Regionale College voor de Behandeling van Beheerszaken (RCBB), een summiere uiteenzetting over het werkveld van het college van kerkrentmeesters in relatie tot dat van de kerkenraad.

Na een zeer geanimeerde discussie sluit de afdelingsvoorzitter, de heer M.G.R. Barendrecht, de eerste jaarvergadering van de afdeling Zuid-Holland van de VKB.

Betrouwbare gidsen kun je gerust volgen

In het najaar van 2006 en het voorjaar van 2007 organiseerde het bestuur van de afdeling Zuid-Holland samen met de Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen (SBKG) van Zuid-Holland en het

Regionaal College van Beheerszaken (RCBB) van Zuid-Holland een viertal regiobijeenkomsten. De afdelingsvoorzitter, de heer W.J. van Biezen, deelt mee dat het bestuur voor deze constructie gekozen heeft omdat SBKG, RCBB en de afdeling van de VKB alle informatie in huis hebben waarmee colleges van kerkrentmeesters hun voordeel kunnen doen.

Vanuit de SBKG werd alle van belang zijn informatie over het beheer van kerkelijke gebouwen verstrekt, inclusief die over subsidieregelingen. De vertegenwoordigers van het RCBB gaven uitleg over het werkkterrein van het RCBB, dat beschouwd moet worden als een adviescollege dat over de schouders van de kerkrentmeesters meekijkt. Op de vraag van de voorzitter hoe de 35 aanwezige kerkrentmeesters deze bijeenkomst vonden, reageerde iedereen zeer positief.

Zorg voor de predikant en de zorgen over de omvang van de kosten voor de gemeente

Het bestuur van de afdeling Zuid-Holland van de VKB hield op 13 november 2007 in de Pauluskerk van de hervormde gemeente Dordrecht een regiobijeenkomst waarbij de heer H. Pierik uit Ermelo een inleiding hield. De heer Pierik, die tot maart 2007 lid was van het dagelijks en hoofdbestuur van de VKB, vertegenwoordigde de VKB bij het overleg inzake arbeidsvoorwaarden predikanten.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente Waarder, 1540.

De heer Pierik gaf een uiteenzetting over het arbeidsvoorwaardenoverleg met predikanten, waarbij de VKB ook betrokken is. Ondanks het feit dat de predikant nog steeds geen werknemer is, en derhalve de gemeente ook geen werkgever, is de gemeente wel verantwoordelijk voor de evangelieverkondiging in de eigen gemeente. Hij wees op de Gids arbeidsvoorwaarden predikanten waarin alle afspraken en regelingen uit onder meer de generale regeling predikantstraktementen tot in detail zijn uitgewerkt. Ook is het zeer zinvol om de nota van de VKB uit begin 2006 "Nogmaals: dominee roeping of beroep" te bestuderen omdat daarin waardevolle adviezen staan over de invulling van het ambt en beroep van de predikant.

Er kunnen zich situaties voordoen waarbij er een probleem is tussen de kerkenraad en de predikant. Hoe wordt daarmee omgegaan? Worden er op eigentijdse wijze gesprekken gevoerd? Belangrijk is om tijdig te beginnen aan zaken als bijscholing, studiemogelijkheden, agendabeheersing. Regel op een juiste manier de werktijden, waardoor problemen op dit terrein voorkomen kunnen worden.

Verder wijst de heer Pierik op de Arbo-regelgeving met betrekking tot het ziekteverzuim van de predikant. Het ziekteverzuim schijnt op 3 pct. te liggen, terwijl slechts 17 pct. van de ziektegevallen te maken heeft met het werk en 83 pct. daarvan niet. Gemeenten doen er verstandig aan om bij ziekte direct de Arbodienst

Grote of Johanneskerk van de Hervormde gemeente Lekkerkerk, 1615.

Brugkerk van de Protestantse gemeente Koudekerk aan den Rijn, 1400.

in te schakelen en ook als kerkenraad met de arbeidsongeschikte predikant in gesprek te blijven.

Stel jaarlijks een werkplan met de predikant op, want dat voorkomt problemen over de werktijd van de predikant. Leg ook het voorgaan van de predikant in de eigen gemeente goed vast. Ondanks veel regelingen, die alleen maar toenemen, is de predikant nog geen werknemer. Er is een tendens waarneembaar die in de richting gaat van een dienstverhouding zonder dat er sprake is van een gezagsverhouding.

De predikant en de gemeente, waarbij het college van kerkrentmeesters een belangrijke taak heeft, hebben een verantwoordelijke, maar mooie taak te verrichten, door samen dienstbaar te zijn aan de Kerk van Christus.

Aandacht voor invoering van LRP

Tijdens een druk bezochte ledenvergadering van de afdeling Zuid-Holland (circa 75 personen), die op 29 maart 2011 in Papendrecht plaatsvond, verzorgde de heer W. van der Brandt uit Ede, deelprojectleider invoering LRP (Leden Registratie Protestantse Kerk), een presentatie over de invoering van LRP.

*Ontmoetingskerk van de
Protestantse gemeente
Koudekerk aan den Rijn,
1912.*

In februari 2011 zijn 33 pilotgemeenten begonnen om met LRP te werken. Begin maart is een start gemaakt met de landelijke invoering van LRP. Inmiddels zijn 300 gemeenten overgestapt op LRP en voeren zij dus hun volledige ledenadministratie met het nieuwe systeem. Verder hebben zich bijna 5.000 personen aangemeld voor een training, waarvan er inmiddels 2.000 deze training gevolgd hebben.

De LRP is er in de eerste plaats voor de predikant, de ouderling en de diaken. Als pastoraal werker heeft men nieuwe mogelijkheden tot zijn beschikking. Pastorale zorg is de kernfunctie van de gemeente en daarom is zij dat ook bij de registratie van de leden.

De lokaal beheerder vervult een belangrijke functie, want hij is in de gemeente het eerste aanspreekpunt over het gebruik van LRP. In feite is hij de opzichter van het systeem. Sommige taken worden éénmalig of incidenteel uitgevoerd. De aard en frequentie van het werk als lokaal beheerder zijn minder intensief dan bij de ledenadministrateur of de bijdragenadministrateur.

Daarna toont de heer Van den Brandt met enkele demo's hoe LRP straks op het beeldscherm staat en welke functiemogelijkheden het nieuwe systeem zoal heeft. Voorts biedt LRP een aantal handige functies voor pastoraal werk, zoals het registreren van huisbezoeken. De notities die men daarin aanbrengt, kunnen worden afgeschermd voor andere gebruikers, zodat de privacy van gemeenteleden verzekerd is. Verder biedt LRP de mogelijkheid om groepen toe te voegen bij de ledenregistratie en kan LRP op een duidelijke manier fondsen aanmaken en beheren. In één oogopslag ziet men de belangrijkste eigenschappen van zo'n fonds als b.v. de actie Kerkbalans.

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

*Ontmoetingskerk van
de Gereformeerde kerk
Naaldwijk, 1965.*

*Dorpskerk Hervormde
gemeente Rockanje,
16e eeuw.*

*Hervormde kerk van
Noorden, 1843.*

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

*Dorpskerk
Hervormde
gemeente te
Ouderkerk aan
den IJssel,
1428.*

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente Oud-Alblas, 1841.

Hierna is men in de gelegenheid vragen te stellen, van welke gelegenheid veel gebruik wordt gemaakt. Na een gezamenlijk gesproken "Onze Vader" sluit de voorzitter deze druk bezochte ledenvergadering.

Meerjarenplanning, periodieke schenkingen en gebouwen

Het bestuur van de afdeling Zuid-Holland van de VKB belegde in het najaar van 2012 twee regiobijeenkomsten, op 12 en 13 november resp. in Alphen aan den Rijn en Papendrecht. De onderwerpen die daar aan de orde kwamen waren: de meerjarenbegroting, gebouwen en monumenten en periodieke schenkingen.

De heer G. Oosterwijk, gemeenteadviseur kerkbeheer, wijst op het onmisbare instrument van een meerjarenbegroting, waardoor een gemeente zich beter op haar toekomst kan voorbereiden. "Wanneer u nog niet over een meerjarenbegroting beschikt, ga er dan de komende maanden mee beginnen", zo adviseert hij de aanwezige kerkrentmeesters. Een jaar vooruit kijken, is niet voldoende. De

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente Schoonrewoerd, 1701.

betrokkenheid loopt terug, de bijdragen blijven gelijk of dalen licht, terwijl de lasten jaarlijks stijgen. Wat doet u met een prognose van de meerjarenbegroting? Ook wanneer deze sluit of zelfs een voordelig saldo laat zien, moet er worden nagedacht, want misschien kunt u extra geld inzetten voor uitbreiding van het pastoraat of voor het jeugdwerk”.

Hierna krijgt de secretaris van de Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen (SBKG) van Zuid-Holland, de heer J.P. van Bennekom, het woord. Hij gaat ook in op de eerder besproken meerjarenplanning, want die is ook de basis voor een verantwoord gebouwenbeleid. Hij wijst daarbij op de doelstelling van de SBKG en de mogelijkheden die zij aan de kerkrentmeesters kan bieden en memoreert de Nieuwsbrief waarin de meest actuele informatie vermeld wordt. Hij noemt daarbij als voorbeeld de op 1 april 2008 in werking getreden bouwwetgeving, die o.m. aangeeft dat er geen asbest meer gebruikt mag worden en dat er over asbest risico-inventarisatie gedaan moet worden.

Als derde inleider behandelt mr. C.N. Schuring, notaris te Middelharnis, de mogelijkheden van giften. Er zijn twee soorten giften, de gewone en de periodieke gift. Dit moet een gift zijn aan een ANBI-instelling en deze moet schriftelijk kunnen worden onderbouwd. Er geldt een inkomensafhankelijke drempel van 1 pct. van het

Een impressie van de aanwezigen die op 12 november 2012 de regionale bijeenkomst in Alphen aan den Rijn bezocht.

verzamelinkomen voor toepassing van de persoonsgebonden aftrek, terwijl er een minimum is van € 60 en een maximum van 10 pct. van het verzamelinkomen.

De periodieke gift moet ook een gift aan een ANBI-instelling betreffen en moet een gelijkmatig karakter hebben, waarbij tijdsduur en de omvang van de gift steeds gelijk zijn. Meegedeeld wordt dat de kerkelijke gemeente een vrijstelling van schenkingsrecht geniet, zodat zij over de gift geen schenkbelasting verschuldigd is. De schenker kan - onder voorwaarden - de gift aftrekken voor de inkomstenbelasting. Tenslotte adviseert hij de kerkrentmeesters om gemeenteleden te wijzen op de grotere mogelijkheden van periodieke schenking en daarvoor in contant te treden met een notaris.

Samenwerking zoeken en laten zien waar we voor staan

Op de jaarvergadering van 20 maart 2014, die in de Bethlehemkerk van Papendrecht werd gehouden, sprak de voorzitter van het hoofdbestuur van de VKB, mr. Peter A. de Lange, over het thema "*De liefde en verloving van de provinciale afdeling*", over de positie en versterking van het werk van de provinciale afdelingen, die ook wel het hart van de Vereniging worden genoemd.

Na behandeling van enkele huishoudelijke zaken doet de secretaris van de Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen, de heer J.P. van Bennekom, enkele mededelingen over het werk van deze stichting. Vervolgens vraagt drs. J. la Croix, hoofdbestuurslid en voorzitter van de Commissie Beheer Kerkelijke begraafplaatsen van de VKB, aandacht voor de kwaliteit van het beheer van kerkelijke begraafplaatsen. De VKB wijst de kerkrentmeesters bij voortduring op de kwaliteit van het beheer van

Mr. Peter A. de Lange, voorzitter van het hoofdbestuur van de VKB.

kerkelijke begraafplaatsen. Daarom gaf de VKB in 2010 een Vademecum Kerkelijke begraafplaatsen uit en belegt zij om de 3 á 4 jaar voorlichtingsbijeenkomsten in het land.

De heer De Lange haakt hierop direct in door te stellen dat de VKB de grootste organisatie van protestantse begraafplaatsen is, want zo'n 450 kerkelijke gemeenten voeren het beheer over een kerkelijke begraafplaats.

Hierna geeft hij een presentatie over de ontwikkelingen en veranderingen bij de uitvoering van het beleid van de VKB. Veranderingen die noodzakelijk zijn omdat de wereld om ons heen verandert. De VKB en haar provinciale organisatie zullen daarop moeten inspelen. Zij zullen samen met andere partners (SBKG-en, RCBB's, gemeenteadviseurs kerkbeheer) volgens het model "klavertje vier" de Kerk en haar gemeenten via de colleges van kerkrentmeesters van dienst moeten zijn.

De heer De Lange wijst verder op de noodzaak van contacten tussen kerk en overheid op alle niveaus (plaatselijk, regionaal en landelijk). Naast de periodieke contacten met de Kerk, heeft de VKB structureel of ad hoc contacten met overheden en andere organisaties. Voorts noemt de heer De Lange de twee flyers die de VKB in 2013 uitgaf, namelijk: "De VKB: in dienst van de Kerk" en "De VKB: voor kerk en Samenleving". Tenslotte bedankt de afdelingsvoorzitter, de heer W.J. van Biezen, de heer De Lange voor zijn inspirerende en heldere betoog.

Omdat de heer Van Biezen had aangegeven als voorzitter en bestuurslid van de afdeling niet langer beschikbaar te zullen zijn, bedankt de afdelingssecretaris, de heer C.W. de Jong, de heer Van Biezen voor zijn inzet en overhandigt hem een attentie. Vanaf 21 maart 2014 vervult de heer J. van den Bosch de functie van afdelingsvoorzitter.

Afdelingssecretaris, de heer C.W. de Jong (links) overhandigt de scheidend voorzitter W.J. van Biezen, een boeket bloemen.

Ijsseldijkkerk van de Hervormde gemeente Krimpen aan den IJssel, 1866.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente Nieuw-Lekkerland, 1847.

Hervormde kerk van Streefkerk, 1500.

Emmaüskerk van de Gereformeerde kerk Middelharnis, 1978.

Visie op onderhoud van kerkelijke gebouwen

Het bestuur van de afdeling Zuid-Holland besteedde in het najaar van 2014 tijdens twee regiobijeenkomsten aandacht aan de noodzaak van een visie op meerjarig onderhoud, wat meer betekent dan alleen stenen en geld. De heren Henk Lakerveld, directeur van Lakerveld Ingenieurs- en architectenbureau B.V. te Noordeloos, en André Boer, accountmanager buitendienst bij de Stichting Kerkelijk Geldbeheer te Gouda, hielden samen een inleiding over het kerkgebouw in het jaar 2040.

De heer Lakerveld zet uiteen hoe men een onderhoudsplan moet opzetten. Kerkrentmeesters kunnen wat dat betreft veel zelf doen. Het uitgangspunt is dat zij zorgvuldig nagaan hoe de onderhoudssituatie van het gebouw eruit ziet. Worden er b.v. scheuren in de muur aangetroffen, noteer die dan en bespreek die met een constructeur. Zijn er aantastingen door vocht, ga er mee naar een deskundige om te weten wat hiervan de oorzaak is. Belangrijk is de fundering goed te monitoren en altijd beleidsmatig na te denken wat er gedaan moet worden. Bij het uitvoeren van het onderhoudswerk is het belangrijk te weten hoe je dit gaat doen. Voorkom dat er bijkomende kosten worden gemaakt die hoger dan de reparatiekosten liggen.

De heer Boer wijst er op dat het niet alleen gaat om stenen en geld, maar ook om het gezamenlijk toekomstperspectief. Hoe staat de gemeente er voor? Wat is haar vitaliteit? Hoe ligt het geefgedrag? Dit zijn allemaal factoren die van invloed zijn op de mogelijkheden om de gemeenteleden te mobiliseren zich in te zetten voor het

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

*Kerkgebouw Het
Kruispunt
van de Protestantse
gemeente Maasdijk, 1952.*

*Kerkgebouw van de
Hervormde gemeente
Nootdorp, 1894.*

*Kerkgebouw van de
Gereformeerde kerk van
Tinte, 1908.*

*Ontmoetingskerk van de
Gereformeerde kerk van
Zevenhuizen-Moerkapelle,
1929.*

*Gereformeerde kerk van
Waarder, 1887.*

behoud van hun kerkgebouw. Genoemd worden de vrijwillige bijdragen, de periodieke giften, gerichte financiële geldwervingsacties, laagrentende leningen onder gemeentelieden en de Stichting Vrienden van de Dorpskerk, waarmee in veel plaatsen in ons land succesvolle acties worden bereikt.

In de voorlichting aan de gemeentelieden moeten kerkrentmeesters zeer transparant zijn. Duidelijk laten zien waarvoor het geld nodig is. Dat motiveert het geefgedrag in belangrijke mate. Wanneer de geldwervingsacties gehouden zijn en men nog niet tot restaureren of bouwen kan overgaan, dan kan SKG deze gelden beleggen. SKG, die

Bethlehemkerk (1964) van de Hervormde gemeente Papendrecht, waar de afdeling Zuid-Holland regelmatig haar bijeenkomsten belegt.

als motto heeft “Geld van de Kerk, voor de Kerk”, is geen kerkelijke bank maar kan o.a. colleges van kerkrentmeesters van dienst zijn bij handelingen die met die van banken vergelijkbaar zijn.

Aan het eind van de bijeenkomst vraagt de heer Gerrit Oosterwijk, gemeente-adviseur kerkbeheer, aandacht voor het feit dat elke kerkelijke gemeente vanaf 1 januari 2016 aan de nieuwe regelgeving inzake ANBI moet voldoen. Het is niet de bedoeling om met de Belastingdienst te bellen indien er vragen zijn. Men kan terecht op de website www.protestantsekerk.nl/anbi, waar diverse voorbeelden te vinden zijn om er voor te zorgen dat iedere gemeente per 1 januari 2016 ANBI-proof is.

De vicevoorzitter van de afdeling, de heer J. Bol, bedankt de inleiders voor hun heldere uiteenzetting over een lange termijnvisie van onderhoud van kerkelijke gebouwen.

Ledental

Het aantal colleges van kerkrentmeesters in Zuid-Holland dat lid van de VKB is bedraagt per 31 december 2016: 284. Dit betreft: 137 hervormde gemeenten (48 pct.), 78 protestantse gemeenten (27 pct.), 67 gereformeerde kerken (24 pct.) en 2 lutherse gemeenten (1 pct.).

*Regenboogkerk van
de Protestantse
gemeente
Honselersdijk, 1923.*

*Kerkgebouw van de
Hervormde
gemeente
Nieuwland,
15^e eeuw.*

*Kerkgebouw van de
Hervormde
gemeente Rijsoord,
1833.*

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

Gereformeerde kerk Rijsoord, 1889.

Protestantse kerk Oudenhoorn, 15^e eeuw.

Gereformeerde kerk Zevenhoven, 1909.

Hervormde kerk van Nieuwpoort, 16^e eeuw.

Hervormde kerk van Oude Wetering, 1691.

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

*Kerkgebouw van de
Hervormde gemeente
Leerbroek, 16^e eeuw.*

*Kerkgebouw van de
Hervormde gemeente
Simonshaven, 1854.*

*Kerkgebouw van de
Hervormde gemeente
Sluipwijk, 1863.*

Enkele bijzondere kerkrentmeesterlijke beheerszaken in Zuid-Holland

De taak van de kerkrentmeester is veel omvattend. In o.a. ordinantie 11 van de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland is daarvan een omschrijving gegeven. In het vorige hoofdstuk is een beeld gegeven van de werkzaamheden van het bestuur van de afdeling Zuid-Holland van de afgelopen 86 jaar. In dit hoofdstuk noemen we enkele voorbeelden van zaken die het kerkrentmeesterlijk beheer betreffen.

■ Beelden gezocht ... in Hillegersberg

In januari 1982 publiceerde de restauratiecommissie van de Hervormde gemeente te Hillegersberg een bericht dat zij op zoek is naar een drietal bij de stijl van de orgelkas passende beelden of andere kroningselementen van ongeveer een meter hoog. Wie heeft deze te koop of wil tipgever zijn?

“Beelden gezocht in Hillegersberg”. Een vreemd opschrift, want wat moet de Hervormde gemeente van Hillegersberg voor haar Hillegondakerk nu met beelden?

Een oude kerk op een heuvel

In Hillegersberg lag ruim duizend jaar geleden al, te midden van moerassen, kronkelende krekens en blinkende plassen, een heuvel van zand. Rond die heuvel werd een legende geweven. Het verhaal van Hillegond, de reuzenmaagd die zand ging halen aan zee. Tot haar schrik en droefenis scheurde de schort waarin zij het zand droeg. Daaraan heeft Hillegersberg zijn heuvel en zijn naam te danken.

Die plek werd een vluchtheuvel voor de wijde omgeving. Tegen het wassende water en de rovende Noormannen. Al spoedig bouwde men daar een kasteel met daarbij een kerkje als plaats voor een andere veiligheid: Geborgenheid bij God. Dit werd de moederkerk voor de gehele omgeving: Bergschenhoek, Bleiswijk, Zevenhuizen, Kralingen en het gedeelte van Rotterdam dat nu Rotterdam-Noord is.

Inmiddels zijn Hillegersberg en omgeving stad geworden. Maar nog altijd ligt de heuvel daar en de kerk en de ruïne van het kasteel. Nog altijd, na zovele eeuwen, moet je naar boven klimmen als je naar de kerk gaat. Op de heuvelhelling rond de kerk ligt de begraafplaats. Hier rouwt men en trouwt men al eeuwenlang. Vlak bij een drukke winkelstraat vormt de kerkheuvel een boeiend stiltecentrum waarin je je even in een andere wereld waant.

Ook het kerkgebouw zelf is boeiend. De kloostermoppen uit de middeleeuwen zitten nog in de torenmuur. De gotiek gaf aan de kerk haar spitsboogramen, de gouden eeuw met hand gestoken eiken: vele meters Utrechtse toog! In de consistorie treft men sporen aan van de Louis XVI-stijl en behalve met echte kaarskronen kan de kerk ook verlicht worden met kaarsdragers aan de pilaren en op de banken.

Kerk met een zingend hart

Het eerste orgel kwam er al vroeg. Het beroemdste orgel werd gebouwd in 1832 door Abraham Meere sr. Daar zijn het prachtige orgelfront en de frontpijpen nog van over. In het gemeentearchief van Rotterdam heeft men het volledige oorspronkelijke

Hillegondakerk Protestantse gemeente Rotterdam-Noordrand, 15^e eeuw.

bestek van de orgelmaker kunnen terugvinden. Naar deze oude plannen zou restauratie en reconstructie kunnen volgen. Dit werk is door de orgelbouwer E. Leeflang uit Apeldoorn ter hand genomen. Het leeuwendeel van dit karwei zal voor rekening van de kerkelijke gemeente komen. Hervormd Hillegersberg heeft zich niet onbetuigd gelaten. Een oud fonds van f 40.000 werd in twee jaar tijd door middel van acties, een bazaar enz., uitgebouwd tot ruim f 260.000 en ook daarna werd nog geld voor de restauratie ingezameld.

Beelden of ornamenten gevraagd

Maar nu de beelden uit het begin van dit verhaal. Uit oude stukken en foto's blijkt dat er vroeger bovenop het orgel drie beelden gestaan hebben. David met de harp en andere spelende figuren. Bij een renovatie in de twintiger jaren van deze eeuw zijn deze beelden verdwenen en zonder deze versieringen blijft de restauratie onaf. De restauratiecommissie zocht dus bij de stijl van de orgelkas passende beelden en dat is de reden waarom zij daarvoor begin 1982 een bericht publiceerde.

■ De Oude Jeroenskerk van Noordwijk

De Oude Jeroenskerk, voorheen Grote of St. Jeroenskerk, is een gotische kruiskerk in Noordwijk, die genoemd is naar de martelaar Jeroen. Deze werd door de Noormannen op 17 augustus 856 onthoofd, omdat hij zijn geloof niet wilde afvallig. De kerk wordt gebruikt door de Protestantse gemeente te Noordwijk.

Verschijsning van Jeroen

In 976 zou Jeroen meerdere malen aan de boer Nothbodo verschenen zijn met het bevel zijn gebeente op te graven en over te brengen naar de abdij van Egmond. Na zijn aanvankelijke weigering werden zijn paarden gestolen. Toen Jeroen daarna nogmaals verscheen, vond Nothbodo zijn gestolen paarden terug en ook de plek waar Jeroen begraven lag. Tussen de dood van Jeroen (in 856) en de schenking van de kerk van Noordwijk aan de abdij van Egmond (vóór 988) is op de plaats van de huidige Oude Jeroenskerk een houten kerk gebouwd. Vermoedelijk bouwde men aan het begin van de 12e eeuw als opvolger een tufstenen kerk, éénbeukig met waarschijnlijk een rechthoekig koor. Aan het begin van de 13e eeuw werd een vrijstaande toren toegevoegd. Na 1303 voegde men nog 3 geledingen toe. Toen kreeg de toren de huidige hoogte (inclusief spits 40 meter). In de bovenste geleding bevinden zich spitse driepasnissen. In de 13e of begin 14e eeuw werd het schip met bakstenen bekleed en door verlenging verbonden met de toren. Kort na 1311 vond men in de kerk een schedel. Men was ervan overtuigd dat dit de schedel van Jeroen was.

Volgens de overlevering begonnen de klokken spontaan te luiden en genas een man op wonderbaarlijke wijze. Pelgrims begonnen toe te stromen. In 1429 kreeg Noordwijk van de bisschop van Utrecht de status bedevaartsoord.

Na de grote brand van 1450 werd geld geleend voor verbouwingen en vonden er werkzaamheden aan de kerk plaats. Bij deze brand werd de toren gespaard en deze is hierdoor het oudste monument van Noordwijk. Dankzij inkomsten uit de bedevaart kon een grote kruiskerk worden gebouwd. De zijbeuken werden aan weerskanten van de toren doorgetrokken. Doordat tijdens de Spaanse bezetting het kerkbestuur door middel van brandschatting de verwoesting van de kerk afkocht kon de kerk behouden blijven. In 1573 ging de kerk over van de katholieke parochie naar de hervormde gemeente.

Knipscheerorgel

De orgelmakersfamilie Knipscheer is gedurende een periode van bijna honderd jaar actief geweest in het orgelmakersvak en heeft zo mede een stempel gedrukt op de Nederlandse orgelbouw in de 19e eeuw. Een van de redenen voor de goedgevulde orderportefeuille van Knipscheer was de grote behoefte die in de eerste helft van de negentiende eeuw ontstond aan orgels voor de begeleiding van de gemeentezang. In vele kerken, waaronder ook de Jeroenskerk te Noordwijk, werd de gemeentezang gedurende eeuwen geleid door een voorzanger. Dit kwam de kwaliteit vaak niet ten goede! Knipscheer heeft dit goed aangevoeld door orgels te maken die optimale begeleidingskwaliteiten bezaten en door snel te kunnen leveren:

Oude Jeroenskerk van de Protestantse gemeente te Noordwijk ZH.

in rustiger periodes maakte hij orgels op voorraad. Ook mede door de gunstige prijzen konden zij concurreren met vooral de Utrechtse orgelbouwers.

Het Knipscheerorgel te Noordwijk week in zoverre van alle andere Knipscheerorgels af, dat er oorspronkelijk maar liefst drie 4-voets fluiten waren gedisponeerd. Ook de aanwezigheid van een losse Terts $1\frac{3}{5}'$ naast de Cornet en de aanleg van een dubbelkoor voor de Prestant $8'$ van het Hoofdwerk mag bij Knipscheer opmerkelijk worden genoemd.

Bezien we de fronten die Knipscheer voor zijn orgels toepaste, dan is het front van het orgel te Noordwijk karakteristiek voor Knipscheer in deze periode. Het is een navolging van een door orgelmaker J. Mitterreither in de zeventiger jaren van de achttiende eeuw toegepast fronttype. Het front is zevendelig: een ronde middentoren wordt geflankeerd door bolle tweedelige velden (met naar buiten toe oplopende labiumlijnen), met daarnaast holle ongedeelde tussenvelden (met naar buiten toe dalende labiumlijnen). De gedeelde zijtorens zijn overhoeks geplaatst en hebben een V-vormig labiumlijn-verloop.

Fransen tijd

Sinds 1798 is de toren in eigendom van de burgerlijke gemeente. Dit op last van de Franse bezetter, die kerktorens gebruikte voor communicatiedoeleinden. In 1860

werd in Noordwijk het huis van bewaring aan de Voorstraat gebouwd. Tot die tijd werden de gevangenen opgesloten in de twee cellen, die zich in de toren bevinden. Ook bevat de 40 meter hoge toren twee luidklokken. De grootste weegt 820 kg en is door Petrus Hemony in 1677 gegoten. De kleine luidklok stamt uit ca. 1952 en is vervaardigd door klokkengieterij Eijsbouts te Asten. Verder nog 2 klokken, ook uit ca. 1952 van Eijsbouts. In de toren bevindt zich ook een kleine klok van Johannes Ouderogge uit 1690, maar deze is niet aangesloten. In 2012 zijn vier nieuwe klokken in gebruik genomen, eveneens gegoten door Eijsbouts. Het uit 1912 stammende uurwerk is in 2011/2012 gerestaureerd.

De toren en de kerk hebben de status van rijksmonument. De kerk is in de maanden juni, juli, augustus en september (tot Monumentendag) iedere zaterdag van 13.00 uur tot 16.00 uur te bezichtigen. De toren is in deze maanden ook iedere zaterdag te beklimmen.

Tenslotte vond in de Jeroenskerk op 27 augustus 2005 onder grote belangstelling de kerkelijke inzegening van het huwelijk plaats van Prins Pieter-Christiaan met prinses Anita.

■ Grootse protestantse begraafplaats ligt in Kralingen

Zo'n 450 colleges van kerkrentmeesters hebben, naast hun veel omvattende taak op het gebied van kerkrentmeesterlijk beheer, ook de zorg voor het beheer van de kerkelijke begraafplaats. De meeste protestantse begraafplaatsen zijn in Friesland, ongeveer 33 procent. In Zuid-Holland zijn er circa 35 begraafplaatsen (8 procent). Maar de grootste protestantse begraafplaats in ons land ligt in Kralingen en heet heel toepasselijk Oud-Kralingen.

Status van algemene begraafplaats

De begraafplaats ligt rond de plek waar tot 1842 de kerk van het voormalige dorp Kralingen stond. Door veenafgraving is het dorp 'verhuisd', maar de begraafplaats bleef en is later uitgebreid. Het fundament van de kerk is nog zichtbaar. Met recht een historische plek voor veel Rotterdammers, hetgeen ook blijkt uit de graven van eertijds bekende Rotterdamse families. De begraafplaats Oud-Kralingen is eigendom van de Protestantse Gemeente Kralingen.

De begraafplaats Oud-Kralingen is een algemene begraafplaats. Nadat in 1572 de kerk in het kader van de Reformatie overging naar de protestanten, bleef de begraafplaats bestemd als rustplaats voor alle inwoners van het dorp Kralingen. Deze situatie bleef ook gehandhaafd toen in 1827 iedere burgerlijke gemeente een eigen gemeentelijke begraafplaats moest hebben. Na intensief overleg tussen de burgerlijke en kerkelijke gemeente Kralingen en de Provincie Zuid-Holland, werd Oud-Kralingen de algemene begraafplaats van de gemeente Kralingen, die in 1895 haar zelfstandigheid verloor en opging in de gemeente Rotterdam. Iedereen, kan en mag ongeacht levensovertuiging, op de begraafplaats van Oud-Kralingen begraven worden. De begraafplaats is gelegen aan de *Laan van Oud Kralingen* in Rotterdam-Prinsenland.

Mausoleum op de begraafplaats van de Hervormde gemeente te Kralingen, 1911.

Geschiedenis

De vroegere parochiekerk dateert uit circa 1550 en was gebouwd in een eenvoudige gotische stijl. In de achttiende eeuw liep het dorp Kralingen leeg. Omdat het veen voor brandstof was afgegraven, bestond het gebied uit grote watervlakten, doorkruist met wegen en kaden. Het dorp verplaatste zich in de richting van Rotterdam, waardoor de kerk en het kerkhof verlaten tussen de grote plassen kwam te liggen. Een nieuwe (zogenaamde Waterstaats)kerk werd in 1842 in gebruik genomen op de hoek van Oudedijk en Kortekade, de Hoflaankerk.

Op de begraafplaats werd het oude kerkgebouw in 1844 gesloopt. De muren van de oude kerk bleven tot een hoogte van 1,20 meter staan. Binnen deze muren kwamen grafkelders die zich nu nog aan de noordzijde van de begraafplaats bevinden.

In 1876 is de begraafplaats Oud-Kralingen uitgebreid en aangelegd in Engelse landschapstijl naar een ontwerp van architect W.C. Coepijn van de Dienst Gemeentewerken. Sinds de jaren tachtig is de begraafplaats omsloten door de nieuwbouw van de wijk Prinsenland. Sinds voorjaar 2004 beschikt Oud-Kralingen over een aan deze tijd aangepaste aula. Na afloop van de plechtigheid kunnen de familie en belangstellenden zich in de ontvangstruimte naast de aula verzamelen. Hier bestaat gelegenheid voor condoleren en kan al naar gelang de wensen een cateringsassortiment worden verzorgd.

▣ **Pastorsruzie leidde tot bouw van kerk in Klaaswaal**

Dorpskerk van de Hervormde gemeente te Klaaswaal, 1566.

Een conflict tussen twee concurrerende pastoors vormde in het grijze verleden de directe aanleiding tot de stichting van de Klaaswaalse dorpskerk, een dorp in de Hoeksche Waard, zo blijkt uit een publicatie van 29 juni 1979 in het Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard. De zielenherders van Westmaas en Strijen meenden elk met zekerheid dat de bewoners van het buurtschap 'Claeswael' tot hun parochie behoorden. Het meningsverschil leek zo onoplosbaar dat de bisschop van Luik in 1550 de Klaaswalers toestemming gaf voor de bouw van een eigen kerk.

In 1566 werd Klaaswaal verheven tot parochie met een pastoor. Het was kort voor de Reformatie en negen jaar later werd de gemeente al geleid door een predikant, Pieter van Os uit Heukelum. De Klaaswaalse kerk was in eerste instantie vermoedelijk niet meer dan een kleine kapel. Het gebouw werd toen al gecompleteerd door een forse toren die pas in 1622 van een uurwerk werd voorzien.

Vernieuwing

Deels onder druk van de bouwplannen voor een eigen kerkgebouw in het opkomende Numansdorp, werd het vervallen kerkcomplex in 1647 grondig verbouwd, dan wel volledig vernieuwd. Ontoereikend onderhoud was er de oorzaak van dat het kerkgebouw aan de Kerkstraat te Klaaswaal aan het begin van de 18^e eeuw op instorten stond.

Voor het herstel van de kerk, waartoe ook de pastorie en het schoolhuis behoorden, was zoveel geld nodig dat de Staten van Holland in 1709 toestemming gaven voor het houden van een grote regionale loterij. De opbrengst moest twee ton bedragen. De actie werd echter een volledige mislukking en leverde slechts f 12.000 op, net voldoende voor de reparatie van de vervallen predikantswoning. Er wordt vanuit gegaan dat de Heerlijkheid Cromstrijen het resterende tekort heeft aangezuiverd. Het lijkt erop dat de financiële problemen van de Hervormde gemeente te Klaaswaal chronisch waren, want zowel in 1773 als in 1840 moest bij de Heerlijkheid Cromstrijen opnieuw om steun gevraagd worden.

Voorzanger

Op de kansel ligt een geïllustreerde statenbijbel uit 1702. Uit 1816 stammen de kerkenraadsbanken, het eikenhouten doophek, dat een plaats kreeg in het Museum Hoeksche Waard. De kansel, die destijds door twee welgestelde gemeentelieden cadeau werd gedaan, dateert uit 1816. Interessant is de koperen lessenaar met de statenbijbel, een restant van een tot in 1939 in ere gehouden traditie van de voorzanger/voorlezer. De gaanderij in de kerk werd in 1921 aangebracht om het aantal zitplaatsen tot 500 uit te breiden.

Het kerkorgel is een tweeklaviers pedaalorgel. Het werd in 1951 gebouwd achter het front van het pijporgel dat de gemeente in de jaren twintig overnam van de Evangelisch-Lutherse gemeente uit Den Haag. Voor die tijd werd de gemeentezang ondersteund door een tweeklaviers harmonium.

Dienstweigering

De geschiedenis van de Hervormde gemeente Klaaswaal kent diverse interessante gebeurtenissen. Eén ervan had plaats in 1566, toen het dorp tot parochie werd verheven. De Westmaasse pastoor Pieter Adriaensz. – kwaad over het verlies van zijn Klaaswaalse parochie – weigerde de stervende Klaaswaler Lambrecht den Snyder de laatste sacramenten te bedienen. Hij deed dat onder de volgende woorden: 'Neen, ick en wil des niet doen; laat sij heuren eygen pastoor halen. Ick en wilder niet comen'. De pastoor van Mijnsheerenland had kennelijk meer plichtsbesef en toog naar Klaaswaal. De schout en schepenen van Klaaswaal maakten pas drie jaar later akte van het gebeuren op en constateerden een geval van dienstweigering, aldus een bericht over een stukje kerkgeschiedenis van de Hervormde gemeente Klaaswaal.

■ Grondwaterverlaging kost Hervormd Kralingen 1 miljoen gulden

Wat de gevolgen kunnen zijn wanneer als gevolg van verlaging van het grondwaterpeil paalkoppen boven water komen te staan, ondervond de hervormde gemeente van Rotterdam-Kralingen in 1987 met de Hoflaankerk. Hieronder volgt een stukje geschiedenis zoals dat in “De Kerkvoogdij” van september 1987 is vermeld.

Historie

Sinds de middeleeuwen bestond de Heerlijkheid Kralingen uit het slot Honingen bij de rivier die later Nieuwe Maas ging heten, een kwartier gaans van de Rotterdamse Oostpoort; uit een kerkdorp dat anderhalf uur gaans ten noordoosten van Rotterdam lag en uit een buurt bij het veer (Kralingseveer) dat reizigers uit en naar het Zuiden overzette.

In 1840 bestond het slot niet meer, het veer wel, maar het dorp verdween langzaam in de veenplassen. Er is in dat gebied zo drastisch geveend, dat de helft van het ambacht uit water bestond en de kerkbuurt niet meer was dan een paar smalle kaden. Men heeft daarom het dorp “verhuisd” naar de omgeving van het voormalige slot, naar het kruispunt met de Hoflaan en de Oudedijk. Hier verrezen de school, het raad- en polderhuis en in 1842 de nieuwe kerk.

De oude kerk tussen de plassen werd afgebroken, maar het kerkhof bleef als eilandje bewaard. Ruim 30 jaar later werd het plassegebied drooggemalen tot de Prins Alexanderpolder. Bij de verkaveling werden de oude wegen en paden vergraven, maar het oude hervormde kerkhof werd gehandhaafd. De grootste protestantse begraafplaats van ons land bleef met een nieuwe oprijlaan op zijn plaats.

In de nieuwe dorpskom verdwenen op den duur school en raadhuis, maar de kerk bleef staan. Ze is nu het oudste openbare gebouw van Kralingen. Sedert 1895 is het gebied in Rotterdam opgenomen. De hervormde gemeente omvat nog steeds de ‘nieuwe’ kom van 1842, de buurt bij het veer en het verlaten plassenlandschap, dat na de inpoldering agrarisch gebied werd, maar nu geheel bebouwd is met woningen.

Houtwerk verrot

De kerk die in 1842 met veel plechtigheid in gebruik genomen is, werd in het begin van de vorige eeuw uitgebreid met een galerij en een trouwkamer met kantoor. In 1978 sloeg de bliksem weer eens in de toren. Ditmaal bleek de haan er na de bui heel raar bij te hangen.

Het bleek dat het houtwerk van de toren na 135 jaar plaatselijk verrot was, dat er scheuren in de muren zaten en dat de westzijde verzakt was. De restauratiekosten werden op f 600.000 geraamd. Na jarenlang geduld kregen de kerkvoogden in 1986 bericht dat monumentenzorg 80 pct. zou subsidiëren, mits het werk in september 1987 voltooid is. Van het eigen aandeel had de hervormde gemeente tijdens de periode van wachten het grootste deel bijeen kunnen brengen.

Met de restauratie alleen was er echter nog geen optimale kerk bereikt. Als alle wensen zouden worden vervuld (o.m. inrichten van de galerij en de beuk daaronder

Hoflaankerk van de Hervormde gemeente te Kralingen, 1842.

als vergaderruimten) dan zou een algehele opknopbeurt nog eens f 900.000 kosten. Men besloot een soort fasenplan op te stellen en er werd een stichting Vrienden van de Hoflaankerk gevormd. Naarmate Kralingers en niet-Kralingers, hervormden en niet-hervormden hun gehechtheid aan de waterstaatskerk geldelijk zouden laten blijken, zou het opknappen van de kerk drastischer kunnen zijn. Dat was allemaal aardig bedacht, totdat de restaurateurs aan het werk gingen. Deze vonden het grondwater onder de toren wel erg laag staan.

Onderzoek wees uit dat ook aan de andere kant van het gebouw de paalkoppen boven het water uitkwamen. Als die koppen niet worden vervangen betekent elk werk aan de kerk, dat je 'werkt voor de sloop', om met president-kerkvoogd ing. C. Monster te spreken. Niet duidelijk is of iemand aansprakelijk te stellen is. Weliswaar zou men kunnen denken dat de grondwaterstand is veranderd door het aanleggen van de metro vlak langs de kerk. Maar dat staat bepaald niet vast.

Wat een feestelijke gebeurtenis had moeten zijn – het plaatsen van een nieuwe haan op de herstelde toren – werd daardoor deels toch een sombere aangelegenheid. Vervanging van de paalkoppen gaat f 1 miljoen kosten. De heer Monster deed dan ook een dringend beroep op wethouder Jansen, die de haan weer op de toren plaatste. Deze zegde toe alles te doen wat in zijn vermogen ligt. Maar ja, zo liet hij doorschemeren, wat stelt het vermogen van een monumentenwethouder vandaag de dag voor? Zelfs als het zou lukken, in het beste geval draait de hervormde gemeente toch voor het eigen aandeel van zo'n 20 pct. op. Voordat de stichting Vrienden van de Hoflaankerk zich op het interieur kan werpen, zal het wel (paal)koppensnellen geblazen zijn, aldus de publicatie uit 1987.

■ De Laurenskerk van Rotterdam

Als er één plaats in ons land is waar de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog het meest merkbaar zijn, dan is dat de stad Rotterdam. De stad werd op 14 mei 1940 door de oorlogsmachine van Nazi Duitsland gebombardeerd. Naast het verlies van veel inwoners, wordt vrijwel de gehele binnenstad weggevaagd. Van de Grote of Sint-Laurenskerk bleven de muren en de toren behouden. Hieronder volgt een summier overzicht van de bouw en verdere historische ontwikkeling van dit voor veel Rotterdammers nog zeer belangrijke monument.

Bouwgeschiedenis

De Grote of Sint-Laurenskerk, in de volksmond eenvoudig de Laurenskerk of Laurens genoemd, is van oudsher de hoofdkerk van Rotterdam. Gebouwd tussen circa 1449 en 1525, is de Laurenskerk het enige nog resterende laatgotische gebouw uit het van oorsprong middeleeuwse Rotterdam.

Voor velen staat de Laurenskerk symbool voor de geschiedenis van Rotterdam. Zo kon men in de middeleeuwen het Rotterdamse stadsburgerschap kopen door 3.000 stenen bij te dragen aan de bouw van de toren. De beelden van de zwaar getroffen kerk op 14 mei 1940 en haar wederopbouw nadien, werden symbool voor de lotgevallen van de stad en haar bewoners.

Reeds in 1350 was er in het toenmalige Rotta een hallenkerk zonder toren gewijd aan Laurentius en Magdalene op de plaats van het huidige koor van de Laurenskerk. Met de bouw van de toren werd in 1449 begonnen, de bouw van de kerk van 1460 tot 1525. Aan het einde van de vijftiende eeuw was de kerk voltooid. In 1548 werd de toren, die net zo hoog als de kerk was, verhoogd. In 1621 werd de toren van een houten spits voorzien naar een ontwerp van de beroemde Amsterdamse bouwmeester Hendrick de Keyser. Door de slechte kwaliteit van het hout moest de spits in 1645 worden afgebroken. In de jaren 1645-1646 werd de toren voor de tweede keer verhoogd tot zijn huidige hoogte. De toren werd daarbij voorzien van een stenen vierde geleding. Deze vierde geleding is de enige in Nederland die gotische en classicistische elementen heeft, met ruimte voor een uurwerk met wijzerplaten.

Aanvankelijk was de toren van de kerk gescheiden door een smal water dat Slikvaart heette. Rond 1460 werd dit watertje gedempt. Hierna werd het schip van de kerk verlengd in de richting van de toren. Rond augustus 1465 wordt het huidige schip ingewijd en in gebruik genomen.

Veel belangrijke gebeurtenissen vonden in de kerk plaats. De laatste pastoor van de Laurenskerk was Hubert Duifhuis. In 1572 werd tijdens de reformatie de Laurenskerk een protestantse kerk. Anders dan in veel andere kerken vond hier geen Beeldenstorm plaats. De altaren werden afgebroken en de beelden werden verwijderd en in november 1572 hield ds. Cornelis Cooltuin de eerste gereformeerde predicatie.

Na 1940

Tijdens het bombardement op 14 mei 1940 werd ook de Laurenskerk zwaar beschadigd door brand die was begonnen in de houten steigers rondom de toren.

Grote of St. Laurenskerk van Rotterdam, 1525.

Aanvankelijk gingen er stemmen op om de kerk te slopen, maar dit werd door Hitler verboden: de kerk werd "Auf Befehl des Führers unter Kunstschutz gestellt". Ook binnen de voorlopige rijkscommissie voor de monumentenzorg waren voor- en tegenstanders van restauratie. Met name commissielid en architect J.J.P. Oud verzette zich tegen herbouw en bracht in 1950 een alternatief plan in de publiciteit, waarbij slechts de toren als herdenkingsplaats zou worden behouden. Maar dit alternatieve plan werd terzijde gelegd en onder leiding van de architect van gemeentewerken, de heer L. Voskuil, en later architect J. Poot werd met de restauratie van de toren begonnen.

Op 19 mei 1952 legt Koningin Juliana de eerste steen voor het herstel van het kerkgebouw. Onder leiding van de architecten J.C. Meischke en ir. A. van der Steur b.i. wordt de restauratie in drie fasen uitgevoerd. De eerste fase is het transept, tweede fase is het koor en de derde fase het schip met noorder- en zuider dwarsbeuk.

In aanwezigheid van Koningin Juliana wordt op 24 november 1959 het transept van de kerk in gebruik genomen. De restauratie van het koor komt op 22 december 1962 gereed. Op 31 mei 1968 wordt met het leggen van 63.000 leien de dakbedekking van het schip afgerond. Hiermee is de restauratie voltooid. Op 15 december 1968 wordt de Laurenskerk geheel in gebruik genomen tijdens een feestelijke bijeenkomst in het bijzijn van de Koninklijke familie. Een week later, op 22 december, worden de deuren, ontworpen door de Italiaanse kunstenaar Manzú, geplaatst in het trendportaal.

Orgels

De kerk heeft vijf orgels. Het hoofdorgel en het pijpwerk van transeptorgel en koororgel werden bij de naoorlogse wederopbouw van de kerk gemaakt door de Deense orgelbouwersfirma Marcussen en Søn. Deze drie orgels werden door organist George Stam omschreven als: "De Koning in het schip, de Jonge Prins in het transept en het kleine Prinsesje in het koor".

Het hoofdorgel, 23 meter hoog, heeft vier manualen, 85 registers en 7.600 pijpen. Het is het grootste kerkorgel van mechanische tractuur van Europa. Het orgel werd op 7 december 1973 in gebruik genomen.

Sinds 1981 zijn er nieuwe bijgebouwen in de vorm van kubussen gebouwd. De kubussen zijn tegen de noordgevel van de kerk geplaatst en zijn nodig om aan de vraag naar meer gebruikersruimte te voldoen.

In de kerk zijn enkele praalgraven en zerken te bezichtigen. Veel van de 1340 zerken werden in 1940 vernield. In de twaalf kapellen van de Noorder- en Zuiderzijbeuk zijn de belangrijkste ingepast.

Tenslotte wordt de Laurenskerk, naast voor de eredienst, in toenemende mate voor multifunctionele doeleinden gebruikt. De kerk is te huur voor concerten, toneelvoorstellingen, tentoonstellingen, recepties en andere grote bijeenkomsten. Jaarlijks wordt in de Laurenskerk op Palmzondag de Mattheüs Passion van J.S. Bach uitgevoerd door de Laurenschorus en het Laurens Bachorkest.

■ **Kroonrovers gepakt door Sassenheimse koster**

Dorpskerk Protestantse gemeente te Sassenheim, 1595.

Kosters en beheerders zijn vaak het meest herkenbare gezicht als het gaat om de praktische beheerswerkzaamheden van het kerk- en/of verenigingsgebouw. Zij zijn het aanspreekpunt en van hen wordt verwacht dat dit belangrijke beheerwerk wordt gedaan.

Maar het behoort niet tot het dagelijkse werk van de koster om dieven te vangen. Dat overkwam in 1987 wel koster Vliem uit Sassenheim die met zijn zoons kroonrovers wist te pakken, zo blijkt uit een publicatie in "De Kerkvoogdij" van mei 1987.

De vermoedelijke rovers van tal van koperen kronen uit kerkgebouwen zijn in de nacht van 22 op 23 maart om 01.50 uur in de hervormde kerk van Sassenheim op heterdaad betrapt door koster S. Vliem en vier van zijn zonen.

Aan denken gezet

De berichten over de gestolen kroonluchters in een aantal plaatsen hadden de heer Vliem aan het denken gezet. Waarom zouden de rovers de kerk van Sassenheim

met haar twee kronen overslaan? Toen de familie Vliem doorkreeg dat er die nacht in de kerk iets aan de hand was, is het vijftal via een andere weg dan normaal over het kerkhof naar de kerk gegaan.

De torendeur en de uitgangsdeur waren normaal op slot, zoals ze na de avonddienst waren achtergelaten. Maar de consistoriedeur zat los en die was toch ook op slot gegaan. Twee zoons maakten voorzichtig de deur een beetje open. En toen ...

“Na een grote brul *Open die deur!* Gooide ik hem open en brullend en schreeuwend zijn we met z'n vieren de kerk in gerend, met één zoon als rugdekking buiten voor de deur. In het donker tegen de pas gewitte muren zagen we twee silhouetten versteend van schrik staan. Nog steeds gillend zijn we er op afgegaan”.

De insluipers werden overmeesterd en aan de snel gearriveerde politie overgedragen.

Voor koster Vliem & Zonen was het een hele voldoening, de twee verdachten geboeid te zien afvoeren, hoewel het wel een eigenaardige gewaarwording was, vertelde hij, mensen gevankelijk te zien weg voeren uit zijn gastvrije kerk.

Bloemetje van Donatus

Voldoening was er ook bij Donatus, de verzekeraar van tal van kerken in ons land. De maatschappij verwachtte dat er voorlopig geen uitkering voor geroofde kronen behoefde te worden gedaan. Mogelijk zou op aanwijzingen van de daders een deel van de buit achterhaald kunnen worden. In elk geval zorgde Donatus voor een bloemetje in huize Vliem.

Er is in dit verband wat gefilosofeerd over Kerkepad. Is het misschien bij deze activiteit van de christelijke omroep NCRV dat rovers zich oriënteren in hun beoogde werkterrein?

Wat koster Vliem betreft hoeft Kerkepad niet te stoppen. Verband met de roofpoging in Sassenheim ziet hij niet. De NCRV heeft 'zijn' kerk nooit aangedaan. Dat wordt trouwens wel tijd, vindt hij - aldus de publicatie in “De Kerkvoogdij”.

■ Sommelsdijkse kerk op de penning

In "De Kerkvoogdij" van december 1983 is een publicatie gewijd aan de uitgifte van een herdenkingspenning die de restauratiecommissie van de Hervormde gemeente te Sommelsdijk ter gelegenheid van de heropening van de kerk

door Koninklijke Begeer liet slaan. Het is een gepatineerde bronzen penning met een diameter van 50 mm. De ene kant toont de kerk, gezien vanaf de Enkele Ring, met als opschrift: *Vernieuwd in het jaar 1983 en het woord van Zacharia: Ik zal in het midden van u wonen, spreekt de Here*"; op de andere zijde staat het nieuwe kerkzegel van Sommelsdijk (*in Galaten 6 staat: "Laten wij niet moede worden, goed te doen, want wanneer het eenmaal tijd is, zullen wij oogsten, als wij niet verslappen"*).

Kerk bouwen

Toen Sommelsdijk bedijkt werd, was een van de voorwaarden in de uitgiftebrief dat er een kerk zou worden gebouwd. In mei 1499 kwam het kerkgebouw gereed en het bleef tot 1624 in stand. Toen brandde het gebouw af. Hoe dat kwam? De luitenant-admiraal van Holland en West-Friesland, Pieter Pietersz. Heyn, beter bekend als Piet Heyn, veroverde in 1624 San Salvador in Brazilië. Binnen de Republiek was de feestvreugde algemeen en ook in Sommelsdijk was dat het geval. Men vierde uitgebreid feest met als resultaat dat het dorp grotendeels afbrandde, inclusief het kerkgebouw.

Door een gezamenlijke krachtinspanning van bevolking, kerk-, dorps- en polderbestuur werd in 1632 met de herbouw begonnen; op 2 juni 1632 werd de eerste steen gelegd door de baljuw. De kerkmuren waren grotendeel intact gebleven. Er werd een nieuwe, grotere toren gebouwd op de plaats waar ook de huidige toren staat. Op 3 juli 1635 werd het gebouw in herstelde staat opgeleverd. Voor de herbouw waren ook obligaties uitgegeven tegen "*penning zestien*" ofwel een rendement van 6¼ pct. De laatste obligatie werd op 2 juli 1704 voldaan.

Het gebouw hield stand tot 1799, want toen stond de kerk ook weer in de brand. Overspringende vonken deden een schuur vlam vatten. Uiteindelijk raakten kerk en toren in de brand. Nu bleef de toren grotendeels ongeschonden.

De toenmalige bestuurders bleven ook nu niet bij de pakken neerzitten. Maar de tijden waren slecht. Het duurde jaren voordat het geld voor de herbouw beschikbaar was. Koning Lodewijk Napoleon gaf een gift. Op 7 juli 1807 kon de kerk weer in gebruik worden genomen. De toren werd op 28 september 1817 opgeleverd.

Hervormde kerk te Sommelsdijk, 1499.

Aanzienlijke gebreken

In 1975 meenden kerkvoogden dat het gebouw aanzienlijke gebreken ging vertonen. Uit kerkvoogden en notabelen werd een commissie gevormd. Men rapporteerde dat het gebouw dringend aan restauratie toe was.

Hetzelfde jaar ging een brief naar de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Het dak bleek de hoogste prioriteit te hebben. Lekkages traden steeds vaker op. Ook op andere onderdelen bleek de toestand van het gebouw niet al te best. Restauratie op korte termijn was het advies.

De burgerlijke gemeente van Middelharnis, waaronder Sommelsdijk valt, had intussen de kerktoren aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen. Ook de toren bleek dringend aan restauratie toe te zijn. De gemeente Middelharnis nam het voortouw om tot restauratie over te gaan. Daardoor konden de kerkvoogden van Sommelsdijk niet achter blijven. Het resultaat was dat eind 1980 de toren en het kerkdak geheel gerestaureerd waren. Aansluitend kon worden doorgegaan met de restauratie van de buitenkant van de kerk. Vervolgens werd het interieur onder handen genomen.

Begin oktober 1983 kon de kerkvoogdij het kerkgebouw aan de kerkenraad overdragen en ter gelegenheid van de ingebruikname van de kerk had de restauratiecommissie er voor gezorgd dat de kerk van Sommelsdijk op de herdenkingspenning was afgebeeld.

■ **Goud van de kerk voor de Oude of Martinikerk te Voorburg**

In "De Kerkvoogdij" van februari 1968 legt de heer J. Boven, kerkvoogd van Voorburg, uit wat de kerkvoogden van Voorburg ondernamen om het restauratiewerk van de monumentale Oude of Martinikerk van Voorburg weer op peil te krijgen.

Onder het motto "Een uniek goudstuk van blijvende waarde is in Voorburg actie ondernomen ten behoeve van de restauratie van de Oude of Martinikerk. De kosten van de restauratie bedragen ruim f 1.000.000, waarvan circa f 300.000 voor rekening van de kerkelijke gemeente komt.

Gelet op de enorme uitgaven die na de oorlog zijn gedaan voor o.a. de bouw van twee kerken en een kapel en de aankoop van zes pastorieën, was het niet eenvoudig om het restauratiefonds van de Oude kerk van Voorburg op peil te houden. Door het uitgeven van een gouden penning is het restauratiefonds weer versterkt.

Criteria

De heer Boven legt uit welke gedragslijn men gevolgd heeft.

1. Uitgegaan is van een gouden penning omdat goud aantrekkelijk is en een blijvende waarde heeft.
2. Alvorens tot uitgifte over te gaan, is het van belang eerst na te gaan of er voldoende interesse is. De mensen die geïnteresseerd waren konden vooraf inschrijven en direct betalen.
3. Publiciteit via de plaatselijke pers en een goed ogende folder die huis-aan-huis werd verspreid voorzien van een bestelformulier.
4. De administratie is aan één persoon in handen gegeven.
5. Gestreefd werd de oplage van de penning beperkt te houden zodat de penning een zekere zeldzaamheid verkrijgt. Voorkomen moet worden dat er een tweede uitgave komt, waardoor de waarde van de penning, die eigenlijk uniek is, toeneemt.
6. Er dient een genummerd certificaat op naam te worden afgegeven waarop de leverancier verklaart welk goudgehalte de penning heeft en wat het gewicht is.
7. De illustratie en de tekst moeten een algemeen karakter dragen, zodat ook niet kerkelijken er belangstelling voor hebben.
8. In de publicaties werd vermeld: beperkte oplage; hoog goudgehalte; genummerd certificaat op naam; uniek goudstuk van blijvende waarde; gehalte: 21,6 karaat, gewicht 4 gram; diameter 20 mm; prijs f 36,00.
9. Er werd eerst dan geïnvesteerd toen er voldoende belangstelling getoond was. De voorbereidingskosten beliepen circa f 1.800.
10. Voor 1.000 penningen kwamen de productiekosten inclusief honorarium ontwerper en vervaardiging van stempels op f 22.500. De winst bedraagt dus globaal f 13,50 per penning.

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

In Voorburg werden ruim 1.000 munten verkocht. Omdat de mensen er wat voor krijgen en dan nog wel goud, bestaat de indruk dat de verkoop van dit product een bijzondere aantrekkingskracht heeft. Misschien dat deze informatie u op een idee brengt, aldus de heer Boven in "De Kerkvoogdij" van februari 1968.

Oude Kerk van de Protestantse gemeente te Voorburg, 14^e eeuw.

■ **Structuurplan van de Hervormde gemeente Zoetermeer anno 1967**

Oude Kerk van de Protestantse gemeente te Zoetermeer, 1787.

Een van de belangrijkste werkzaamheden van de kerkrentmeesters is het plannen maken als het gaat om invulling te geven aan de toekomst van de kerkelijke gemeente en de vermogensrechtelijke aangelegenheden die hiermee nauw verweven zijn.

In "De Kerkvoogdij" van maart 1968 schrijft E.J. Mathies, journalist en kerkvoogd van de Hervormde gemeente van Zoetermeer, een uitvoerig artikel waarbij hij de aspecten noemt van beleidsplanning voor de Hervormde gemeente te Zoetermeer, die van een dorp met 11.000 inwoners (1965) in 25 jaar zal uitgroeien naar een gemeente met 100.000 inwoners. De kerkelijke gemeente baseert zich op een structuurplan van de burgerlijke gemeente dat officieel werd gepubliceerd. Een aantal aspecten die een rol spelen bij sterk groeiende gemeenten, worden hieronder genoemd.

Stadsontwikkeling

Het uitgangspunt is de bouw van drie woonwijken van elk zo'n 32.000 inwoners. Gedacht wordt aan een z.g. compacte stad met veel hoogbouw. Het autoverkeer moet binnen de woonwijken beperkt blijven tot het echte bestemmingsverkeer. Deze opzet heeft ook consequenties voor de kerken, want dat betekent dat doorgaand autoverkeer door de woonwijken niet mogelijk wordt gemaakt.

De grenzen van de wijkgemeenten zullen gelijk moeten zijn aan die van de drie woonwijken. Binnen de wijken zullen door de compacte opzet de kerkgebouwen steeds gemakkelijker bereikbaar zijn.

In het stadscentrum kan een kerkelijk centrum worden gesticht. Verder zal de kerk rekening moeten houden met het stedelijk leefklimaat en urbane gewoonten en behoeften. Dat houdt o.a. in dat gelet moet worden op de mogelijke taak van de kerk in de recreatiegebieden die rondom Zoetermeer zullen ontstaan.

De bevolking van Zoetermeer zal in de komende jaren sterk toenemen. Het gemeentebestuur van Zoetermeer rekent er op dat in 1966 en 1967 tussen de 1.500 en 2.000 woningen in aanbouw zijn.

Sociale structuur

Verwacht wordt dat de aard van de toekomstige bevolking naar beroep en sociale structuur gelijk zal zijn aan die van de Haagse agglomeratie. Aangezien nu 2,3 pct. daarvan in de landbouw, 27,6 pct. in de nijverheid en 70 pct. in de dienstverlening werkt, mag worden aangenomen dat in het toekomstige Zoetermeer 9.000 mensen in de nijverheid en circa 23.000 mensen in de dienstensector zullen werken.

Kerken van Zoetermeer

Vervolgens gaat het structuurplan in op de huidige kerkelijke situatie van de hervormde gemeente te Zoetermeer. Opgemerkt wordt daarbij dat Zoetermeer zich steeds meer zal verstedelijken. Dat betekent een wijziging van de leefwijze van de bewoners.

Ook kerkelijk moet hiermee rekening worden gehouden. Nadat er aanvankelijk contacten tussen gereformeerden en hervormden waren, bleek het noodzakelijk een interkerkelijke commissie kerkbouw Zoetermeer te vormen. Ook het gemeentebestuur vond deze interkerkelijke samenwerking een belangrijke zaak, want dat maakte de communicatie tussen de verschillende kerkgemeenschappen in Zoetermeer een stuk eenvoudiger.

De verschillende kerkgemeenschappen hebben prognoses opgesteld over het aantal kerkleden in de nieuwe wijken. Op basis daarvan werd een raming gemaakt van het aantal nieuwe kerkgebouwen in de nieuwe wijken.

Problemen die zich toen voordeden waren zaken als:

- Centralisatie of decentralisatie.
- Bemensing van de gemeente, waarbij gedacht werd aan het aanstellen van een predikant met een bijzondere opdracht.
- De hervormde gemeente en haar gebouwen. Zijn er mogelijkheden om samen met de gereformeerde kerk van Zoetermeer iets te bouwen of doen we het alleen als hervormde gemeente?
- De financiële aspecten die met de realisering van de toekomstige uitdaging gepaard gaan.

Ook destijds (1967) werden er op verantwoorde wijze plannen gemaakt die dienstbaar zijn aan de opbouw van de kerkelijke gemeente. Over beleid gesproken...

▣ 25 Jaar Stichting Oude Hollandse Kerken

In het voorjaar van 2001 wordt aandacht besteed aan het feit dat ruim 25 jaar geleden door een aantal burgers in Noord- en Zuid-Holland een initiatief werd genomen dat leidde tot de oprichting van de Stichting Oude Hollandse Kerken (SOHK). Op 7 januari 1975 werd de oprichtingsakte bij een notaris in Dordrecht gepasseerd en enkele maanden later werd de stichting gerangschikt onder de rechtspersonen.

De voorzitter van de SOHK, de heer drs. P. Zevenbergen, meldt dat dit initiatief nodig was omdat door terugloop in de kerkgang kerkgebouwen dreigen leeg te gaan staan, want er waren niet altijd directe gebruiksoptvolgers te vinden. Vanaf het moment van de oprichting heeft het geheel uit vrijwilligers bestaande bestuur geijverd voor het bereiken van de doelstelling: het behoud van cultureel waardevol bezit.

Het is begonnen met de Leidse Pieterskerk. De restauratie van dit monument was voltooid en, zoals gebruikelijk moest het beheer worden teruggegeven aan de toenmalige kerkvoogden van de Hervormde gemeente te Leiden. Dat gebeurde tijdens een plechtige herdenkingsbijeenkomst medio 1974.

Toen werd door de president-kerkvoogd van de Hervormde gemeente te Leiden, mr. B. Plomp, reeds gesteld dat de kerkelijke gemeente nog een tweede restauratie van een kerk in het vooruitzicht had, namelijk die van de Hooglandse kerk. De hieraan verbonden kosten zouden nauwelijks door de Hervormde gemeente te Leiden op te brengen zijn.

Deze opmerking van de heer Plomp gaf de nodige consternatie in de kring van de vertegenwoordigers van de rijksoverheid. De toenmalige directeur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, de heer mr. R. Hotke, stelde "*hadden we hier ook maar zo'n stichting als de Stichting Oude Groningen Kerken*".

Kort na deze bijeenkomst in de Pieterskerk werd een kleine commissie ingesteld die de mogelijkheden voor het optreden van een dergelijke stichting gaat onderzoeken.

Oude of Pelgrimsvaderskerk te Delfshaven, 1417, eigendom van de Stichting Oude Hollandse Kerken.

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

De SOHK bezit in Zuid-Holland één en in Noord-Holland zeven kerken, die met elkaar gemeen hebben dat zij onder de beschermende werking van de monumentenwet vallen. Vrijwel alle gebouwen zijn de laatste tijd gerestaureerd, waardoor de culturele waarde voor langere tijd is veiliggesteld.

Het bestuur is dankbaar voor de ondervonden steun van particulieren, fondsen, instellingen, lokale, provinciale en landelijke overheden voor de ondervonden steun voor het realiseren van de doelstellingen. Voor het behoud van het nationaal erfgoed is deze steun onmisbaar.

Grote Kerk van de Hervormde gemeente Maassluis, 1639.

■ **Het Garrelsortgel en de Grote Kerk van Maassluis**

Het Garrelsortgel (1730-1732) werd gebouwd door Rudolph Garrels. Het orgel was een geschenk van Govert van Wijn, een rijke ingezetene van Maassluis.

De Grote Kerk in Maassluis, gebouwd op het Schanseiland en voltooid in 1639, is ontworpen door Hendrick de Keyser. Evenals bij de eerder gebouwde Noorderkerk in Amsterdam is het grondplan dat van een Grieks kruis. De houten tongewelven, onder architectuur van Gillesz van der Pijpen, doen denken aan de scheepsbouw. Aanvankelijk had men op het midden van het kruis van het dak een houten toren geplaatst. Toen echter na tien jaar het dak ging doorzakken, heeft men aan de westzijde van de kerk een nieuwe toren gebouwd, waarop de oude houten toren als bovenste deel werd geplaatst. Op het kruis van de kerk werd een kleine vieringtoren met windwijzer geplaatst.

Maassluis heeft zijn historie in de visserij. Dat de kerk bekostigd werd uit onder meer de belastingopbrengsten van de in Maassluis aangevoerde vis, is dan ook niet verbazingwekkend. Veel zaken in de kerk herinneren aan de zeevisserij, zoals het Visserijbord geschilderd door Abraham van Beyeren, volgens zeggen een leerling van Rembrandt. Maar ook de vele scheepsmodellen getuigen hiervan. Bijzonder zijn de in 1643 aangebrachte galmborden, aan weerszijden van het koorhek. De Maassluisse kleermakers konden niet bij de vissers achterblijven, dus schonken zij in 1650 een gildebord.

Govert van Wijn

Het meest in het oog springende element in deze kerk is het Garrelsortgel. Arp Schnitger heeft veel beroemde orgelbouwers opgeleid. Rudolph Garrels, geboren in 1675 in het Oost-Friese Norden, was vanaf 1697 één van hen. Van zijn hand zijn dan ook de orgels van Maasland (1724-1725), Maassluis (1730-1732), Purmerend (1739-1742) en Klundert (1749-1750).

Govert van Wijn had in zijn leven als reder (zalmvisserij) goed geboerd. Hij was daarom een notabele van Maassluis die ook een periode penningmeester was van de "Visscherij van Maasluijs". De heer Van Wijn, die vermogend was, heeft in de laatste jaren van zijn leven veel goede dingen gedaan. Zo liet hij in de Veerstraat trappen maken over de dijk zodat het gelovige volk, en hijzelf, wat gemakkelijker ter kerke konden gaan. In 1729, honderd jaar na het begin van de bouw van de kerk, schonk hij de gemeente een orgel. Echter onder één voorwaarde, namelijk dat elk jaar slechts één kerkmeester zou worden vervangen door een nieuwe, in plaats van het gebruik dat elk jaar twee van de vier kerkmeesters werden vervangen.

Het orgel kostte destijds bijna 20.000 gulden. Ook schonk Govert van Wijn een bedrag van 10.000 Engelse ponden dat hij 'eeuwigdurend' vastzette op een Engelse bank. Uit de revenuen van dit fonds zouden organist, orgeltrappers en orgelonderhoud bekostigd worden. Overigens: tot op de dag van vandaag wordt de rente van dit fonds overgemaakt naar de kerkrentmeesters. Op 4 december 1732, de dag dat Govert van Wijn 90 jaar oud werd, vond de overdracht plaats en werd het orgel feestelijk in gebruik genomen.

■ Protestantse gemeente Nieuwland nam kerkelijk centrum "De Munnik" in gebruik

Op zaterdag 15 september 2012 nam de Protestantse gemeente 'Nieuwland', ontstaan door fusie van de Hervormde gemeente Westmaas en de Gereformeerde kerk van Westmaas/Mijnsheerenland/Klaaswaal, haar nieuwe kerkelijk centrum "De Munnik" in gebruik.

De voorzitter van de kerkenraad, de heer W. Sterk, mocht een 120-tal gemeentelieden en andere belangstellenden in de Dorpskerk te Westmaas welkom heten. Hij wees er op dat de totstandkoming van de verbrede Munnik een geschiedenis van zo'n tien jaar kent. De heer Sterk: "Ik spreek over de 'verbrede Munnik' omdat het oude gebouw nog in het nieuwe gebouw verborgen zit. Tien jaar is lang en ik moet toegeven dat er zo nu en dan sprake was van een zekere Munnikmoeheid in onze gemeente. Vandaag kunnen we blij en tevreden zijn. De bouwcommissie en ook de inrichtingscommissie zijn er prima in geslaagd om van het gebouw een eenheid te maken. Het resultaat dat we vandaag mogen bezichtigen mag er zijn. Met schaarse middelen is er een mooi, functioneel en goed toegerust gebouw neergezet en ingericht. Alleen al bij de inrichtingscommissie die fantastisch mooi werk heeft geleverd waren zo'n 20 mensen betrokken onder aanvoering van de heer A. van der Giesen en met de coaching van de kleurenadviseur Anneke Leijdekker. De diaconie heeft voor een mooi vierluik bij de ingang gezorgd en tenslotte is er de groep trouwe

De Dorpskerk van de Protestantse gemeente Nieuwland (Westmaas e.o.) met rechts het kerkelijk centrum dat door middel van een glazen corridor verbonden is met de monumentale kerk uit 1650.

mensen die zonder veel ophef in de laatste weken en dagen zo hard gewerkt heeft om de laatste hand aan het gebouw te leggen”, aldus de heer Sterk.

Op dit moment heeft een enthousiaste groep gemeenteleden het beheer ter hand genomen. Onder leiding van een onbezoldigde beheerder die als coördinator optreedt en met hulp van een aantal vrijwilligers die op vaste dagdelen inzetbaar zijn, wordt de exploitatie ter hand genomen. De huidige Munnik beschikt over een spreekkamer voor enkele personen, een kleine zaal geschikt voor maximaal 40 personen en de grote zaal voor maximaal 80 personen. De grote zaal en de foyer zijn gescheiden door een geluidsisolerende schuifwand en kunnen in combinatie gebruikt worden.

De nieuwe Munnik is een moderne, sfeervolle voorziening voor veel gelegenheden zoals: jubilea, verjaardagen, familiefeesten, vergaderingen, cursussen, workshops, presentaties, recepties, condoleances en uitvaarten. Het nieuwe gebouw is rolstoeltoegankelijk en beschikt over een invalidentoilet. Verder zijn er diverse faciliteiten aanwezig, zoals een beamer, geluidsinstallaties en (draadloos) internet. De nieuwe Munnik, die in de dorpsgemeenschap van Westmaas multifunctioneel zal worden gebruikt, is door middel van een glazen corridor verbonden met de monumentale Dorpskerk die uit 1650 dateert.

De voorzitter van het college van kerkrentmeesters, de heer A. van der Pol, vertelde desgevraagd dat de bouwkosten, exclusief inrichtingskosten, op circa € 450.000 uitkomen. Hij wees er op dat er veel werk door vrijwilligers is verricht waardoor besparingen zijn gerealiseerd. Uit de Solidariteitskas van de Protestantse Kerk in Nederland is een bedrag van € 20.000 toegezegd. Voordat aan de uitbreiding van de bestaande Munnik begonnen werd, moest eerst een archeologisch onderzoek plaatsvinden waarmee € 35.000 gemoeid was. Dit bedrag komt geheel ten laste van de protestantse gemeente, want er is geen overheid die bereid is dit soort verplichtstellingen te subsidiëren, aldus de heer Van der Pol.

De heer Sterk wees er nog op dat er vanaf het begin een duidelijke visie is geweest op de functie die De Munnik moet gaan vervullen. De toenmalige predikant schreef in 2004 daarover het volgende: "In een dorpsgemeenschap staat een kerkgebouw niet alleen in het midden, maar de kerkgemeenschap wil dat ook in figuurlijke zin zijn. Naar haar aard is een gelovige gemeenschap gericht op dienst aan de samenleving, aan de omgeving. Dat een kerk zoveel mogelijk tracht haar capaciteit beschikbaar te stellen aan de bredere dorpsgemeenschap, hoort bij haar opdracht." Vandaag is het doel een stuk dichterbij gekomen, zo besloot de heer Sterk zijn inleidende woorden.

Hierna werd de openingshandeling verricht. Dat gebeurde door een ouder gemeentelid met de jongste deelnemer van de kindernevendienst die samen als eersten door de corridor van de kerk naar de nieuwe Munnik liepen. Naast de aanwezigen in de kerk die hen daarin volgden, waren er ook vele tientallen dorpsbewoners die het gebouw kwamen bezichtigen.

■ De Stichting 'Vrienden van de Grote Kerk' en de Hervormde gemeente Gorinchem

In 2003 is de Stichting Vrienden van de Grote Kerk Gorinchem opgericht met als doel activiteiten te organiseren en de opbrengst daarvan beschikbaar te stellen voor het behoud van de Grote Kerk van Gorinchem.

Om deze opdracht uit te voeren zijn vrijwilligers nodig die zich inzetten om samen tot een goed resultaat te komen. Die vrijwilligers bleken zowel in de hervormde gemeente als in de gereformeerde kerk aanwezig te zijn. In 2013, 10 jaar na de oprichting van de stichting, kan de stichting op zo'n 35 vrijwilligers rekenen.

Enthousiasme

Deze groep enthousiaste mensen zorgt ervoor dat de Grote Kerk van 1 mei tot en met Open Monumentendag (medio september) elke woensdag en op zaterdag geopend is voor het publiek. Tijdens deze maanden wordt aan diverse kunstenaars en ambachtslieden de mogelijkheid geboden hun uitingen van creativiteit gedurende vijf weken tentoon te stellen in de Grote Kerk.

Ook het muzikale gedeelte wordt niet vergeten. Op de woensdagen in de maanden juli en augustus worden musici uitgenodigd om van 12.15 tot circa 13.00 uur een lunchconcert te verzorgen. Evenals de exposities zijn ook deze lunchconcerten

Grote Kerk van de Hervormde gemeente Gorinchem, 1851.

gratis toegankelijk, waarbij aan de uitgang een collecte wordt gehouden. Deze lunchconcerten zijn een groot succes. In 2012 werden deze door circa 2.000 personen bezocht. Verder is er 'Het Winkeltje' waar men een groot aantal artikelen kan kopen. Ook kan men onder het genot van een kop koffie of thee genieten van de sfeer in de kerk.

Dit zijn de meest in het oog springende activiteiten, waardoor jaarlijks ongeveer € 10.000 bijeen wordt gebracht. In dit bedrag is begrepen het donatiegeld van ongeveer 150 donateurs (€ 15,00 per jaar en € 50,00 per jaar voor bedrijven). Voor het college van kerkrentmeesters is het een zeer welkom steuntje in de rug. Een groot aantal onderhoudswerkzaamheden en aanschaf van nieuwe zaken, zoals o.a. schilderwerk, voegwerk, restauratie van de natuurstenen vloer, vloerbedekking en

Johanneskerk van de Gereformeerde kerk van Gorinchem, 1959.

stoffering in de kerk, verbouw van de garderobe, bouw van een sanitaire ruimte en een bijdrage voor het prachtige Bätzorgel, zijn door de stichting bekostigd.

Project Statenbijbels

Nu zijn de voorbereidingen van het Project Statenbijbels in volle gang. In 2010 nam een erfgenaam van een in Gorinchem gedrukte Statenbijbel contact op met de stichting, nadat hij na enig onderzoekswerk naar de herkomst van zijn eigen Statenbijbel had ontdekt, dat ook de Hervormde gemeente Gorinchem in het bezit was van vier Statenbijbels respectievelijk uit 1686, 1702, 1717 en 1748. Inderdaad bevonden die zich in de kluis van de Grote Kerk, maar ze waren door de tand des tijds flink aangetast. Dus moesten ze gerestaureerd worden, hetgeen geld kost.

Er werd een plan opgesteld, want na een eventuele restauratie moesten deze bijbels niet weer in de vochtige kluis terug. Er is nagedacht over:

- vakkundig drogen van de bijbels;
- restaureren van de vier bijbels;
- fondsen werven voor de financiering van dit werk;
- vitrines aanschaffen; en
- aanschaf van apparatuur voor een digitale presentatie.

Op 11 mei 2013 vond de presentatie van de gerestaureerde bijbels plaats en sindsdien kan ook het publiek de bijbels bewonderen en het is zelfs mogelijk door middel

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

van digitale apparatuur ook de inhoud van de Statenbijbels te bekijken. Naar aanleiding van de Statenbijbel is er zoveel onderzoekswerk verricht, dat twee mensen het op zich hebben genomen er een boek over te schrijven met de titel 'Statenbijbels in de Grote Kerk van Gorcum'.

▣ Tien jaar SBKG Zuid-Holland

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Sint Anthoniepolder, 15^e eeuw.

Eind oktober 2007 gaf het bestuur van de Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen (SBKG) van Zuid-Holland een brochure uit aan o.m. alle colleges van kerkrentmeesters in Zuid-Holland waarin werd stil gestaan bij het 10-jarig bestaan van de SBKG.

Stimulerende werking

De eerste SBKG werd in Friesland opgericht, namelijk in 1982, gevolgd door die van Groningen waaraan enkele jaren daarna Drenthe werd toegevoegd. De stichting wist in korte tijd vele kerkrestauraties in haar werkgebied van de grond te krijgen. Het hoofdbestuur van de toenmalige Vereniging van Kerkvoogdijen stimuleerde de overige provinciale afdelingen ook een SBKG op te richten.

In Zuid-Holland duurde dat tot 1996. Er werden personen benaderd om in het bestuur van de op te richten stichting zitting te nemen.

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

Op 1 april 1996 was een groep personen bijeen te Puttershoek, namelijk de heren G. Bijl, ir. J. van den Hil, ir. A.B.J. de Koning, H. Staal en G.J. Woudenberg.

Op 5 september 1996 werd de akte van oprichting verleden door mr. R. van den Berg, notaris te Alphen aan den Rijn. De eerste donateur, de Hervormde gemeente te Sint Anthoniepolder, meldde zich op 27 september 1996 aan. Het kerkgebouw van deze gemeente staat in het omringende polderlandschap als een rots in de branding, want dit gebouw doorstond de Elisabethsvloed van 1421.

Terwijl de voorkeur van het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen er naar uitging te streven naar een professionele organisatie, was de mening van het bestuur van de SBKG dat de doelstelling van de stichting beter als vrijwilligersorganisatie gediend is. Daarmee wordt bereikt dat men de kerkelijke gemeenten, de donateurs, zo voordelig mogelijk van dienst kan zijn.

Het aantal bestuursleden is in de loop der jaren vergroot tot 12. Eind 2006 waren de volgende disciplines in het bestuur van de SBKG Zuid-Holland aanwezig: bouwkunde, architectuur, financiële en administratieve zaken, monumentenzorg en management.

Het werk

De primaire doelstelling van de SBKG is om de leden van de VKB en andere eigenaren van kerkelijke gebouwen in Zuid-Holland bij te staan in zaken van restauratie, herstel en onderhoud van gebouwen met toebehoren. Het beheer en onderhoud van kerkgebouwen vraagt kennis van zaken en veel aandacht. Dat geldt niet alleen voor oudere gebouwen, maar ook voor jongere gebouwen. Bij restauratie, herstel en onderhoud van de kerkelijke gebouwen wordt door vele colleges van kerkrentmeesters extern advies gevraagd.

De SBKG geeft desgevraagd een beleidsadvies dat bestaat uit een analyse van het probleem, een plan van aanpak en een uitvoeringsadvies. Naast deze primaire doelstelling houdt de SBKG zich ook bezig met afgeleide werkzaamheden als het uitgeven van nieuwsbrieven en het onderhouden van contacten met overheden en met politieke partijen, een en ander in het kader van behartiging van de belangen van de kerkelijke gemeenten. Met name met het provinciebestuur van Zuid-Holland zijn regelmatig bilaterale contacten.

In de provincie Zuid-Holland zijn (anno 2007) zo'n 350 kerkelijke gemeenten die onder de Protestantse Kerk in Nederland ressorteren. Het beleid van de SBKG Zuid-Holland is er de komende jaren op gericht om de resterende 60 procent van de gemeenten die nog geen donateur van de SBKG zijn, ertoe te bewegen donateur te worden.

Gebouwen, monumenten en andere wetenswaardigheden over kerkelijk Zuid-Holland

Zuid-Holland, de grootste kerkprovincie van de Protestantse Kerk in Nederland, bezit een grote hoeveelheid kerken. Hieronder volgt een overzicht van gemeenten waar o.m. restauratie, renovatie en nieuwbouw plaatsvonden.

Mathenesserkerk Delfshaven

Op 17 december 1931 werd de Mathenesserkerk in Rotterdam-Delfshaven in gebruik genomen, nadat in augustus 1930 met de bouw een aanvang was gemaakt. De totale bouwkosten bedroegen, exclusief de kosten van de inrichting, f 165.000. Onder de gemeenteleden werd een obligatielening uitgeschreven van f 100.000 tegen een rente van 4,5 pct. Geschonken werden o.a. de preekstoel, de kerkenraadsbanken, terwijl er voorts vele giften werden gedaan voor een zilveren doopvont, een zilveren avondmaalstel, e.d. Het orgel was gebouwd door de firma J. de Koff en Zoon te Utrecht voor een bedrag van f 24.000.

Nieuwe Pauluskerk in Oegstgeest

Op 17 maart 1932 werd de tweede kerk van de Hervormde gemeente te Oegstgeest in gebruik genomen. Het initiatief voor de bouw van deze kerk was in 1925 genomen toen iemand die de inwijdingsdienst van ds. Jansen Schoonhoven bijwoonde hem een gift van f 10 ter hand stelde. Dat was aanleiding een commissie te benoemen

die de bouw van een nieuwe kerk zou gaan voorbereiden. De kerk, gebouwd onder leiding van architect Fred. B. Jantzen uit Amsterdam, werd de Pauluskerk genoemd, omdat in de onmiddellijke nabijheid het Zendingshuis was gelegen.

Ingebruikname hervormde kerk te Zuid-Beijerland

Op 13 december 1934 werd de nieuwe kerk van de Hervormde gemeente te Zuid-Beijerland in gebruik genomen. In maart 1932 was het oude kerkgebouw door brand totaal verwoest. De nieuwe kerk, die in kruisvorm is gebouwd, telt 556 zitplaatsen. De totale kosten bedroegen f 53.000.

Bij diezelfde gelegenheid werd het nieuwe orgel in gebruik genomen, dat gebouwd is door de firma Valckx & Van Kouteren & Co te Rotterdam.

Eendrachtserkerk Protestantse gemeente Zuid-Beijerland, 1933.

*Immanuelkerk Protestantse gemeente
Rozenburg, 1935.*

Immanuëlkerk te Rozenburg

Op 17 december 1935 werd de Immanuëlkerk van de Hervormde gemeente Rozenburg in gebruik genomen. De kerk werd door aannemersbedrijf L. van der Hoek & Zonen te Brielle gebouwd. Het aantal zitplaatsen bedraagt 525, maar dat aantal dat kan vrij gemakkelijk worden uitgebreid. Verder omvat de kerk nog een drietal kamers, zoals een catechisatielokaal, een predikantskamer en een doopkamer. De kerk is verlicht door diepstralers die in het gewelf zijn aangebracht.

Het orgel is geplaatst in een nis boven de kansel.

Nieuwe kerk Delft gerestaureerd

Op 8 september 1937 werd de gerestaureerde Nieuwe kerk van de

Hervormde gemeente te Delft weer in gebruik genomen. De totale kosten bedroegen f 575.000. Alleen als gevolg van de daling van de prijzen van bepaalde grondstoffen, werden de totale kosten gereduceerd tot f 475.000.

Het rijk droeg 57 pct., de provincie 23,75 pct. en de burgerlijke gemeente droeg 5 pct. in de totale kosten bij, zodat er ten laste van de hervormde gemeente 14,25 pct. resteerde. Maar dit waren subsidiepercentages die over de subsidiabele kosten werden toegekend. Daarnaast werden er diverse extra kosten gemaakt die niet voor subsidie in aanmerking kwamen, en dus voor rekening van de hervormde gemeente kwamen.

Nieuwe kerk te Loosduinen

Eind 1938 werd in de Hervormde gemeente te Loosduinen, later 's-Gravenhage-Loosduinen, de nieuwe Bethelkerk in gebruik genomen. De kosten bedroegen f 100 per zitplaats. De kerk biedt plaats aan zo'n 700 personen.

De uit eikenhout vervaardigde kansel is zeer eenvoudig gehouden omdat door de uitstekende akoestiek het aanbrengen van een klankbord achterwege kon blijven.

Verder was het de bedoeling om een wijkgebouw aan de kerk te bouwen. Maar omdat van de f 85.000 die de kerk gekost heeft, nog een belangrijk deel bijeen moet worden gebracht, zal men met de bouw van een wijkgebouw nog wat geduld moeten hebben.

Nieuwe Kerk Delft, 14^e eeuw.

Grote of St. Lambertuskerk Strijen, 15^e eeuw.

Hervormde kerk te Strijen

De hervormde kerk van Strijen, die uit 1511 dateert, is in 1939 gerestaureerd. Rijk en Provinciale Staten voteerden 70 pct. van de geraamde kosten. Het restant van 30 pct. werd door de hervormde gemeente zelf op gebracht. In 1920 zijn inwendig enige herstellingen aangebracht, maar hiermede was de toen al bouwvallige toestand van het ruim 400 jaar oude kerkgebouw niet opgeheven. In 1930 bleek het muurwerk van het koor zo bouwvallig, dat maatregelen werden overwogen om tot restauratie te geraken, wat de toen opkomende crisis belet heeft. In 1933 wendden de kerkvoogden zich tot de Monumentenzorg om advies. Ook architect B. van Bilderbeek, die belast was met de restauratie van de Grote Kerk van Dordrecht bracht een rapport uit en maakte een opmetings- en restauratieplan op, dat omvatte de volledige herstelling van het muurwerk van schip en koor, heropbouw van de weggebroken en herstel van de overige steunberen, enz. en het aanbrengen van een zadeldak met tuitgevel op de met een plat afgedekte Zuiderkapel. De kerk heeft nu weer zijn oorspronkelijk karakter gekregen.

Nieuwbouw kerk Hazerswoude

De situatie van de uit 1646 daterende kerk was in 1939 van dien aard dat een ernstig gevaar voor instorting bestond. Een onderzoek wees uit dat de kopsantennen los in de muren zaten, terwijl het ondergedeelte totaal vergaan was. De kosten voor een nieuw te bouwen kerk, met behoud van de koorhekken en het doophek, bedroegen f 53.000.

Kerkgebouw Hervormde gemeente te Krimpen aan de Lek, 1939.

Ingebruikname Grote kerk van Dordrecht

Op 24 mei 1939 werd herdacht dat de restauratie van de Grote of Onze Lieve Vrouwekerk van Dordrecht was voltooid. De restauratie duurde bijna 40 jaar, terwijl de totale kosten f 700.000 bedroegen.

Bethelkerk in Vlaardingen in gebruik

Op 25 januari 1940 nam de Hervormde gemeente te Vlaardingen de nieuwe "Bethelkerk" in gebruik. De kerk is ontworpen door architect J. Sniijders uit Vlaardingen en biedt plaats aan 700 personen.

Restauratie Hillegondakerk

In augustus 1940 werd begonnen met de restauratie van de Hillegondakerk te Hillegersberg.

De kosten van deze restauratie, die ongeveer twee jaar zal duren, zijn begroot op f 107.000. De restauratie van de kerk kostte ongeveer f 90.000 en die van de toren, die eigendom is van de burgerlijke gemeente, f 17.000. Het rijk droeg f 36.000 bij, de provincie f 18.000 en de burgerlijke gemeente Hillegersberg f 8.500. De hervormde gemeente moest circa f 30.000 bijeen brengen.

Het werk werd, onder leiding van architect H. van der Kloot Meijburg uit Scheveningen, uitgevoerd door de firma I. Woudenberg te Utrecht.

Nieuwe kerk Krimpen aan de Lek

Onder leiding van de architecten ir. M.C.A. Meischke en ir. W. Vermeer uit Rotterdam is een nieuwe kerk gebouwd gelegen aan het veer bij Krimpen aan de

*Kerkgebouw
Hervormde
gemeente
Valkenburg,
1950.*

Lek. De oude kerk, die tegen de dijk was gebouwd en uit de vijftiende eeuw stamde, vertoonde zodanige gebreken dat verder restaureren geen oplossing was. In september 1939 is deze kerk gesloopt en een paar maanden later werd de fundering gelegd voor de bouw van een nieuwe kerk. De nieuwe kerk, die plaats biedt aan circa 540 personen, werd op 7 december 1940 in gebruik genomen. De totale kosten bedroegen f 50.000.

Vierde predikantsplaats Kralingen en eeuwfeest Hoflaankerk

Mede dankzij het feit dat gemeenteleden uit zichzelf bereid waren de hoofdelijke omslag te verhogen, kon de kerkvoogdij van de Hervormde gemeente te Kralingen in 1942 het besluit nemen de vierde predikantsplaats te vestigen. De nieuw te beroepen predikant zal zijn werk speciaal in Kralingseveer gaan uitoefenen, dat later Buurt-gemeente zal worden.

In datzelfde jaar, namelijk op 26 december 1942 werd het feit herdacht dat 100 jaar geleden de Hoflaankerk werd ingewijd. Tijdens deze herdenkingsdienst werd een korte uiteenzetting over de geschiedenis van Kralingen gegeven. In Kralingen is een stadslijn en een dorpslijn herkenbaar, want stad en dorp hebben beide hun stempel gezet op het oudste dorp van Schieland. Een lustoord voor de mensen uit de stad die honderd jaar geleden op deze plaats een kerk wilden bouwen waar eigenlijk nog geen huizen stonden.

De dorpslijn ziet men in Dirk Markusz de Ruiter uit Westfalen, die nooit iets met de kerk te maken wilde hebben, maar bij zijn dood, eind 17^e eeuw, de kerk een gedenkraam met zijn wapen en naam schonk, alsmede avondmaalszilver en een koperen voorlezersstandaard. Dat is het dorp waar men elkaar kent en het dorp waarin men vertrouwen heeft, aldus ds. G. van Veldhuizen tijdens de herdenkingsdienst van 26 december 1942.

Kerk Valkenburg getroffen

Eén van de eerste kerken die door de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog werden verwoest, was de kerk te Valkenburg ZH. Op 10 mei 1940 werd de kerk door

*Kerkgebouw
Hervormde gemeente
te Stolwijk, 1948.*

granaten getroffen en ontstond brand. Door snel ingrijpen van een aantal inwoners uit Valkenburg lukt het de brand te blussen. Maar het duurde niet lang of een tweede inslag volgde. De totale schade werd op f 77.500 begroot.

Maar herbouw op basis van de be-

staande resten van het gebouw bleek niet mogelijk. Bijna tien jaar later, op 14 februari 1950, werd de nieuwe hervormde kerk in gebruik genomen. De totale kosten hiervan bedroegen f 172.000.

Kerkgebouw Stolwijk

Als gevolg van het zakken van het waterpeil waren de koppen van de heipalen van de kerk van Stolwijk gaan verrotten, waardoor de fundering van het kerkgebouw geheel was verdwenen. Het kerkgebouw dat uit 1870 dateert, terwijl de kerktoren (eigendom van de burgerlijke gemeente) uit 1500 stamt, moest of rigoreus worden aangepakt dan wel worden afgebroken, zo besloot het gemeentebestuur van Stolwijk. Aanvankelijk had de kerkelijke gemeente besloten om tot nieuwbouw over te gaan, waarvoor de kosten op f 150.000 werden begroot.

Maar als gevolg van o.a. de materiaalschaarste werd op advies van de Bouw- en Restauratiecommissie besloten tot wederopbouw over te gaan. Er werd gerekend dat ongeveer tweederde van het materiaal van het oude kerkgebouw voor de te renoveren kerk zou kunnen worden gebruikt. De burgerij van Stolwijk bracht f 20.000 bijeen. De hervormde gemeente ontving uit het Fonds Noodlijdende Gemeenten en Personen van de Nederlandse Hervormde Kerk f 10.000. Het classicaal bestuur stemde er in toe dat de diaconie tegen lage rente belangrijke sommen geld aan de kerkvoogdij mocht lenen. Er resteerde tenslotte nog een bedrag van f 25.000 waarvoor de kerkvoogdij een lening moest afsluiten.

Grote of St. Janskerk in Schiedam weer in gebruik

Op 22 december 1948 vond de eerste kerkdienst plaats in de bijna voltooide gerestaureerde Grote of St. Janskerk te Schiedam. De plannen en begrotingen werden in oorlogstijd voorbereid, waarbij een bedrag van f 530.000 werd begroot, waarvan de Hervormde gemeente van Schiedam een bedrag van f 140.000 bijeen

*Grote of St. Janskerk
Protestantse
gemeente
Schiedam, 14^e
eeuw.*

moest brengen. Op 23 augustus 1944 vond de aanbesteding plaats, waarbij het werk gegund werd aan de firma G. Huurman te Delft. De begroting van f 530.000 moest verschillende malen worden bijgesteld, waardoor men uiteindelijk aan een bedrag van bijna f 1,5 miljoen kwam.

Gerestaureerd orgel in de Nieuwe Kerk te Katwijk aan Zee

Op 11 maart 1947 werd aan de firma Van Leeuwen uit Leiderdorp opdracht gegeven tot restauratie van het orgel waarmee een bedrag van f 40.000 gemoeid was. In april 1945 was er een comité gevormd om te komen tot restauratie van het orgel dat voor de begeleiding in de eredienst als onvoldoende werd beschouwd.

In het voorjaar van 1946 bracht de gemeente van Katwijk in een huis-aan-huiscollecte voor het orgelfonds ruim f 7.300 bijeen, welk bedrag door middel van busjes bij huwelijken en jubilea in februari 1949 uitgegroeid was tot f 15.292,91.

Nieuwe Kerk van Katwijk aan Zee, 1886.

*Kerkgebouw
Hervormde
gemeente te
Bleskensgraaf,
1948.*

Op 17 februari 1949 werd het orgel tijdens een bijzondere dienst in gebruik genomen. De speeltafel van het orgel telde drie klavieren en een vrij pedaal en het gehele orgel telde 41 sprekende stemmen.

Nieuwe kerk in Bleskensgraaf

Op 12 mei 1940 werd bijna het gehele dorp Bleskensgraaf door een bombardement verwoest. Het kerkgebouw van de hervormde gemeente was zodanig gehavend dat besloten werd tot afbraak. In 1941 werd tegelijk met de wederopbouw van het dorp de fundering van de kerk gelegd, maar wegens gebrek aan materiaal werd eerst in juli 1946 met de bouw begonnen.

De nieuwe kerk, onder architectuur van Stuurman & Zoon uit Waddinxveen en gebouwd door de firma Hubers te Dordrecht, biedt plaats aan 700 personen. De bouwkosten van de kerk bedroegen f 193.000, terwijl de kosten voor het interieur op f 33.000 kwamen. De nieuwe kerk werd op 29 september 1948 in gebruik genomen.

Nieuwe Paaskerk te 's-Gravenhage

Op zaterdag 1 september 1951 nam de Hervormde gemeente te 's-Gravenhage de Paaskerk in gebruik die in het Zuiderpark is gelegen. Deze kerk, die plaats biedt aan 700 personen, is niet alleen een kerk, maar ook een wijkcentrum. Een ruime kinderkapel biedt plaats aan ongeveer 300 kinderen.

*Hervormde Dorpskerk
Woubrugge, 1653.*

De planning is dat de dan volgende jaren nog drie kerken gebouwd worden, omdat men van mening is dat elke wijkgemeente over een eigen kerkgebouw moet beschikken. Deze kerken kunnen dan kleiner en eenvoudiger van opzet zijn. Hoe groot de nood is, blijkt wel uit het feit dat in de nieuwe wijken Morgenstond en Moerwijk binnen enkele jaren ongeveer 70.000 Hagenaars zullen worden gehuisvest, waarvan er 25.000 hervormd zullen zijn, aldus een bericht in de Nieuwe Haagsche Courant.

Woubrugge's kerk weer in oude luister

Op 31 oktober 1951 werd de gerestaureerde kerk van Woubrugge in gebruik genomen. Deze kerk die in 1652 werd gebouwd, toont een langgerekte centraal gebouw. De grote houten kap heeft geen enkel tussensteunpunt. Het dak heeft een nieuwe leibedekking gekregen, die z.g. Oud-Rijns is. Op en in de muren van de kerk is een betonconstructie aangebracht die dient om het zware dak bijeen te houden. De werkzaamheden werden uitgevoerd door de architecten Dekker en Van der Sterre uit resp. Hazerswoude en Leiderdorp.

Gereformeerde kerk Woubrugge, 1957.

Kapel in Alphen aan den Rijn

Op 12 december 1951 werd onder grote belangstelling het nieuwe hervormde gemeentecentrum te Alphen aan den Rijn (Gouwsluis) in gebruik genomen. Het gehele complex kostte f 110.000.

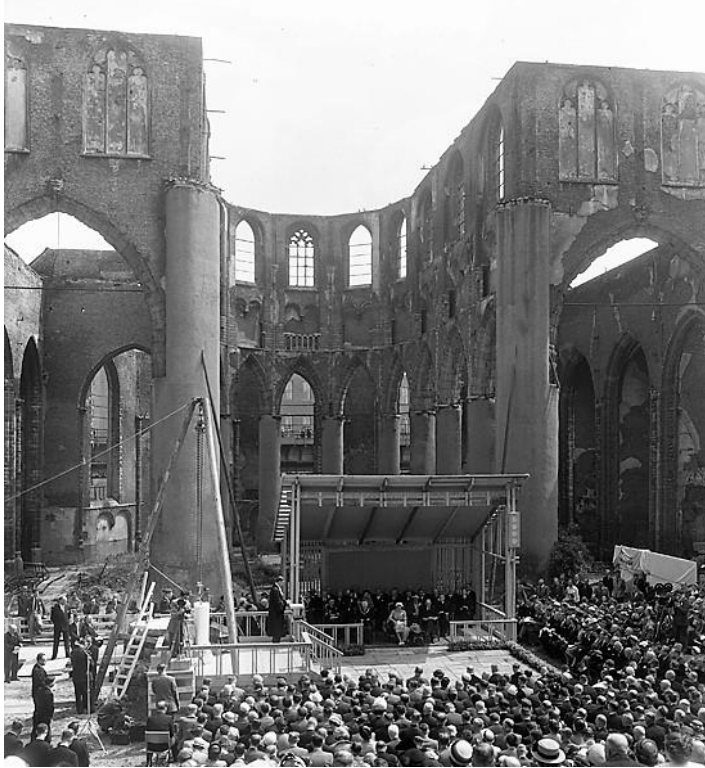
Kerkgebouw te Strijensas (Hervormde gemeente Strijen), 1952.

Kerkgebouw Gereformeerde kerk Strijen, 1892.

Nieuw kerkgebouw Strijensas

Op 4 april 1952 was het voor hervormd Strijensas, dat een onderdeel vormt van de Hervormde gemeente te Strijen, een blijde dag. Toen werd de nieuwe kerk in gebruik genomen die in de plaats kwam van de op 25 februari 1945 door oorlogsge-

Het leggen van de eerste steen voor de restauratie van de Sint Laurens te Rotterdam door Koningin Juliana op 19 mei 1952. Foto: Harry Pot (Anefo).

weld getroffen kerk. De totale kosten bedroegen f 115.000, waarvan het Rijk f 30.000 voor zijn rekening nam. Het gebouw biedt plaats aan 240 personen.

Opbouwdag Rotterdam

Opbouwdag, elk jaar op 19 mei, is voor de stad Rotterdam die zich van de oorlog herstelt, van bijzondere betekenis. In 1952 werd op

Opbouwdag door Koningin Juliana de eerste steen gelegd voor de restauratie van de Grote of St. Laurenskerk van Rotterdam. Na deze ceremoniële handeling vond er in de resterende, maar ondanks de geschondenheid, toch nog grootse ruïnes van de eeuwenoude kathedraal een korte kerkdienst plaats die geleid werd door ds. F. Oberman.

Orgel Voorschoten in gebruik

De Hervormde gemeente te Voorschoten en Veur nam eind augustus 1951 het gerestaureerde orgel weer in gebruik. Reeds in 1947 werd door de Orgelcommissie van de Nederlandse Hervormde Kerk rapport uitgebracht over de toestand van het instrument. De restauratie was uitgevoerd door de firma Van Leeuwen uit Leerdorp.

Inwijding kerk Terheijde aan Zee

Op 4 september 1952 werd de nieuwe kerk van de hervormde gemeente van Terheijde aan Zee in gebruik genomen. De kerk, die plaats biedt aan 680 personen, vervangt de oude kerk waar op 13 december 1942 de laatste dienst werd gehouden omdat het dorp toen moest evacueren.

De gemeente werd geadopteerd door de Hervormde gemeenten te Hillegom en De Kaag. Ondanks de bijdragen van deze gemeenten, moest de hervormde gemeente te Terheijde aan Zee nog een lening van f 150.000 aangaan, wat een exploitatielast voor rente en aflossing van f 10.000 per jaar betekende.

St. Laurenskerk Rotterdam herrijst langzaam in nieuwe pracht

De Gecommitteerden tot de zaken der Ned. Hervormde Gemeente van Rotterdam-Centrum, zoals het college van kerkvoogden tot begin van de negentiger jaren van de vorige eeuw genoemd werd, publiceerden eind 1953 een overzicht van de vorderingen van de herbouw van de Grote of St. Laurenskerk van Rotterdam. Het werk vraagt over de gehele linie gespecialiseerde arbeid, terwijl in die tijd er behoefte was aan geschoolde arbeidskrachten. Een groot deel van de mensen was ingezet bij de wederopbouw van de stad Rotterdam.

Het werk voltrok zich voornamelijk in het interieur, zodat het leek of er geen vorderingen worden gemaakt. Wanneer binnenkort met de transeptmuren wordt begonnen, zijn de vorderingen duidelijk waarnemen, want deze muren steken boven de lager gelegen zijbeuken uit en vormen met die van middenschip en koor het hoger opgaande deel van de kerk, dat aan de noord- en zuidzijde door transeptgevels wordt afgesloten.

Inmiddels (eind 1953) is met de voorbereidingen voor het maken van de kap een begin gemaakt. De formidabele balken, die ruim 14 meter lang zijn, zijn afkomstig uit Frankrijk.

In 1954 besluiten de Duitse havensteden Duisburg, Düsseldorf, Bremen en Hamburg een fonds te schenken voor de wederopbouw van de St. Laurenskerk die bij het bombardement op 14 mei 1940 werd verwoest.

Hervormde kerk Hoogmade, 1730.

Restauratie kerk Hoogmade

Het oude historische kerkje van Hoogmade is in 1953 dringend aan restauratie toe. De kosten hiervoor bedragen f 34.000. Ds. J. de Jong, emeritus-predikant uit Scheveningen, die bijstand in het pastoraat in Hoogmade verleent, heeft eind 1953 f 9.000 verzameld. De overheid heeft subsidie toegezegd, maar de gemeente zal zelf het orgel, meubilair en de verwarming moeten bekostigen.

Forse uitbreiding van het dorp Loosduinen

Verwacht wordt dat het vroegere dorp Loosduinen, dat in 1954 zo'n 900 zielen telt, binnen ongeveer 10 jaar uitgebreid zal zijn tot een gemeente van 30.000 à 40.000 inwoners. Dit als gevolg van uitbreiding van de stad 's-Gravenhage in de wijk Morgenstond.

Kerkgebouw Hervormde gemeente Den Bommel, 1646.

In het oude dorp Loosduinen staat de monumentale dorpskerk aan de Händellaan, in de wijk Bohemen de Bethelkerk en de Advents-kerk in de wijk Morgenstond. De Hervormde gemeente Loosduinen geeft een obligatielening uit van f 250.000 à 4 procent, die gedeeltelijk moet dienen voor de financiering van de Adventskerk.

Hervormde kerk Den Bommel weer in gebruik

In maart 1954 werd de hervormde kerk van Den Bommel, waaraan door de watersnood van 1 februari 1953 forse schade was toegebracht, weer in gebruik genomen. Dankzij de medewerking van kerkelijke instanties en van de Zweedse kerken kon het herstel van deze uit 1647 stammende kerk ter hand worden genomen.

Nieuwe kerk te 's-Gravenzande

Op 1 april 1954 is de nieuwe kerk van de Hervormde gemeente 's-Gravenzande in gebruik genomen. De kerk biedt plaats aan 365 personen, terwijl op de galerij ook nog 40 personen kunnen plaats nemen.

De bouw van de kerk, inclusief interieur en verwarmingsinstallatie, kost f 160.000. Het Bouwfonds, dat gevormd was uit bazaars en een verjaardagsfonds, bedraagt f 54.000, terwijl een groots opgezette financiële actie onder alle gemeenteleden een bedrag van f 52.000 opleverde. Voor het resterende bedrag werd een hypothecaire lening gesloten.

Maaslands kerk in oude luister hersteld

Op 18 juni 1954, precies negen jaar nadat de hervormde kerk door brand verwoest was, werd de herstelde kerk weer in gebruik genomen. Op 18 juni 1945, het jaar dat ons land was bevrijd, veroorzaakte een verdwaalde lichtkogel, als uiting van vreugde, een enorme kerkbrand. In 1947 werd begonnen met de restauratie, die

*Oude Kerk Hervormde gemeente
Maasland, 15^e eeuw*

werd uitgevoerd door de firma D. Huurman, te Delft. De kosten bedroegen f 500.000, waarvan f 100.000 door de verzekering werd gedekt. Voor het resterende deel droegen rijk (55 procent) en provincie (10 procent) bij, terwijl het restant voor rekening van de hervormde gemeente kwam.

Ingebruikneming Pauluskerk 's-Gravenhage

Op 8 oktober 1954 werd de in de Vogelwijk van 's-Gravenhage gelegen nieuwe Pauluskerk in gebruik genomen. De kosten van de bouw die uitgevoerd werd door de firma J. van Rossum te 's-Gravenhage, bedragen f 210.000. Het kerkgebouw bestaat uit een hoog opgaand middengebouw met daar omheen de zijbeuken en de overige ruimten.

Giessen-Oudekerk

Op 17 december 1952 vond de ingebruikneming plaats van de gerestaureerde kerk van de Hervormde gemeente te Giessen-Oudekerk en Peursum die dateert van omstreeks 1350-1400. De kerk werd in 1757 gerestaureerd, waarna er een kansel en een doophek werden geplaatst. In 1951 is met de restauratie van deze Gotische kerk begonnen.

De Morgenster, wijk 31 van 's-Gravenhage, in gebruik

Op 27 maart 1953 werd het wijkcentrum de Morgenster van wijkgemeente 31 van de hervormde gemeente te 's-Gravenhage in gebruik genomen. Het gebouw dat binnenkort reeds tussen woningen komt te liggen, bestaat uit een grote zaal, een bijzaal, twee kleine zaaltjes, een predikantenkamer, kerkenraadskamer, keuken, een bergruimte en gang met garderobe. De grote zaal biedt plaats aan zo'n 340 personen. De totale kosten bedroegen ruim f 135.000.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente Giessen-Oudekerk en Peursum, 15^e eeuw.

Nieuwe Pauluskerk Dordrecht

Op 15 december 1954 werd de nieuwe Pauluskerk in de wijk Krispijn te Dordrecht in gebruik genomen. Het kerkgebouw is gebouwd onder leiding van architect ir. J. Rodenburgh. De preekstoel is geheel van steen en met het stenen orgelfront vormt dit een harmonisch geheel. In de toren zal een uurwerk worden opgehangen dat eigendom van de burgerlijke gemeente blijft.

De kerk biedt plaats aan 880 personen met een wijkzaal voor 250 personen, twee catechisatielokalen, één consistorie, een predikantskamer en een ruime kosterswoning. Op 29 juni 1953 vond de aanbesteding plaats waarbij de bouw werd opgedragen aan N.V. Aannemingsbedrijf Van Wijnen uit Dordrecht voor de prijs van f 429.000.

Adventskerk in 's-Gravenhage-Loosduinen

Op 2 maart 1955 werd de nieuwe Adventskerk in de wijk Morgenstond van de gemeente 's-Gravenhage-Loosduinen in gebruik genomen. De kerkzaal biedt plaats aan 432 personen, maar kan uitgebreid worden tot 800. De bijgebouwen bestaan uit een kerkenraadskamer, een vergaderlokaal, een predikantenkamer, keuken, toiletruimte en garderobe. De totale kosten inclusief die van het orgel bedroegen f 430.000.

Kerk Ooltgensplaat

Op 13 mei 1955 is de vernieuwde kerk van de Hervormde gemeente te Ooltgensplaat weer in gebruik genomen. De restauratie van de kerk gebeurde onder

*Kerkgebouw Hervormde gemeente
Ooltgensplaat, 1846.*

*Kerkgebouw Hervormde gemeente
Ameide, 15^e eeuw.*

architectuur van de heer A. van Essen uit Voorburg. Bij die gelegenheid werd ook het orgel door orgelbouwer Ernst Leeftang, tot voor kort gevestigd in Middelharnis maar nu in Apeldoorn, gerestaureerd en uitgebreid.

Maranathakerk Leiden

Eind oktober 1955 werd de nieuwe hervormde Maranathakerk te Leiden in gebruik genomen. Het gehele complex bestaat uit een kerkzaal, een verenigingsgebouw, een kosterswoning en een groengedeelte. De kerk biedt plaats aan maximaal 600 personen. De kerk zal ook door de gereformeerde kerk worden gebruikt, met welke een gebruiksovereenkomst wordt opgesteld.

Kerk Ameide herbouwd

Op 27 oktober 1955 werd de geheel verbouwde hervormde kerk van Ameide onder grote belangstelling in gebruik genomen. De opening werd door bijna 1.000 mensen bijgewoond. De kosten bedroegen ruim f 375.000. De hervormde gemeente moest hiervan f 160.000 bijeen brengen.

Dat lukte op f 60.000 na, voor welk bedrag de kerkvoogden een lening afsloten. De collectie die tijdens de opening werd gehouden, bracht f 4.900 op, waarvan een groot deel werd bestemd voor de aflossing van de lening.

*Petrakerk
Gerefor-
meerde
kerk van
Heinoord,
1968.*

Vaste Burchtkerk in Voorburg

Op Hervormingsdag van 1955 werd de Vaste Burchtkerk in gebruik genomen. De kerk biedt plaats aan ruim 500 kerkgangers, welk aantal nog met 100 uitgebreid kan worden. Naast de kerk liggen de bijgebouwen: een predikantskamer, een gemeentesaal voor 200 personen met toneel accommodatie en mogelijkheid voor filmprojectie. Verder zijn er nog twee lokalen voor elk 50 personen waarin overdag een kleuterschool wordt gehouden. De totale kosten, inclusief inrichting en een orgel, bedragen ruim f 500.000.

Nieuwe gouden weerhaan geplaatst

Op woensdag 25 april 1956 kwamen de Gecommitteerden tot de Zaken der Ned. Hervormde Gemeente van Rotterdam-Centrum, zo heette destijds het college van kerkvoogden van de Hervormde gemeente Rotterdam-Centrum, met de voorzitter van de centrale kerkenraad, architect en aannemer bijeen op het kerkkantoor. Op die dag zou de nieuwe weerhaan geplaatst worden op de nieuwe kruisingstoren op de Grote Kerk van Rotterdam. De 15-jarige Marie Antoinette Mees mocht namens de Rotterdamse jongeren de haan plaatsen op de herrijzende Rotterdamse Grote Kerk. Na dit ceremonieel gebeuren kreeg zij uit handen van dr. H.J. Eykman, voorzitter van de gecommitteerden een in zilver vervaardigd model van de torenhaan ter herinnering aangeboden.

Plan voor kerkelijk centrum wijkgemeente Oost te Voorburg

In april 1956 werd een plan gepresenteerd om te komen tot een kerkelijk centrum in de wijkgemeente Oost van Voorburg, dat de volgende onderdelen omvat: een kerkzaal voor 600 personen, een wijkzaal voor o.a. jeugdkerk, een foyer, een bejaardensociëteit, een consultatieruimte voor arts en jurist, zalen voor catechisaties en vergaderingen, een predikantskamer met wachtkamer, jeugdhonken voor jongens en meisjes, een ruimte voor het gereedmaken en nuttigen van dranken en eenvoudige maaltijden. Burgemeester en wethouders van Voorburg hebben alle medewerking toegezegd. Het wachten is nu op de voltooiing van de financierings-

*Woudse Dom van de
Protestantse gemeente te
Rijnsaterwoude,
15^e eeuw.*

regeling en het moment waarop het ministerie van volkshuisvesting en wederopbouw het plan urgent verklaart.

Nieuwe kerk Rijswijk

In de zomer van 1956 wordt bekend gemaakt dat de Hervormde gemeente van Rijswijk ZH plannen heeft om te komen tot de bouw van een nieuwe kerk in de wijk Te Werve West.

De bedoeling is in 1958 met de bouw te beginnen. Maar de hervormde gemeente moet hiervoor uit eigen midde len f 100.000 bijeen brengen, terwijl er nog maar f 12.000 voor dit doel bijeen gebracht is.

Wilhelminakerk Den Haag herbouwd

De wijkgemeente Wilhelminakerk van de Hervormde gemeente van 's-Gravenhage heeft op 6 september 1956, na meer dan 11 jaar, weer de beschikking over een eigen kerkgebouw gekregen.

Op 3 maart 1945, bij het bombardement van het Bezuidenhout, viel de in 1908 gebouwde kerk ten prooi aan het allesvernietigende vuur.

De nieuwe kerk, naar een ontwerp van architect prof. ir. H.T. Zwiers, is goed zichtbaar en bereikbaar van alle kanten.

De kerk wil centrum en middelpunt van de wijk zijn, zowel op zondag als door de weeks. De kerk zal iedere dag geopend zijn en wil een toevlucht zijn voor iedereen die een ogenblik van rust zoekt.

Kerkelijk centrum De Levensbron (1995) van de Gereformeerde kerk van Ridderkerk.

Nieuwe Maranathakerk van Delft

Op 27 september 1956 werd de nieuwe Maranathakerk van de Hervormde gemeente te Delft in gebruik genomen. De kerk, naar een ontwerp van architect ir. T. van Hoogevest uit Amersfoort, is gebouwd door aannemersbedrijf B. Voogt uit Delft. Het gebouw biedt plaats aan 600 personen. In de bijgebouwen zijn verschillende ruimten ingericht voor diverse bestemmingen. Er is een grote zaal voor toneel die door middel van een plastic harmonicagordijn kan worden afgesloten en daardoor als twee aparte zalen kan worden gebruikt. De zaal heeft openslaande deuren naar een breed terras. Verder is er een ruimte als consultatiebureau voor de preventieve zorg van de christelijke wijkverpleging "Rehoboth", welke ruimte op zondag als kerkenraadskamer dienst doet.

Restauratie kerk Rijnsaterwoude

Het college van kerkvoogden van de Hervormde gemeente te Rijnsaterwoude dat in het najaar van 1956 een groots opgezette collecte hield voor de restauratie van de kerk, mocht een opbrengst boeken van bijna f 11.000. Verschillende arbeiders stonden een weekloon voor de kerk af, terwijl een boer de waarde van een koe aan de kerk schonk. De restauratie van de kerk en de toren kost f 430.000. De overheid betaalt 65 pct. aan de restauratie. Een schriftelijke actie met 5.000 folders aan alle kerkenraden van Nederland bracht f 15.000 op. De hervormde gemeente moet zelf f 61.250 bijeen brengen. Op 25 september 1958 werd de geheel gerestaureerde kerk weer in gebruik genomen.

Gerestaureerde kerk Moerkapelle weer in gebruik

Op 8 november 1956 is de geheel gerestaureerde kerk van de Hervormde gemeente te Moerkapelle weer in gebruik genomen. De totale restauratiekosten bedroegen f 197.000, waarvan 75 pct. gesubsidieerd werd door Rijk (50 pct.), provincie Zuid-

Hervormde Dorpskerk te Moerkapelle, 1660.

Holland (15 pct.) en gemeente Moerkapelle (10 pct.). Naast een bedrag van circa f 35.000, dat door een restauratiefonds, verjaardagsfonds en een collecte van een damescomité werd verkregen, is het restant van het bedrag dat voor rekening van de Hervormde gemeente komt, in de vorm van een lening gefinancierd.

Groene Kerkje wordt na restauratie Groene of Willibrordkerk Oegstgeest

Toen zich bepaalde gebreken aan de Groene Kerk van de Hervormde gemeente Oegstgeest voordeden, kon het col-

lege van kerkvoogden niet vermoeden dat het werk zou uitmonden in een algehele restauratie die in 1956 was uitgevoerd.

Een plezierige omstandigheid is dat Rijk, provincie en de gemeente Oegstgeest voor resp. 50, 15 en 25 pct. in de subsidiabele kosten bijdroegen. Het restauratieplan, dat door architect Van der Sterre was opgesteld, is voor het interieur van de Groene Kerk van grote betekenis geweest.

In de koorsluiting is een groot raam, waarin met glas-in-lood een kleurrijke voorstelling van Willibrord is aangebracht. De Groene Kerk is de oudste Willibrordkerk van ons land. Alle banken zijn door stoelen vervangen, behalve de wapenbank en twee luifelbanken in de panden. Ook de koperen kaarskronen uit 1662 zijn gerestaureerd. Belangrijk is voorts de uitbreiding van het orgel met 300 pijpen. De restauratie hiervan is door de firma Van Leeuwen uit Leiderdorp uitgevoerd.

Het grootste deel van de muren dateert uit de zeventiende eeuw, maar sommige delen dateren uit de tijd van vóór de brand in 1572. De moeilijkheid was een steen te vinden van het juiste formaat en de juiste kleur. Het is gelukt hiervoor passende stenen aan te kopen. Deze zijn met de hand bewerkt om een 'dood restaureren' van het muurwerk te voorkomen. De naam van het Groene Kerkje is veranderd in Groene of Willibrordkerk.

Groene kerk, ook wel Willibrordkerk genoemd, van de Protestantse gemeente te Oegstgeest, 1600.

Morgensterkerk in Rotterdam-Charlois in gebruik genomen

Op 15 december 1956 werd de Morgensterkerk in de wijk Zuidwijk van de Hervormde gemeente te Rotterdam-Charlois in gebruik genomen. De Rotterdamse architecten H.W.M. Hupkes en ir. W.C. van Asperen ontwierpen hiervoor een plan. Brede trappen voeren via een bordes naar de drie en een halve meter hoger gelegen kerkzaal. In de as van het gebouw is hoog in een nis het kruisteken aangebracht, boven de kansel en de vaste avondmaalstafel. Doopvont en leenaar staan opgesteld in het hart van de gangpaden.

De bijruimten liggen gegroepeerd rond een hal die dient als ontmoetingsplaats van wijkpredikant en gemeenteleden na afloop van de kerkdienst. De overige ruimten bestaan uit een grote zaal, een kerkenraads- en predikantenkamer, een tweetal spreekkamers en een keuken.

In de week na de opening organiseerde de bouwcommissie een afzonderlijke bijeenkomst voor iedereen die bij de bouw betrokken is geweest. Door de aanwezigen werd aan de wijkpredikant een projectietoestel aangeboden ten behoeve van het kerkenwerk.

Groene Tuinkerkerk van de Gereformeerde kerk van Rotterdam-IJsselmonde, 1968.

Hoogvliet: van 2.000 naar 60.000 inwoners

Hoewel meerdere gemeenten met bevolkingstoename te maken hebben, is de uitbreiding wellicht nergens in Nederland zo groot als in Hoogvliet. In 1957 wordt gemeld dat deze gemeente, die in 1952 nog 2.000 inwoners telde, inmiddels is gegroeid naar 6.000. Binnen 10 à 15 jaar zal Hoogvliet tussen de 50.000 en 60.000 inwoners tellen. Dat baart de Hervormde gemeente van Hoogvliet grote zorgen. Tegelijk met de eerste stroom van immigranten werd een vicaris voor 'de nieuwbouw' aangesteld om de opvang van nieuwe gemeenteleden in goede banen te leiden. Inmiddels is er een tweede predikantsplaats gesticht en zijn er twee wijkgemeenten gevormd.

Het karakter van de kerkelijke gemeente is totaal veranderd. De meeste inwoners zijn werkzaam in de industrie, zoals de olieraffinaderijen, de scheepsbouw, enz. Ondanks het feit dat ook de nieuwe inwoners kerkelijk betrokken zijn, is er groot gebrek aan goede accommodatie.

Het college van kerkvoogden hoopt dit jaar (1957) beslag te kunnen leggen op een semipermanent verenigingsgebouw, een zaal voor ruim 200 personen, om de nieuwe wijk aan dringend benodigde ruimte te helpen. Het ideaal is een tweede kerkelijk centrum waarvoor de tekeningen gereed zijn. Men ziet uit naar een geschikte locatie hiervoor. Het bouwfonds loopt goed en bevat f 26.000, maar voor een kerkelijk centrum zijn enkele tonnen nodig.

Er zijn veel activiteiten. Zo bracht een actie tot verhoging van de vrijwillige bijdragen een verdrievoudiging daarvan op, er werd een vereniging van gemeenteleden gevormd, er zijn plannen voor een ringblad, de zondagsschool wordt druk bezocht en er is een jeugdkerk.

*Kerkgebouw van de
Hervormde gemeente te
Poortugaal, 15^e eeuw.*

“Zo bouwen wij verder, vertrouwend op de Heer der Kerk, die Zijn gemeente in Hoogvliet ruim 30 jaar bewaard en gebouwd heeft”, aldus de kerkvoogden.

Nieuwe Immanuëlkerk te 's-Gravenhage

Begin 1957 werd in de wijk Moerwijk/Morgenstond de nieuwe Immanuëlkerk in gebruik genomen.

Ondanks vele tegenslagen o.a. voor wat betreft de financiering, kreeg dankzij de trouwe hulp van gemeenteleden, die voor de bouw reeds ruim f 110.000 bijeen had gebracht, de wijkgemeente een eigen kerkgebouw. De architect was prof. ir. C. Weegener Sleeswijk, terwijl de bouw is uitgevoerd door aannemersbedrijf Boele & Van Eesteren.

De kerk bestaat uit een beneden- en boven-gedeelte. Beneden bevinden zich de predikantenkamer, de consistorie-

kamer, een administratiekamer mede voor de bibliotheek en een keuken. Boven bevindt zich de kerkzaal met circa 510 zitplaatsen, alsmede een orgelganderij waar plaats is voor het kerkkoor.

Restauratie kerk Poortugaal

In 1957 is de kerk van de Hervormde gemeente van Poortugaal gerestaureerd door de firma Huurman uit Delft. De muren zijn hersteld en de spits is vernieuwd. Naast de bestaande klok uit 1525 werd een tweede aangeschaft, omdat de klokkenstoel kennelijk was bestemd om twee klokken te dragen. De ingangen en de oude doopkapel zijn aanzienlijk verbeterd. De totale kosten beliepen bijna f 113.000.

Hervormde Dorpskerk te Zoeterwoude, 16^e eeuw.

Gerestaureerde kerk van Zoeterwoude

Op 27 oktober 1957 werd de uit de 15^e eeuw daterende kerk van de Hervormde gemeente te Zoeterwoude na een ingrijpende restauratie weer in gebruik genomen. Het koor en andere delen van de kerk waren verzakt en staan nu als het ware op een groot gewapend betonnen plateau. Het gebouw is opnieuw van leien voorzien en het gestucte plafond is door eikenhout vervangen.

Het open koor doet nu dienst als liturgisch centrum. Het orgel is gerestaureerd door de firma W. van Leeuwen Gzn. te Zoeterwoude. Het gehele werk heeft acht jaar geduurd en de totale restauratiekosten bedragen f 330.000.

Het Rijk en de provincie Zuid-Holland subsidieerden resp. 65 en 15 pct., terwijl de burgerlijke gemeente 10 pct. bijdraagt. Voor de Hervormde gemeente Zoeterwoude resteerde 10 pct. ofwel f 33.000, vermeerderd met een bedrag van circa f 25.000, zodat de totale kosten op f 58.000 komen.

Nieuwe Opstandingskerk Schiedam

Op 22 december 1957 werd in Schiedam de nieuwe Opstandingskerk in gebruik genomen. De kerk biedt plaats aan 600 personen. Dit aantal kan worden uitgebreid tot 1.000, hetgeen op Eerste Kerstdag het geval was, want toen waren circa 1.000 mensen in de kerk.

De totale bouwkosten, inclusief de grond, kosten van bodemonderzoek, architectenhonorarium en de kosten van het interieur, bedragen f 640.000.

Bethlehemkapel in Delft in gebruik

Twee dagen voor het feest van Bethlehem nam de Hervormde gemeente van Delft op 23 december 1957 de nieuwe Bethlehemkerk in gebruik. De totale kosten bedragen f 300.000, Het bouwfonds bevat een bedrag van f 60.000. De burgerlijke gemeente verstrekke een subsidie en na een financiële actie moest het college van kerkvoogden nog een lening aangaan van f 140.000.

Gerestaureerde kerk van Lexmond

Op 27 februari 1958 nam de Hervormde gemeente Lexmond haar gerestaureerde kerk weer in gebruik. De totale kosten van de restauratie van deze uit de vijftiende

Kerkgebouw Hervormde gemeente te Lexmond, 14e eeuw.

eeuw daterende kerk bedragen f 500.000, waarvan f 150.000 voor rekening van de hervormde gemeente komt.

Gemeenteleden brachten ongeveer de helft als gift bijeen en voor de resterende f 75.000 heeft het college van kerkvoogden een lening afgesloten.

Na een gemeentevergadering is besloten om alle zitplaatsen van banken en stoelen te verhuren voor f 12,00 per jaar ongeacht welke plaats.

Nieuwe Kerk in Rotterdam-Centrum

Achttien jaar na de verwoesting van de Zuider-

kerk en de Westerkerk, heeft de Hervormde gemeente van Rotterdam-Centrum sinds maart 1958 de beschikking over een terrein waarop een nieuwe kerk gebouwd kan worden. De bouwkosten worden, exclusief verwarming en meubilering, geschat op f 835.000.

Het complex toont een duidelijke scheiding tussen het sacrale en het profane gedeelte. De verbinding met de kerkzaal wordt gevormd door een glazen gang die voor het gebouw loopt. Het aantal zitplaatsen bedraagt 630, waarvan circa 100 op de orgelgalerij

Rehobothkerk te Vlaardingen

Op 13 maart 1958 werd de nieuwe Rehobothkerk van de Hervormde gemeente te Vlaardingen in gebruik genomen. De kerk heeft 614 klapfauteuils, verdeeld over twee blokken. Het bijgebouw dat loodrecht op de kerk staat, heeft een verlaagd gedeelte met een plat dak. Dit bijgebouw heeft een eigen ingang met ruime hal, garderobe en onder- en bovenzalen. De totale kosten bedragen, exclusief die van het orgel, f 450.000.

Dorpskerk Protestantse gemeente Schipluiden, 1622.

Restauratie interieur Kievitkerk Wassenaar

Op 13 september 1958 werd in Wassenaar de Kievitkerk na een omvangrijke restauratie van het interieur weer in gebruik genomen. Er is een liturgisch centrum aangebracht met een vaste avondmaalstafel. Er is een nieuwe galerij gekomen voor zitplaatsen en de plaatsing van een orgel. De totale kosten bedragen f 155.000. Door een intensieve geldwervingsactie kwam in de afgelopen jaren f 115.000 binnen, terwijl ook een startkapitaal voor een nieuw aan te kopen orgel kon worden gevormd.

Oude Kerk Delft weer in gebruik

Op 18 oktober 1958 vond de her ingebruikneming plaats van de Oude Kerk van Delft. De koren en het dwarsschip zijn geheel gerestaureerd. De gemeente Delft schonk het z.g. Gedenkraam der Bevrijding 1945 en het Hoogheemraadschap schonk een raam in de z.g. Heemraadskapel.

De restauratie was dringend nodig nadat in 1921 brand ontstond in de zuiderzijbeuk. Men moest zich echter beperken tot de meest noodzakelijke voorzieningen. Bij een hernieuwd onderzoek in 1938 bleek dat de vloering gevaar opleverde. De kerk werd toen gesloten en de eigenlijke restauratie moest wachten tot na de oorlog. De restauratie nam ruim tweeënehalf jaar in beslag en de restauratiekosten bedragen f 2.490.000.

*Domkerk
Protestantse
gemeente De Lier,
14^e eeuw.*

Kerk Schipluiden weer in gebruik

Op 29 oktober 1958 werd in Schipluiden de uit zestiende eeuw daterende kerk die geheel gerestaureerd is weer in gebruik genomen. De totale kosten bedragen f 450.000, waarvan ruim f 100.000 door de Hervormde gemeente moest worden opgebracht. De werkzaamheden zijn uitgevoerd door de firma Hurman uit Delft.

Gerestaureerde kerk De Lier weer in gebruik

Op 23 december 1958 werd de uit de 14^e eeuw stammende Hervormde kerk weer in gebruik genomen. Het uit de middeleeuwen daterende kerkgebouw werd reeds voorafgegaan door een ander gebouw dat in 1006 op die plaats werd gebouwd.

De nu gerestaureerde kerk, is onder leiding van architectenbureau ir. L. van der Kloot Meyburg uit Scheveningen, geheel vernieuwd. De totale kosten voor rekening van de Hervormde gemeente te De Lier bedragen f 215.000.

Vredekerk Protestantse gemeente De Lier, 1924.

Grote of St. Jacobskerk te 's-Gravenhage, 14^e eeuw.

Nieuwe Johanneskapel te 's-Gravenhage

Op 23 februari 1959 werd de Johanneskapel in 's-Gravenhage in gebruik genomen. Het gebouw is een ontwerp van architectenbureau Berghoef en Klarenbeek uit Aalsmeer. De kerkzaal heeft een uitneembaar podium, zodat de ruimte ook voor andere bijeenkomsten gebruikt kan worden. De kerk biedt plaats aan maximaal 500 personen. De totale kosten bedragen ruim f 500.000, waarvan de wijk zelf f 128.000 bijeen bracht.

Hervormd centrum in Rhoon

Op 2 april 1959 is het nieuwe hervormd centrum in Rhoon geopend. De totale kosten bedragen f 280.000, waarvan de Hervormde gemeente zelf f 180.000 bijeen heeft gebracht. Het college van kerkvoogden zal voor het restant een lening van f 100.000 afsluiten. De grote zaal van het centrum biedt plaats aan ruim 350 personen.

Oude Kerk Scheveningen gerestaureerd

Op 27 augustus 1959 werd de gerestaureerde Oude Kerk van de Hervormde gemeente te Scheveningen opnieuw in gebruik genomen.

De kerk dateert uit 1466 en had aanvankelijk geen toren. In de 16^e eeuw is tegen de gevel de toren geplaatst. Later is er aan de kerk veel gewijzigd. De kerk was geleidelijk aan in slechte staat komen te verkeren. Vooral de daken en de

*Hervormde Dorpskerk van Rhoon,
1430.*

*Gereformeerde Maranathakerk van Rhoon,
1961.*

kapconstructie waren vervallen en als gevolg daarvan had het muurwerk te lijden van inwatering.

Dankzij de interesse die voor de Oude Kerk was ontstaan, de offervaardigheid van de gemeentelieden en de overheidssubsidie is de restauratie mogelijk geworden.

Gerestaureerd dwarsschip St. Laurenskerk Rotterdam weer in gebruik

Tijdens een op 24 oktober 1959 gehouden plechtige bijeenkomst in aanwezigheid van 600 genodigden, waaronder H.M. Koningin Juliana, werd de eerste fase van het herstel van de Grote of St. Laurenskerk van Rotterdam afgerond. Op 19 mei 1952 had onze voormalige vorstin de eerste steen gelegd voor de herbouw van de kerk die in de meidagen van 1940 voor een groot deel door de Duitsers verwoest werd. Naast de minister-president prof. dr. J.E. de Quay, de minister van justitie, mr. A.C.W. Beerman, de commissaris van de Koningin, mr. J. Klaasesz en de burgemeester van Rotterdam, mr. G.E. van Walsum, waren ook de burgemeesters van Bremen, Keulen, Düsseldorf en Duisburg aanwezig, want deze steden brachten gezamenlijk een groot bedrag bijeen voor het nieuwe orgel.

Dr. H.J. Eykman, voorzitter van het college van gecommitteerden tot de zaken van de Hervormde gemeente Rotterdam-Centrum, staat stil bij de geschiedenis van de restauratie en de steun die de Hervormde gemeente van de overheid, het

*Marekerk van de
Protestantse
gemeente Leiden,
1649.*

bedrijfsleven en veel particulieren mocht ondervinden. “Maar we zijn er nog niet, want dit is slechts de eerste fase die gereed is. We bouwen verder op dezelfde grondslag van geloof en vertrouwen. We zullen aller medewerking nodig hebben om de gehele restauratie van de kerk te voltooien”, aldus de heer Eykman. Hij kondigde de nieuwe actie met de gouden dukaten aan, waarvan het eerste exemplaar aan H.M. Koningin Juliana werd overhandigd.

Bij wijze van intermezzo speelde de organist van de Grote of St. Laurenskerk, George Stam, een toccata en fuga van J.S. Bach.

In aansluiting op de bijeenkomst in de kerk bood het gemeentebestuur van Rotterdam een ontvangst aan, waarbij mr. Ph. A.J. Mees, vice-voorzitter van het college van Gecommitteerden tot de zaken van de Hervormde gemeente Rotterdam-Centrum, mededelingen deed over de financiële aspecten van de restauratie en tevens een nieuwe inzamelingsactie aankondigde.

Kerkgebouw Protestantse gemeente te Leidschendam, 1653.

Kerkgebouw Hervormde gemeente te Aarlanderveen, 1905.

Gemeentelijke subsidie f 125 per zitplaats

In maart 1960 stelt het college van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Leidschendam voor bij stichting van kerkgebouwen en gebouwen voor bezinnings-bijeenkomsten, een subsidie te verstrekken van f 125 per zitplaats. Het totaalbedrag dat de gemeente per gebouw zal bijdragen is gemaximeerd op 20 procent van de bouwkosten. Op verzoek van de gemeenteraad heeft het college zich nader beraden over een bijdragenregeling kerkenbouw.

Goede Vrijdagkerk in 's-Gravenhage

Op 6 april 1960 werd het tiende nieuwe kerkgebouw van de Haagse Hervormde gemeente, dat na de oorlog gebouwd is, in gebruik genomen. In oktober 1958 werd aan de firma Woudenberg te Ameide de opdracht gegeven voor de bouw van de Goede Vrijdagkerk. Het ontwerp van de kerk is van architectenbureau L. van der Kloot Meijburg uit Scheveningen.

De hoofdverdieping omvat een kerkzaal met galerij. Het aantal zitplaatsen is 650. Ten behoeve van mindervaliden is een personenlift gebouwd, terwijl de kerkzaal met hete lucht zal worden verwarmd. De begane grondverdieping is voorzien van warmwaterverwarming met radiatoren. De totale kosten bedragen ruim f 560.000.

Nieuwe Kerk Spui Den Haag vertoont gebreken

In het voorjaar van 1960 wordt gemeld dat de Nieuwe Kerk aan het Spui, gebouwd in de jaren 1646-1656, in- en uitwendige gebreken vertoont. Het restauratieplan voorziet tevens in het aanbrengen van enkele veranderingen om daardoor de kerk weer in de oorspronkelijke staat te herstellen. De restauratiekosten zijn begroot op f 800.000.

Gerestaureerde Dorpskerk van Capelle aan den IJssel

In 1958 wordt er een begin gemaakt met de restauratie van de Hervormde Dorpskerk in Capelle aan den IJssel. De burgerlijke gemeente zal de restauratie voorfinancieren, nadat de Hervormde gemeente haar aandeel in de kosten van

Dorpskerk Hervormde gemeente Capelle aan den IJssel, 1592.

f 40.000 in de gemeentekas heeft gestort. Na een restauratie van 20 maanden kon op 1 april 1960 de gerestaureerde kerk weer in gebruik worden genomen. Onder leiding van architect H. Korswagen uit Driebergen is deze eeuwenoude kerk in oude luister hersteld. De banken zijn verwijderd en hebben plaats gemaakt voor oudhollandse stoelen. De totale restauratiekosten bedragen f 217.000, waarvoor het Rijk 50 procent subsidie zal verlenen

Pauluskerk Rotterdam in gebruik

Op 2 juni 1960 is tijdens een feestelijke dienst de eerste nieuwe sinds de Tweede Wereldoorlog gebouwde hervormde kerk in Rotterdam-Centrum in gebruik genomen. Het complex van de Pauluskerk bevat twee duidelijk van elkaar te onderscheiden gedeelten: het eigenlijke kerkgebouw en de bijgebouwen. Hierin zijn o.m. ondergebracht de predikantenkamer, spreekkamer, enkele kamers voor commissievergaderingen, een consistoriekamer en een zaal voor circa 230 personen. De kerk biedt plaats aan 630 personen.

Nieuwe kerk Zwijndrecht

In de zomer van 1960 heeft de Hervormde gemeente van Zwijndrecht aan ir. Wissing uit Barendrecht opdracht gegeven voor het maken van een ontwerp voor een nieuwe kerk met bijgebouwen in de wijk Noord. De bouwkosten worden op f 300.000 geraamd.

Bethelkerk van de Gereformeerde kerk van Zwijndrecht, 1890.

Sionskerk in Delft in gebruik

De Hervormde gemeente te Delft heeft de *f* 150.000, die nodig is voor de bouw van de Sionskerk in de snel groeiende wijk achter het Sportfondsenbad, ruim bijeen gebracht. Exclusief de grond bedragen de kosten *f* 550.000. Door verkoop van de Schoolstraatkerk kwam *f* 300.000 beschikbaar, terwijl *f* 100.000 is geleend. De resterende *f* 150.000 heeft de gemeente nu bijeen gebracht.

Onder grote belangstelling is deze kerk op 3 september 1960 in gebruik genomen.

Gerestaureerde kerk Moordrecht in gebruik

Op 6 september 1960 werd de Hervormde Dorpskerk te Moordrecht op feestelijke wijze in gebruik genomen. Onder leiding van architect ir. T. van Hoogevest uit Amersfoort werd het werk uitgevoerd door de aannemers Huisman en Den Hoed uit Stolwijk. De totale kosten bedragen *f* 480.000. Het Rijk verleende 60 pct. subsidie, provincie en burgerlijke gemeente allebei 15 pct., zodat er voor de Hervormde gemeente nog 10 procent overblijft. Daarnaast komen de kosten van verwarming en de restauratiekosten van het orgel, die op *f* 37.000 zijn begroot, voor rekening van de Hervormde gemeente.

Dorpskerk van de Protestantse gemeente De Stroom te Moordrecht, 1657.

Orgel Janskerk Gouda

Op 7 oktober 1960 werd het gerestaureerde orgel van de St. Janskerk te Gouda weer in gebruik genomen. De restauratie van het op 13 mei 1736 door Jean François Moreau gebouwde orgel, is uitgevoerd door de firma D.A. Flentrop uit Zaandam.

Alle pijpen zijn uit het orgel genomen en gereinigd. Soldeernaden zijn gerepareerd en stemkrullen gereviseerd. Verscheidene oude pijpen zijn door nieuwe vervangen. De mensuren van deze pijpen zijn gemaakt door dr. H.L. Oussoren uit Wassenaar. Elektrische leidingen en schakelaars zijn vernieuwd. Het orgel beschikt over veertienhonderd pijpen, vierenvijftig sprekende registers, drie klavieren en een vrij pedaal.

Grote Kerk Leerdam weer in gebruik

Na een restauratie die meer dan drie jaar duurde, kon op 29 november 1960 in Leerdam de Hervormde gemeente haar gerestaureerde kerk weer in gebruik nemen. De kerk is weer teruggebracht naar de situatie van voor 1862. De muren en steunberen zijn hersteld. Het plafond is in oude luister gebracht. Het bord met de wet van de Tien geboden is verplaatst van het koor naar het noordertransept. De galerij is afgebroken, waardoor het aantal zitplaatsen van 900 naar 650 is teruggebracht.

Grote Kerk Hervormde
gemeente Leerdam, 15^e
eeuw.

De kerk heeft een nieuwe geluidsinstallatie gekregen, terwijl ook de verwarming is gemoderniseerd. Exclusief de inrichtingskosten kostte de restauratie f 670.000.

Vaste Burchtkerk Hoogvliet in gebruik

De Hervormde gemeente Hoogvliet nam begin 1961 haar nieuwe kerkgebouw in gebruik. Tijdens deze ingebruikneming sprak o.m. dr. E. Emmen, secretaris-generaal van de Nederlandse Hervormde Kerk, over de enorme uitbreiding die zich in Hoogvliet voltrok. De secretaris van de Generale Financiële Raad, ds. H.J.F. Wesseldijk, sprak over de kerkbouwactie die overal in ons land met veel

*Hervormde kerk
Terheijde aan
Zee, 1677.*

enthousiasme ter hand is genomen. Hoogvliet is de eerste gemeente die gesubsidieerd wordt uit de opbrengst van de in 1959 gehouden kerkbouwactie. De kerkzaal biedt plaats aan 460 personen. Er is een bibliotheekruimte, een kerkenraads- en predikantenkamer. De totale kosten bedragen f 575.000. Dankzij de gehouden kerkbouwactie was de Generale Financiële Raad in staat f 242.000 van de geleende f 550.000 te subsidiëren.

Nieuwe Pauluskerk te Leerdam

Op 26 januari 1961 vond de ingebruikneming van de Pauluskerk plaats, de tweede hervormde kerk van Leerdam. De kerk is gebouwd in het sterk uitbreidend Leerdam-West, in welk stadsdeel reeds 6.000 mensen wonen. De nieuwe kerk biedt plaats aan 600 personen. In de kerk is een mechanisch orgel met sleeplade, 2 klavieren met vrij pedaal, 12 stemmen geleverd door de firma Reil uit Heerde.

Gemoderniseerde Dorpskerk Voorschoten in gebruik

Op 8 september 1961 is de gerenoveerde Dorpskerk van de Hervormde gemeente te Voorschoten in gebruik genomen. Het werk werd verricht door Aannemersbedrijf Woudenberg uit Ameide onder leiding van architect H. Knijptijzer uit Amsterdam. De kosten van de werkzaamheden bedroegen ruim f 150.000.

Catharijnekerk Brielle mooier dan ooit

Op 2 december 1961 werd na 12 jaar restauratie de Brielse Catharijnekerk weer in gebruik genomen. Na een grondige restauratie onder leiding van architect P.J.W.C. Bolt uit Den Haag is het gebouw dat de gehele stad en een groot deel van het eiland Voorne beheerst, weer in zijn oude luister hersteld. Ruim 700 genodigden woonden de ingebruikneming bij.

Interieur Oude Kerk Charlois gerestaureerd

Na een ingrijpende restauratie is de Oude Kerk van Charlois (1867) op 22 december 1961 opnieuw in gebruik genomen. Het interieur is aangepast aan de eisen van

Dorpskerk Protestantse gemeente Voorschoten. 1886.

deze tijd. De kansel en het liturgisch centrum zijn verplaatst. Het plafond is geschilderd en de oude koperen kronen zijn vervangen door t.l.-verlichting. De totale kosten bedroegen f 200.000, waarvan f 100.000 door gemeenteleden en het bedrijfsleven werd opgebracht. Voor het restant van f 100.000 is een 4,5 pct. obligatielening in coupures van f 500 uitgeschreven.

Opstandingskerk Rotterdam in gebruik

Op 20 mei 1962 is de nieuwe Opstandingskerk van de wijkgemeenten Bergpolder en Bethlehem te Rotterdam in gebruik genomen. Via brede trappen komt men in een voorportaal dat met de voorhal één grote ruimte vormt. In de kerkzaal (15 meter breed en 28 meter lang) staan 614 gemakkelijk zittende klapfauteuils.

Een glazen bijgebouw verbindt het hoofdgebouw met het lagere bijgebouw, dat een kleine kapel met 200 zitplaatsen bevat. Onder de kerkzaal is een sociëteitszaal. In

St. Catharjnekerk Protestantse gemeente Brielle, 15^e eeuw.

de aangrenzende hal zijn toiletten waar ook de ingang is van drie grote zalen van elk 50 m² voor het jeugdwerk. Het geheel is ontworpen door architectenbureau ir. M.C.A. Meischke.

Dorpskerk Barendrecht gerestaureerd

Op 7 juni 1962 is de Dorpskerk van Barendrecht, na een 2 jaar durende restauratie, weer in gebruik genomen. Het gebouw is weer hecht gefundeerd op 47 gewapend betonnen palen van 15 meter lengte. De palen, waarop een betonconstructie geplaatst is, zijn niet geheid, maar onder druk de grond in geperst. De muren zijn hersteld, schoongemaakt en opnieuw gevoegd. Het dak is gedekt met Engelse leien en de aangebouwde consistorie is vernieuwd.

In het schip van de kerk zijn eikenhouten stoelen geplaatst en in de noordelijke aanbouw staan nieuwe banken. Ook het uit 1912 daterende orgel is gerestaureerd evenals de oude eikenhouten renaissance preekstoel. De restauratie stond onder leiding van architect P. van der Sterre. De totale kosten bedroegen f 350.000, waarvan een deel door rijk en gemeente en de Generale Financiële Raad bijeen werd gebracht. De Hervormde gemeente van Barendrecht bracht zelf ruim f 130.000 bijeen.

Dorpskerk van de Protestantse gemeente Barendrecht, 1512.

Bethelkerk van de Protestantse gemeente Barendrecht, 1925.

Kleine Kerk Protestantse gemeente Voorhout, 14^e eeuw.

Kerk Voorhout weer in gebruik

Op 22 december 1962 is de kerk van de Hervormde gemeente te Voorhout weer in gebruik genomen. Het donkerbruine dak is vervangen door een blauw dak en de muren zijn wit gemaakt, waardoor de kerk ruimer oogt. Ook het orgel is gerestaureerd.

Restauratie kerk Piershil

Het college van kerkvoogden van Piershil besloot begin 1963 tot restauratie van het kerkgebouw. Het restauratieplan is ontworpen door ir. J.B. Baron van Asbeck uit Driebergen. In de kosten van het plan, dat door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg is goedgekeurd, draagt de overheid 90 procent bij. De Hervormde gemeente van Piershil zal naast de resterende 10 procent zelf moeten zorg dragen voor de kosten van verwarming en de kerkbanken. Dat de gemeente bereid is hiervoor te offeren, heeft een onlangs gehouden inzameling bewezen. De vrijwillige bijdragen met een extra bijdrage voor de voorgenomen restauratie brachten ruim f 9.500 op.

Kerk Warmond gerestaureerd

Op 24 februari 1963 is de gerestaureerde kerk van Warmond weer in gebruik genomen. Het gehele interieur is gerestaureerd, terwijl ook het orgel grondig is

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Piershil, 1524.

Kerkgebouw van de Protestantse gemeente Warmond, 1874.

Nieuwe Kerk Protestantse gemeente Scheveningen, 1893.

nagezien. De oude kerkenraadsbanken zijn verwijderd, waardoor het mogelijk was de kansel iets omlaag te brengen. De oude verlichting is vervangen door nieuwe lampen.

Heropening Nieuwe Kerk Scheveningen

Op 27 februari 1963 is de verbouwde Nieuwe Kerk in Scheveningen weer in gebruik genomen. De opbouw van de galerijen en de raampilasters zijn vernieuwd. Ook de verwarmingsinstallatie is vervangen en er is nieuwe verlichting aangebracht. De muren zijn opnieuw bepleisterd. De vernieuwde vloeren zijn met linoleum bedekt, terwijl er een nieuwe geluidsinstallatie is aangebracht.

De totale kosten, die aanvankelijk op f 250.000 waren begroot, bedroegen f 330.000. De kerkelijk gemeente had een fonds van f 156.000 gevormd, terwijl het ontbrekende bedrag is geleend.

Kerkgebouw Hervormde gemeente te Hekelingen, 1851.

Kerkelijk centrum Pendrecht in gebruik

Op 12 mei 1963 werd in de nieuwe stadswijk Pendrecht van de Hervormde gemeente van Charlois in Rotterdam het nieuwe kerkelijk centrum in gebruik genomen. Het kerkelijk centrum "De Open Hof" is een modern gebouw; het is namelijk luxueus door zijn soberheid. Het complex is in een U-vorm rondom de hof gebouwd. De hoogste en laagste vleugel is de kerkruimte, terwijl het liturgisch centrum zich bevindt in de meest stille hoek van het complex dat aan een druk kruispunt is gelegen. Het midden-lid bevat in twee verdiepingen een groot aantal bijruimten. De korte poot van de U bevat de pastorie. Ondanks de soberheid be-

dragen de bouwkosten, exclusief het orgel, f 780.000.

Gerestaureerde kerk Hekelingen in gebruik

Op 5 mei 1963 is de gerestaureerde kerk van Hekelingen, die een half jaar buiten gebruik was, weer in gebruik genomen. Het gehele meubilair, inclusief de preekstoel, is vernieuwd. Het liturgisch centrum is verhoogd en er zijn een vaste avondmaalstafel met doopvont geplaatst. De muren zijn opnieuw gestukadoord. Voorts is er een nieuwe houten vloer gemaakt en is de verlichting geheel vernieuwd. De totale kosten bedroegen f 50.000.

Orgelrestauratie Heerjansdam

Het uit 1869 daterende orgel in het kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Heerjansdam is op 11 oktober 1963 weer in gebruik genomen.. De restauratie werd in het voorjaar opgedragen aan Van den Berg en Wendt uit Nijmegen voor de prijs van f 27.400. Voor de financiering zijn verschillende acties gevoerd. Eén van de acties omvatte de uitreiking van zakjes waarin f 1 zat met de bedoeling met dat geld

*Dorpskerk van
Protestantse
gemeente te
Boskoop, 1895.*

te werken voor het orgelfonds. Dat dit tot succes leidde, blijkt wel uit het feit dat ruim 200 ingeleverde zakjes in totaal een bedrag van f 2.500 bevatten.

Ingebruikname kerk Den Bommel

Onder grote belangstelling is op 13 november 1963 de gerestaureerde kerk van de Hervormde gemeente te Den Bommel in gebruik genomen. De kerk (1647) is tijdens de watersnood van 1953 verwoest, maar is met hulp van verschillende instanties weer hersteld. Niettemin waren er diverse gebreken, zodat restauratie dringend nodig was. In 1961 werd de restauratie opgedragen aan fa. Van der Welle uit Den Bommel voor f 126.000. Twee jaar duurde de restauratie. Ook het kerkorgel wordt

Gereformeerde kerk van Alblasserdam, 1970.

vervangen. Het nieuwe orgel wordt gebouwd door de firma Ernst Leeflang uit Apeldoorn. De overheid betaalde 90 procent van de restauratiekosten, zodat er voor de hervormde gemeente nog 10 procent resteerde.

Een jaar later, op 2 december 1964, is het nieuwe orgel in gebruik genomen. De Hervormde gemeente Den Bommel is nu weer in het bezit van een fraai gerestaureerd kerkgebouw voorzien van een nieuw orgel.

Andreaskerk Dordrecht

In 1963 werd in de wijk Wielwijk te Dordrecht de nieuwe Andreaskerk in gebruik genomen. De kerk, die ontworpen is door de Voorburgse architect ir. J. Kruger b.i., is geen luxueus gebouw, maar wel een waardig bedehuis dat een uitstekend centrum is voor de nieuwe wijken van de Hervormde gemeente Dordrecht. De kerk biedt plaats aan 620 personen.

Een technisch snuffje is de z.g. unit die in de kerk is geplaatst. Via dit apparaat regelt men de ringleiding voor mensen, die niet zo goed kunnen horen, de opname voor de bandrecorderdienst en het geluidstransport van de kerkzaal naar de catechisatiekamer. Deze unit maakt het ook mogelijk dat de bewoners van het hervormde bejaardencentrum Crabbehoff, dat in april 1964 wordt geopend, de diensten uit de Andreaskerk kunnen beluisteren.

Hervormde kerk Boskoop weer in gebruik

Op 21 december 1963 is het kerkgebouw van de Hervormde gemeente Boskoop, na een 6 jaar durende restauratie die in delen is uitgevoerd, weer in gebruik genomen. Het interieur is vernieuwd, het orgel is vernieuwd en uitgebreid en er is een nieuwe

*Eén van de
kerkramen van
de Oude Kerk te
Delft.*

centrale verwarming aangebracht. De portalen bij de ingangen zijn vervangen door vestibules die geheel van glas zijn. Ook de oude kansel is vervangen. Een financiële actie die de gemeente hield, bracht f 45.000 op.

Overdracht gebrandschilderde ramen Oude Kerk Delft

Op 13 juni 1964 werden tijdens een feestelijke bijeenkomst in de Oude Kerk in Delft negen gebrandschilderde ramen aan het college van kerkvoogden overgedragen. De negen ramen zijn geschonken door onder meer 17 Delftse bedrijven. Sinds 1956,

toen het eerste raam geplaatst werd, zijn er nu 24 gebrandschilderde ramen aangebracht die vervaardigd zijn door glazenier Joep Nicolas.

Johanneskerk Zwijndrecht overgedragen

Op 30 september 1964 werd de nieuwe Johanneskerk van de Hervormde gemeente Zwijndrecht overgedragen aan de kerkenraad. Het gebouw is een ontwerp van architect ir. W. Wissing uit Barendrecht en de bouw is verzorgd door aannemersbedrijf Florie en Van den Heuvel uit Lexmond. De kerk, die in de wijk Noord tevens als kerkelijk centrum zal fungeren, heeft 420 zitplaatsen, een jeugdkerkzaal met 150 zitplaatsen, twee catechisatie- en vergaderzalen. De totale kosten van het kerkgebouw, inclusief de inventaris, bedroegen f 600.000.

Nieuwe Michaëlkerk Spijkenisse

In 1964 is de nieuwe Michaëlkerk te Spijkenisse in gebruik genomen. Het ontwerp is van architect Rein H. Fledderus uit Rotterdam. De kerkzaal biedt plaats aan 425 personen. De onderbouw onder de kerkzaal bevat een wijkzaal voor 150 personen, catechisatiekamer, keuken, garderobe met toiletruimten, studeerkamer voor de predikanten en een ruime foyer.

Aan de voorwand van de preekstoel is een versiering aangebracht in gegoten brons, vervaardigd door de firma Kempen en Begeer. Het kerkorgel wordt gebouwd door de firma Flentrop uit Zaandam. De stichtingskosten van de kerk met pastorie, zonder het orgel, bedragen ongeveer f 560.000.

Dorpskerk van Spijkenisse, 15^e eeuw.

Grote Kerk van de Hervormde gemeente Sliedrecht, 1763.

Nieuwe kerk Rotterdam-IJsselmonde

In het najaar van 1964 werd de eerste paal geslagen voor de bouw van een nieuwe kerk aan de Reyerdijk in Rotterdam-IJsselmonde. De Pelgrimkerk, een ontwerp van architect P.C. Bos en architectenbureau E.F. Groosman, wordt gebouwd door Korteweg Bouwbedrijf uit Breda. De kerk krijgt 500 zitplaatsen en een zaal voor 180 personen, 2 zaaltjes voor 40 personen, een consistoriekamer en een kamer voor de koster en de predikant.

Gerestaureerde Grote kerk Sliedrecht in gebruik

Na een jaar van intensief werken werd op 30 oktober 1964 de geheel gerestaureerde Grote kerk van de hervormde gemeente te Sliedrecht weer in gebruik genomen. Onder technische uitvoering van de heer Adr.de Baat werd in oktober 1963 met het werk begonnen. De beide galerijen zijn geheel vernieuwd en met ijzeren liggers opgebouwd. Er is een nieuwe vloer gelegd en een nieuwe centrale verwarmingsinstallatie werd geïnstalleerd. Het plafond is geschilderd. Er zijn blank geschuurde eiken banken geplaatst die aan 800 kerkgangers plaats bieden. In

Gereformeerde kerk van Sliedrecht, 1931.

het plafond zijn 34 koepelverlichtingspunten aangebracht. De kerk biedt nu plaats aan totaal 1.000 kerkgangers.

Nieuwe kerk in Dubbeldam

Op 15 december 1965 nam de hervormde gemeente te Dubbeldam haar nieuwe kerk gelegen aan de Dubbelsteynlaan in gebruik. Het complex bevat naast een kerkzaal, een pastorie, een kerkelijk bureau en catechisatielokaliteiten. De kerk biedt plaats aan 640 personen. De bouw van het complex is binnen de gestelde termijn voltooid. Hoofdaannemer was N.V. Aannemingsbedrijf Groenendijk uit Dordrecht. De stoelen, tafels en kapstokken zijn vervaardigd door de Dienst Sociale Werken te Dordrecht. De firma Van Marle uit Dordrecht verzorgde het doopvont en de avondmaalstafel en de lezenaar, terwijl Sawema N.V. uit Delft de verwarmingsinstallatie verzorgde.

Tegenvallers bij restauratie St. Janskerk Gouda

Begin 1966 laat het zich aanzien dat met de restauratie van de St. Janskerk te Gouda f 1,5 á f 2 miljoen gemoeid zal zijn. De overheden zullen 90 pct. subsidiëren en het restant is voor rekening van de Hervormde gemeente Gouda. Bij de restauratie, die 6 tot 10 jaar zal duren, doen zich tegenvallers voor. De klokkenstoel, waaraan vier luidklokken hangen met een gewicht van bijna 10.000 kg, moet worden

Kerkelijk centrum De Wijnstok van de Protestantse gemeente Dubbeldam, 1965.

vernieuwd, wat een extra uitgavenpost van *f* 18.000 betekent. Ook een gedeelte van een raamstijl is naar beneden gekomen, terwijl bij nader onderzoek gebleken is dat de dakgoot geheel vernieuwd moet worden.

Oude Kerk Voorburg in restauratie

In het voorjaar van 1966 staat de Oude Kerk van Voorburg in de steigers en wordt deze ingrijpend gerestaureerd. De kosten zijn begroot op *f* 1 miljoen. De overheid neemt *f* 700.000 van deze kosten voor haar rekening. Het tekort van *f* 300.000 komt voor rekening voor de kerkelijke gemeente.

Kerkenbouw in Nederland

Over de periode februari 1964 tot en met december 1965 is voor de bouw van 406 nieuwe kerkgebouwen in ons land een premie ingevolge de toen bestaande Wet premie kerkenbouw toegezegd. Het totaal van de premies, die 30 procent van de grond-, bouw- en inrichtingskosten bedragen, beliep *f* 41,3 miljoen. De verdeling van deze 406 nieuwe kerken is als volgt: 147 Rooms-Katholieke kerken, 97 Hervormde kerken, 71 Gereformeerde kerken en 91 kerkgebouwen van andere kerkgenootschappen.

Nieuwe kerk Leidschendam

In de zomer van 1966 is in Leidschendam-Noord de nieuwe Andreaskerk in gebruik genomen. De kerkzaal biedt plaats aan 450 personen, terwijl de kapel ook nog eens

Singelkerk van de Hervormde gemeente te Ridderkerk, 1448.

90 zitplaatsen bevat. In de bijzalen is ruimte voor catechisatie en jeugdwerk. Het ontwerp is van ir. A.M. Key uit Den Haag.

Exoduskerk 's-Gravenhage-Loosduinen

Op 24 april 1966 werd in de wijkgemeente Bouwlust van de Hervormde gemeente 's-Gravenhage-Loosduinen de nieuw gebouwde Exoduskerk in gebruik genomen. Het gebouw is ontworpen door architect J. Abma uit Amsterdam. De kerkzaal biedt plaats aan 500 personen, maar naar behoefte kan de zaal door middel van een vouwmuur verkleind worden. De totale kosten van het gebouw bedragen circa f 950.000. Uit eigen middelen is een bedrag van f 310.000 beschikbaar. De subsidie op grond van de Wet premie kerkenbouw bedraagt f 140.000, zodat de gemeente nog een lening van f 500.000 moet afsluiten.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Nieuwe Tonge, 1500.

Tweede hervormde kerk Ridderkerk

Eind april 1966 is in Ridderkerk de eerste paal geslagen voor de tweede kerk in de snel uitbreidende hervormde gemeente. De kerk is een ontwerp van ir. Van Hoogevest uit Amersfoort. De kosten zijn begroot op f 800.000. Het gebouw zal plaats bieden aan 450 personen. Verder is in het gebouw nog een jeugdkapel ondergebracht met 170 zitplaatsen. Daarnaast komen er ruimten voor wijkwerk en komt er een woonhuis.

Gerestaureerde kerk Nieuwe Tonge in gebruik

Op 25 mei 1966 werd de gerestaureerde kerk van de Hervormde gemeente te Nieuwe Tonge in gebruik genomen. De restauratie is uitgevoerd door de firma Huurman uit Delft. De drie gaanderijen zijn afgebroken en de oude banken zijn verkocht. Een nieuw bankenplan is geleverd door de firma Verwoerd uit Rhenen, terwijl de oud-Hollandse eiken stoelen voor het koor door de firma Banning uit Borculo zijn geleverd. De restauratiekosten worden voor 90 procent door de overheid betaald. Het aantal zitplaatsen van 575, is uitgebreid tot 650. De zes koperen kronen zijn geleverd door de firma Brink & Van Keulen uit Haarlem.

Ingebruikneming gerestaureerde kerk Nieuw-Helvoet

Op 24 juni 1966 werd na een restauratieperiode van twee jaar, de Hervormde kerk van Nieuw-Helvoet weer in gebruik genomen. De kerk, die uit 1500 dateert, staat los van de toren. Door de jaren heen is er nogal wat aan het gebouw veranderd. In 1964 is gestart met de volledige restauratie door aannemersbedrijf Woudenberg uit Ameide. Als gevolg van de zoutschade, die de kerk tijdens de inundatie in de jaren

Kerkgebouw te Nieuwenhoorn, 15^e eeuw.

1944-1945 opliep, waren de muren tot op grote diepte aangetast. Door de restauratie zijn de transepten weer bij de ruimte voor de eredienst getrokken en orgel en preekstoel verwisselden van plaats. Het aantal zitplaatsen bedraagt ongeveer 300. De totale kosten bedragen f 400.000, terwijl de overheid hiervan f 300.000 voor haar rekening nam.

Messiaskerk Wassenaar in gebruik

Op 26 april 1967 is de nieuwe Messiaskerk in de wijkgemeente Den Deyl te Wassenaar in gebruik genomen. Het ontwerp voor dit gebouw is van architect ir. J.B. Baron van Asbeck. De kerkzaal heeft een gebogen schaaldak dat met koper is bekleed. Het aantal zitplaatsen van 433 kan tot 500 worden uitgebreid. Bij de kerk is o.a. een ontmoetingscentrum, een kin-

dercrèche, een keuken, een garderobe en toiletruimten. De totale kosten bedragen circa f 900.000.

Hervormde kerk van Noordeloos weer in gebruik

Na anderhalf jaar gesloten te zijn geweest, werd in Noordeloos op 7 september 1967 de Hervormde dorpskerk weer in gebruik genomen. De werkzaamheden zijn uitgevoerd door de firma Woudenberg uit Ameide. In de kerk is nieuw meubilair aangebracht, terwijl de uit 1600 daterende preekstoel weer in de oorspronkelijke staat is teruggebracht. De totale kosten bedragen ruim f 300.000.

Ontmoetingskerk Katwijk aan de Rijn

Op 23 augustus 1968 is de nieuw gebouwde Ontmoetingskerk van de Hervormde gemeente te Katwijk aan de Rijn op feestelijke wijze in gebruik genomen. De kerk is

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Noordeloos, 15^e eeuw.

gebouwd door de firma W. Ouwehand & Zoon uit Katwijk aan Zee. Het maximale aantal zitplaatsen van deze kerk, die verschillende nevenruimten heeft waaronder een ontmoetingsruimte, bedraagt 600. De totale kosten bedragen f 650.000.

Kerkrestauratie Bodegraven

Begin 1969 wordt bekend dat de totale restauratie van de hervormde kerk te Bodegraven ruim f 1 miljoen gaat bedragen. Het werk zal ongeveer 2,5 jaar in beslag nemen. De architect is de heer P. van der Sterre en het werk wordt uitgevoerd door de firma Huurman uit Delft. Het rijk

betaalt 50 procent en provincie en burgerlijke gemeente samen 40 procent.

Gereformeerde Ontmoetingskerk van Noordeloos, 1998.

Brugkerk van de Hervormde gemeente te Waddinxveen, 1838.

Doordat het rijk eerst in 1972 de subsidie betaalbaar stelt, zal de Hervormde gemeente voor de voorfinanciering moeten zorgen. Na de restauratie zal de kerk aan circa 750 personen plaats bieden.

Immanuëlkerk Kralingen in gebruik

Begin 1969 is de Immanuëlkerk van de Hervormde gemeente te Kralingen in gebruik genomen. Aannemersbedrijf Gebr. Stam uit Capelle aan den IJssel realiseerde de bouw onder leiding van architect H.W.M. Hupkes. De totale kosten bedragen f 1.120.000. De bijdrage van het rijk op basis van de Wet premie kerkenbouw bedraagt f 270.000. Door bouwfondsacties heeft de Hervormde gemeente f 200.000 bijeen gebracht. Voor het restant van f 650.000 is een obligatielening voor 30 jaar afgesloten.

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

*Kerkgebouw van de
Hervormde gemeente
Stellendam, 1819.*

*Kerkgebouw van de
Gereformeerde kerk
Stellendam, 1956.*

*Kerkgebouw van de
Hervormde gemeente
Poeldijk, 1988.*

Kerkgebouw van het buurtschap Mookhoek-Schenkeldijk, ressorterende onder de Hervormde gemeente Strijen, 1906.

Nieuw kerkelijk centrum Zoetermeer

In januari 1969 is begonnen met de bouw van een kerkelijk centrum in de wijk Palenstein in Zoetermeer. Het werk wordt uitgevoerd door de firma Huurman. Het centrum is ontworpen door architect ir. J. Kruger uit Voorburg. De totale kosten bedragen f 900.000.

Restauratie orgel Scheveningen

Het college van kerkvoogden heeft in het voorjaar van 1969

opdracht gegeven voor de restauratie van het orgel in de Oude Kerk te Scheveningen. De totale kosten worden, exclusief loon- en prijsstijgingen, begroot op f 150.000. Het rijk verleent een subsidie van f 50.000. Het voor dit doel opgerichte orgelfonds omvat f 85.000.

Actie voor kerkbouw Waddinxveen

Voor de kerkbouw aan de Bilderdijklaan in Waddinxveen heeft men in de zomer van 1969 een bliksemactie gevoerd die f 43.191 opbracht. Daarmee is er een bedrag van ruim f 350.000 beschikbaar voor de nieuwe kerk waarvan de stichtingskosten circa f 700.000 bedragen. Op zaterdag 27 september 1969 werd de eerste paal geslagen.

Bouwplannen kerk Oud-Beijerland

De toen geheten deelgemeente Ontmoetingskerk van de Hervormde gemeente Oud-Beijerland heeft vergevorderde plannen om te komen tot de bouw van een gemeentecentrum dat tevens als kerkgebouw dienst zal gaan doen. Verder zullen er diverse andere niet-kerkelijke activiteiten kunnen plaatsvinden.

De totale kosten worden eind 1969 begroot op f 800.000. In 1970 is met de bouw begonnen en begin 1972 is de kerk in gebruik genomen.

Restauratie kerk Mookhoek

In april 1970 is een begin gemaakt met de restauratie van de 65 jaar oude kerk te Mookhoek (Strijen). De kosten zijn geraamd op f 35.000. Voor de financiering zijn obligaties uitgegeven van f 50 en f 100 per stuk.

Het Leeflangorgel in de Dorpskerk van Westmaas.

Nieuw orgel Westmaas

De firma Ernst Leeflang te Apeldoorn kreeg in de zomer van 1970 opdracht om voor de Dorpskerk die in 1967 gerestaureerd werd een nieuw orgel te bouwen voor een bedrag van f 40.000. Het college van kerkvoogden wil daarmee een langdurige bouw- en restauratieperiode afsluiten. In 1958 werd er een nieuwe pastorie gebouwd. De oude pastorie bekend onder de naam "Pastorije van Mastland" van ds. C.E. van Koetsveld, werd verkocht. In 1964 werd een naast de kerk gelegen gebouw "De Munnik" in gebruik genomen en in 1967 werd de laatste hand gelegd aan de restauratie van de kerk. Voor de bouw van het orgel is reeds een aanzienlijk bedrag bijeen gebracht. De heer A. Keijzer, organist van het concertorgel in De Doelen in Rotterdam, zal als orgeladviseur optreden.

Gerestaureerde kerk Dirksland

Op 19 augustus 1970 nam de Hervormde gemeente Dirksland haar gerestaureerde kerk in gebruik. De restauratiewerkzaamheden, die vier jaar duurden, zijn uitgevoerd door fa. Huurman uit Delft. De zijmuren, de pilaren en het dak zijn gerestaureerd en waar nodig vernieuwd. Ook het orgel wordt gerestaureerd. De totale kosten van deze restauratie, inclusief die van het orgel, bedragen ruim f 1,5 miljoen.

Nieuwe kerk 's-Gravenhage

In het najaar van 1970 is in 's-Gravenhage een begin gemaakt met de restauratie van de Nieuwe Kerk aan het Spui, een van de eerste kerken die voor de protestantse eredienst werden gebouwd. De kosten zijn begroot op f 4,5 miljoen.

De restauratie zal waarschijnlijk zes jaar duren. Het rijk betaalt 50 procent van de subsidiabele kosten, van de gemeente Den Haag wordt 30 procent verwacht en van de provincie 10 procent. Omdat deze kerk, mede als gevolg van de ontvolking van de binnenstad, momenteel geen functie meer voor de hervormde gemeente vervult, is er een Stichting Nieuwe Kerk gevormd, die zich de restauratie als doel heeft gesteld. Het werk wordt onder leiding van de architecten Ph.J.W.C. Bolt en E.A. Canneman uitgevoerd.

De bedoeling is het kerkgebouw na de restauratie voor allerlei doeleinden beschikbaar te stellen o.a. voor het houden van concerten. Ook voor eventueel gebruik voor de eredienst blijft de kerk beschikbaar.

Dorpskerk van de Hervormde gemeente te Dirksland, 1415.

Gift kronen Marekerk

Dankzij een in 1971 ontvangen gift van f 10.000 konden alle kronen van de Marekerk van Leiden worden gerestaureerd. De totale kosten bedragen f 17.000.

Orgel Meerkerk

Begin 1971 werd het grondig gerestaureerde orgel in de kerk van Meerkerk weer in gebruik genomen. De restauratiekosten bedragen f 80.000. Tijdens de ingebruikname werd het orgel bespeeld door Jan Bonefaas.

Nieuw kerkelijk centrum Lisse

In het voorjaar van 1971 werd aan de firma P. Hulbos uit Nieuw-Vennep opdracht gegeven voor de bouw van een nieuw kerkelijk centrum in Lisse. De totale stichtingskosten bedragen f 945.000. Van dit bedrag komt f 350.000 voor rekening van de Hervormde gemeente Lisse. De rijkssubsidie bedraagt f 200.000. Voor het restant zal men een lening afsluiten.

Gerestaureerde kerk Zevenhuizen

In de zomer van 1971 werd de gerestaureerde kerk te Zevenhuizen weer in gebruik genomen. De restauratie, waarmee in 1968 is begonnen, heeft f 1.135.000 gekost; f 892.200 van deze kosten is subsidiabel.

*Kerkgebouw van de
Hervormde gemeente te
Meerkerk, 1832.*

Gerestaureerd orgel Zuid-Beijerland

Met een orgelbespeeling door Jan Bonafaas, werd in het najaar van 1971 het geres-
taureerde orgel officieel in gebruik genomen. De restauratie werd uitgevoerd door
de firma B. Pels uit Alkmaar. Het aantal registers is fors uitgebreid tot 37. De kosten
bedragen f 70.000, waarvan f 35.000 door de leden is bijeen gebracht.

Nieuwe kerk Gouda

Op 12 november 1971 werd in Gouda een nieuw kerkgebouw, dat plaats biedt aan
500 personen, in gebruik genomen. Het gebouw dat voor rekening van de
Hervormde gemeente Gouda is gebouwd, zal ook door de Gereformeerde kerk van
Gouda gebruikt worden. De kosten bedragen circa € 570.000.

Gereformeerde Ichthuskerk van Meerkerk, 1997.

Nieuwe kerk Dordrecht

Op 10 december 1971 werd in Dordrecht de nieuwe Morgensterkerk in de wijk Sterrenburg in gebruik genomen. De kerk is een ontwerp van architecten- en ingenieursbureau ir. G. Gerritse te Dordrecht. Het gebouw biedt plaats aan ongeveer 400 personen. Een verdieping hoger is er ruimte voor 60 personen. Daarnaast bevinden zich, gescheiden door een glazen wand, een werkkamer voor de predikant en een vergaderzaal. De totale kosten bedragen circa f 700.000.

Nieuwe kerk in Kinderdijk

Op 24 maart 1982 nam de Hervormde gemeente te Kinderdijk-Middelweg haar nieuwe kerkgebouw in gebruik. De indeling bestaat uit een kerkzaal voor 300 personen, met aangrenzend twee zalen voor elk 100 personen. Dankzij het feit dat veel gemeenteleden en andere belangstellenden in hun vrije tijd hiervoor werkzaamheden verrichtten, kon op de totale bouwkosten van f 890.000 een aanzienlijk bedrag bespaard worden.

Orgel Julianakerk Scheveningen in gebruik

Op 26 september 1973 werd het door de firma Reil uit Heerde gebouwde nieuwe orgel van de Prinses Julianakerk van Scheveningen in gebruik genomen. Klaas Bolt, die als orgeladviseur was aangesteld, bespeelde het instrument. Het orgel is, op een enkele gemotiveerde afwijking na, een kopie van het Arp Schnitger-orgel uit 1702 te Uithuizen Gr.

Grote Kerk van de Protestantse gemeente Lisse, 16^e eeuw.

Het orgel van de Grote of St. Laurenskerk van Rotterdam

Sinds 8 december 1973 klinkt voor het eerst het nieuwe hoofdorgel in de Laurenskerk van Rotterdam. Het hoofdorgel is het grootste orgel van Nederland en een van de grootste volledig mechanische orgels ter wereld. Het hoofdorgel heeft 85 stemmen en 7600 pijpen. Het orgel is gebouwd in de werkplaatsen van de firma Marcussen en Zoon, Aabenraa, Denemarken en is in onderdelen per vrachtauto naar Rotterdam vervoerd.

De montage kwam in de zomer van 1972 op gang. Toen was de kas, naar een ontwerp van architect J.W.C. Besemer, voor een groot deel opgebouwd. De houten balustrade is vervaardigd door de firma Van Schaik en Berghuis te Waddinxveen, die ook de stoffering en vloeren verzorgde. De elektrische installatie is verzorgd door Elektrotechnische maatschappij Van Rietschoten en Houwens uit Rotterdam en het schilder- en verguldwerk door B.V. Wits uit Utrecht.

De totale kosten bedragen ongeveer f 2.500.000. Naast de bijdragen van rijk, provincie en de stad, was er nog een belangrijk restant uit het Wederopbouwfonds van de kerk zelf, aangevuld met giften van het bedrijfsleven en van vele Rotterdammers. Op het moment van de ingebruikname was er nog een tekort van f 150.000. Het orgel werd feestelijk in gebruik genomen met een bespeling door organist Johann Th. Lemckert. Ongeveer 1800 mensen, onder wie Prins Claus, waren aanwezig.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente Kinderdijk-Middelweg, 1924.

Abdijkerk Loosduinen

De uit de 13^e eeuw dateerende Abdijkerk van Loosduinen is, na een restauratie van vier jaar, in het voorjaar van 1975 weer in gebruik genomen. De uit het jaar 1500 daterende preekstoel, is nog in restauratie.

De restauratie heeft ruim f 2 miljoen gekost en is uitgevoerd door de Haagse architect Ph. J.W.C. Bolt.

Nieuw orgel Grote of Sint-Janskerk Schiedam

De buitenkant van het orgel van de Grote of St. Janskerk te Schiedam ziet er sinds het voorjaar van 1975 weer goed verzorgd uit.

Binnenin staat een geheel nieuw instrument dat door de firma Flentrop uit Zaandam is

gebouwd. De kosten bedroegen ongeveer f 600.000, waarvan de helft nog gefinancierd moet worden. Onder de Schiedamse bevolking wordt een actie gevoerd.

Ontmoetingscentrum “Koningshof” Maassluis in gebruik

Op 17 mei 1975 werd het multifunctioneel centrum “De Koningshof” te Maassluis in gebruik genomen. In Maassluis gingen in de periode waarin iedere kerk nog haar eigen plannen zat te smeden, in de zomer van 1969 de Gereformeerde kerk, de Hervormde gemeente en de Rooms-Katholieke parochie bij elkaar zitten. Ook de burgerlijke gemeente meldde zich als partner.

Vervolgens werd er contact opgenomen met het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, wat f 1,8 miljoen rijkssubsidie opleverde. De kerken hebben zich verplicht om aan de uit de vier partners opgerichte stichting elk f 200.000 te lenen. Iedere kerk, en dat geldt ook voor iedere vereniging of club, huurt voor eigen activiteiten ruimte in dit gebouw. Gereformeerden en Hervormden besloten de frequentie van de gezamenlijke diensten op te voeren nu zij gebruik maken van dezelfde ruimte.

Abdijkerk met begraafplaats van de wijkgemeente Loosduinen, die tot de Protestantse gemeente van 's-Gravenhage behoort.

Witte kerkje Noordwijkerhout weer in gebruik

Het witte kerkje van Noordwijkerhout met zijn 13^e eeuwse toren werd in september 1975 weer in gebruik genomen. Het kerkje telt 170 zitplaatsen. Dat is, gelet op de groei van het dorp en de stroom van zomergasten, niet genoeg. Er bestaat nog een uitbreidingsmogelijkheid die niet in het restauratieplan is opgenomen.

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

*Kerkgebouw van de
Hervormde gemeente
Brandwijk, 1825.*

*Kerkgebouw van de
Hervormde gemeente
Langerak, 15^e eeuw.*

*Kerkgebouw van de
Hervormde gemeente
Nieuwkoop, 1822.*

Van Oeckelenorgel in de Grote of Sint Lambertuskerk te Strijen.

Van Oeckelenorgel Strijen gerestaureerd

Het uit 1839 daterende Van Oeckelenorgel in de kerk van Strijen is door de orgelbouwer J.L. van den Heuvel uit Dordrecht gerestaureerd. Het orgel moest voor een groot deel vernieuwd worden. Eerdere restauraties waren minder goed uitgevoerd. Zo waren er tinnen pijpen verwijderd en zinken daarvoor in de plaats gebracht. De totale

kosten van de restauratie bedroegen f 155.0000 inclusief het nieuwe front. Een bijzondere prestatie leverde de jeugd die bijna f 130.000 bijeen wist te brengen

Goudse glazen

In samenwerking met het college van kerkvoogden en de stichting Fonds Goudse Glazen heeft de commissie voor de restauratie van de Janskerk van Gouda van één van de tekeningen van de beroemde gebrandschilderde Goudse Glazen een kunstdruk-reproductie in kleur laten maken met een beperkte oplage van 1.000 stuks. De verkoop hiervan is in 1977 een succes geworden. De opbrengst is bestemd voor het restauratiefonds.

Stoelenlift in wijkgebouw Nieuwerkerk aan den IJssel

In juni 1977 is in het kerkelijk centrum Dorrestein in Nieuwerkerk aan den IJssel een stoelenlift aangebracht. De lift, die door de firma Ooms uit Ammerstol geleverd is, voorziet in een grote behoefte.

Den Haag verliest twintigste predikantsplaats

De kerkenraad van de Hervormd gemeente van 's-Gravenhage heeft alsnog besloten om per 1 januari 1980 over te gaan tot opheffing van de twintigste predikantsplaats. Eind 1978 had het college van kerkvoogden daartoe een voorstel ingediend, maar de kerkenraad had dat aangehouden.

Jacobssteiger in Maranathakerk Rotterdam

Het plafond aan de Maranathakerk aan de Hillevliet te Rotterdam, die aan het eind van de jaren twintig in de vorige eeuw als tweede kerk van de Hervormde gemeente Feijenoord werd gebouwd, is begin 1980 flink onder handen genomen. De constructie was in een halve eeuw flink aangetast. Maar voor werkzaamheden was het plafond niet gemakkelijk te benaderen. Er werd daarom in de kerk een steiger

Eén van de Goudse glazen.

gebouwd die het gezicht had dat aartsvader Jacob had op de plek die hij Bethel noemde: een trap tot in de hemel.

Lening voor restauratie kerk Sommelsdijk

Omdat, gezien de staat van onderhoud, nog langer wachten met restauratie van de kerk van Sommelsdijk onverantwoord is, besloot het college van kerkvoogden in 1980 een lening van f 150.000 uit te schrijven. Men heeft al f 100.000 bijeen gebracht en subsidie bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg is aangevraagd. Maar de toekenning hiervan duurt zo lang, dat men niet langer durft te wachten.

Kerk Goedereede aan restauratie toe

In het najaar van 1980 wordt gemeld dat de uit 1709 daterende kerk te Goedereede aan restauratie toe is. Ook het Noorderkoor dat destijds vervallen was, zal hersteld worden. De totale

restauratiekosten worden op f 1,1 miljoen geschat. Hiervan moet de Hervormde gemeente Goedereede f 750.000 bijeen brengen.

Sint-Jan Gouda na 16 jaar restauratie weer open

De Grote of Sint-Janskerk te Gouda is in november 1980, na een restauratie van zestien jaar, weer ter beschikking gekomen van de Hervormde gemeente Gouda. De kerk is in die tijd nooit volledig gesloten geweest. De kerkelijk gemeente hield gedurende die tijd haar diensten in het koor. En voor de bezichtiging van de kerk en vooral haar beroemde 'Goudse glazen' bleven de toeristen toestromen, meer dan tevoren zelfs: het jaarlijkse bezoek liep op tot bijna 50.000 personen.

De aanleg van Nederlands langste kerk (123 meter) dateert wat de vijf beuken betreft uit het midden van de vijftiende eeuw en wat het koor aangaat uit het eind van die eeuw. In 1552 werd de kerk grotendeels door brand verwoest, maar binnen enkele jaren was zij herbouwd. In 1550 werd een aantal gebrandschilderde ramen

*Exoduskerk van
de Hervormde
gemeente te
Sommelsdijk,
1982.*

aangebracht en daarmee zijn goede gevers doorgegaan na de Reformatie tot in de jaren na de Tweede Wereldoorlog.

Tot aan de Franse tijd bleken kerkmeesters voldoende inkomsten te hebben om de kerk redelijk te kunnen onderhouden. De afschaffing van adel- en heerlijkheidstekens betekende verwijdering van de wapenborden uit de kerk, waardoor een behoorlijke bron van inkomsten opdroogde. Toen later ook het begraven in de kerk werd afgeschaft, ontviel daardoor aan beheerders een andere post aan de inkomstzijde van het onderhoud.

In de negentiende eeuw geraakte door gebrek aan middelen de kerk in een begin van verval, evenals de glazen. Totdat de rijksoverheid zo rond 1880 op dit gebied voor zichzelf een taak begon te zien. In 1898 werd een begin gemaakt met een restauratie waarvoor de Staten-Generaal gedurende tien jaar 3.500 gulden voeterden. Die regeling zou tot 1953 duren en had toen ruim een miljoen gulden gekost. Het herstel van de glazen werd voornamelijk uit particuliere giften bekostigd.

Toen in 1953 de restauratie was beëindigd, was zij niet voltooid, want kort na 1953 werden nieuwe scheuren in gevels, rondbogen en kapitelen geconstateerd, terwijl de honderden meters loden goten op vele plaatsen lekkages vertoonden. In 1955 werd opdracht gegeven tot een onderzoek naar de noodzakelijk te verrichten herstelwerkzaamheden. In 1959 werd in overleg met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een uitgebreid plan opgesteld dat een bedrag van f 830.000 omvatte. Het ministerie van Onderwijs, kunsten en wetenschappen ging hiermee akkoord, maar het ministerie van Volkshuisvesting en bouwnijverheid liet de toestemming opschorten.

Begin 1963 stortte een console naar beneden en bij inspectie van de kapvoet bleek veel houtwerk verrot te zijn. Mede met het oog op de veiligheid van de kerkgangers, kwam toen de toestemming af. De begroting was door het oplopen van de materiaalprijzen inmiddels tot f 1,3 miljoen gestegen.

Grote of St. Janskerk van Gouda, 1552.

Verder werd er huiszwam geconstateerd dat vernietigd moest worden. De eerste fase van de restauratie werd afgesloten met een bedrag van f 1,4 miljoen. Voor de tweede fase, die van 1969 tot 1975 werd uitgevoerd, kwamen de kosten op bijna f 4,6 miljoen. Tijdens de restauratie is een verwarmingsinstallatie aangelegd die het technisch mogelijk maakt de kerk te verwarmen tot veertien graden bij een buitentemperatuur van min tien graden. De werkzaamheden zijn in drie fasen uitgevoerd waarbij de totale kosten op ongeveer f 25,5 miljoen uitkomen. Het aandeel van de Hervormde gemeente bedraagt f 350.000, alsmede een bedrag van f 900.000 dat niet-subsidiabel is.

Op 26 juni 1981 is na een langdurige restauratie het hoofdorgel weer in gebruik genomen. Het orgel dateert uit 1736 en is het enige overgebleven grote werkstuk van de in Rotterdam werkzame Jacob François Moreau. Het instrument kostte destijds f 47.652, terwijl de afgesloten restauratie op ruim 1 miljoen komt.

Kerkblad Rotterdam naar alle betalende leden

Sinds 1 januari 1982 gaat het veertiendaagse kerkblad van de Hervormde gemeente Rotterdam-centrum naar alle betalende leden van deze gemeente. *Hervormd*

Gereformeerde Breeplein-kerk van Rotterdam-Zuid, 1931.

Rotterdam was voordien een abonneeblad en bereikte slechts een deel van de gemeenteleden. De meer dan verdubbelde oplage en de te realiseren kwaliteitsverbetering werken kostenverhogend. Aan de leden wordt een vrijwillige bijdrage gevraagd. *Hervormd Rotterdam* heeft - vermoedelijk als enige kerkbode in ons land - een redactiestatuut.

In nieuwe wijken 9 pct. kerkelijk

De kerk van de nabije toekomst zou er wel eens kunnen uitzien als in de nieuwe woonkernen rondom de grote steden. Hier vestigt zich een jongere generatie –

vaak uit de grote steden – die zo gesecculariseerd is dat er in zulke wijken moeilijk een kerkelijke gemeente van de grond te krijgen is, zelfs niet in combinatie met andere kerkgemeenschappen. Dat vertelde ds. W.H. den Ouden uit Hillegersberg, voorzitter van de Interkerkelijke Commissie Geldwerving, tijdens de synodevergadering van maart 1982 toen hij verslag deed over de geldwervingsactie Kerkbalans 1982.

Hij sprak uit ervaring want hij was toen mentor van de hervormden in Rotterdams noordoostelijke wijk Zevenkamp. Daar zijn 1200 huizen (in 1982) bewoond, waaronder 100 kerkelijke adressen die enig meelevens vertonen. De verdeling is: een derde hervormd, iets minder dan een derde gereformeerd en iets minder dan een derde rooms-katholiek. Van het totaal van de wijkbevolking stelt slechts negen procent enige belangstelling in de drie grote kerken.

We leven toe naar een andere, kleine kerk en uit dat gegeven moeten duidelijke consequenties getrokken worden. Met veel te grote kerken op de verkeerde plaatsen draagt de kerk geen halssieraad, maar draagt zij een molensteen om de nek. De organisatiestructuur van de hervormde kerk is die van de grote kerk van vroeger en

Lutherse kerk van 's-Gravenhage, 1761.

niet die van de kleine kerk van straks, aldus ds. Den Ouden in 1982 tegen de hervormde synode.

Mathenesserkerk in Delfshaven moskee

De Hervormde gemeente te Rotterdam-Delfshaven heeft in de zomer van 1982 de Mathenesserkerk verkocht aan de Marokkaanse gemeenschap in die stad. Enkele nevenruimten blijven voor de hervormde gemeente beschikbaar en moeten daartoe worden verbouwd. Van de vier kerkgebouwen die hervormd Delfshaven rond 1950 telde, is alleen nog de Oude kerk over. Van de acht wijkgemeenten van 1950, waren er in 1982 nog drie.

Herstel Grote kerk Den Haag kost f 4,4 miljoen

Restauratie van de Grote of Sint-Jacobskerk in Den Haag

gaat f 4,4 miljoen kosten. Dat is f 800.000 meer dan eerder is geraamd. Deze berekening is het resultaat van een uitgebreid onderzoek dat de Stichting Grote kerk heeft laten verrichten. De hervormde gemeente heeft de kerk feitelijk verlaten. Het zal vooral gaan om herstel van de door lekkage aangetaste kapvoeten, het onderste deel van de dakconstructie. Verder is er nogal wat achterstallig onderhoud.

Rotterdamse Laurenskerk werft vrienden in de stad

Op de Rotterdamse Binnenstadsgedag, eind mei 1983, is een Vereniging van vrienden van de Laurenskerk voor het voetlicht getreden met een publiciteitscampagne onder het motto "Redt een monument" en een op grote schaal (300.000 ex.) verspreide folder. Vanwaar nu opeens dat appèl op de burgerij? Staat de Laurenskerk op instorten? Nee, maar het bijhouden van het onderhoud blijkt de krachten van de hervormde gemeente Rotterdam-Centrum te boven te gaan.

Aan de Rotterdammers is nu gevraagd als "vriend van de Laurenskerk" zowel kerk- als stadsbestuur te hulp te schieten bij het behoud van de kerk en de toren

Koepelkerk Protestantse gemeente Arkel, 1855.

(eigendom van de stad) . Voor *f* 25,00 per jaar is men vriend. En de vijfhonderd grootste bedrijven van de stad is gevraagd begunstiger te worden – dat ligt in een iets hogere prijsklasse. Vrienden krijgen korting bij concerten en andere evenementen en in het winkeltje waar opnamen, boeken en tekeningen over de Laurenskerk te koop zijn.

Bij de presentatie van de plannen werd meegedeeld dat de Laurenskerk wordt opgenomen in een tentoonstellingscircuit met de Nieuwe kerk in Amsterdam, de Martinikerk van Groningen, de Lebuïnuskerk van Deventer, de Eusebiuskerk van Arnhem en de Grote kerk van Breda.

Katwijkse Nieuwe kerk heeft orgel van miljoen

Op 19 mei 1983 werd in de Nieuwe kerk van Katwijk aan Zee het grootste ooit door een Nederlander gebouwde orgel in gebruik genomen. Het telt 80 zelfstandige stemmen en is op twee na het grootste orgel van het land (dus twee orgels zijn door buitenlanders gebouwd). De historische orgelkas is door tien vrijwilligers, die hieraan 8000 manuren besteedden, getrouw gekopieerd. Daarmee bespaarde het college van kerkvoogden zich drie tot vier ton.

Het werk werd toevertrouwd aan de Dordtse orgelbouwer J.L. van den Heuvel. Hij liet zich inspireren door grote orgels van de Franse bouwer Cavaillé-Coll, en vooral door die in de kathedraal Notre-Dame in Parijs en de basiliek van het heilig hart op Montmartre, eveneens in Parijs. De totale kosten van dit orgel komen rond *f* 1 miljoen.

Puttershoekse kerk weer in gebruik

De Hervormde gemeente van Puttershoek nam in het najaar van 1983 de geres-taureerde kerk weer in gebruik. De kerk dateert van 1442 en staat sinds 1966 op de monumentenlijst. Al geruime tijd bestonden er plannen om het interieur op te knappen. Via allerlei acties was er een fonds gevormd van zodanige omvang dat in 1979 opdracht kon worden gegeven tot het ontwerpen van een plan tot vernieuwing van het interieur. De architect constateerde dat ook de kap en het plafond in een

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Puttershoek, 1840.

zeer slechte staat verkeerden. Daarom moest eerst een grote bouwkundige ingreep plaats vinden alvorens met het interieur kon worden begonnen.

In de eerste fase werden dak en plafond vervangen. Kosten f 468.192. In de tweede fase zijn binnenmuren opnieuw bepleisterd, de hogere regeringsbanken hersteld, de dooptuin verfraaid, nieuwe kroonluchters aangebracht en de pilaren onder het orgel opnieuw gemarmerd. De kosten van de tweede fase komen op f 950.000, zodat de totale investering ruim f 1,4 bedraagt.

Aan eigen middelen is f 680.000 beschikbaar uit het gevormde restauratiefonds en f 127.000 uit een in 1982 gevoerde actie. Voorts zijn er kleinere subsidies ontvangen van een aantal fondsen. Met leningen, soms renteloos, voor een periode van 10 jaar was de financiering rond.

Kerk Overschie na 25 jaar dicht

De Adventkerk in Overschie-oost, 25 jaar geleden gebouwd, is sinds eind 1984 gesloten voor de hervormde eredienst. Het gebouw staat te koop, maar zolang er geen koper is komen opdagen, vinden nog enkele doordeweekse activiteiten in de nevenruimten plaats.

De hervormde gemeente Overschie is inmiddels een gemeente met één predikant en één kerkenraad geworden. Toen ook de verwarming van de kerkzaal onher-

Gereformeerde kerk van Puttershoek, 1962.

stelbaar stuk ging, viel tenslotte de beslissing om de kerk voor de eredienst te sluiten en alle activiteiten te concentreren rondom de Grote kerk.

Pietermankerkje Zwijndrecht gerestaureerd

Het uit de vijftiende eeuw daterende Pietermankerkje in Heer Oudelands Ambacht bij Zwijndrecht, is na een bijna 22 jaar durende restauratie in het najaar van 1986 weer in gebruik genomen. De kerk is buiten Zwijndrecht bekend als een van de onderweg-kerken langs de snelwegen, waar in de zomer voor automobilisten korte kerkdiensten worden gehouden.

*Pietermankerk Zwijndrecht,
15e eeuw.*

Eén van de drie gebrandschilderde ramen in de Dorpskerk van Westmaas.

De 20 procent van de kosten die niet door subsidies zijn gedekt, werden bijeen gebracht door grote acties onder de Zwijndrechtse bevolking. De hervormde gemeente geeft aan het gebouw naast de kerkelijke ook een algemeen-culturele bestemming.

De kosten zijn opgelopen tot f 1,2 miljoen onder meer omdat tijdens het werk bleek dat de fundering vernieuwd moest worden.

Restauratie gebrandschilderde ramen Westmaas

In Westmaas staat de Dorpskerk, een éénbeukig kerkgebouw dat in 1650 door Jacobus H. van Driel is gebouwd. De huidige kerk kwam in de plaats van een in 1448 gebouwde kapel die

gewijd was aan Johannes de Dooper.

Naast een kansel, die eveneens uit 1650 dateert en waarop de bekende predikant ds. C.E. van Koetsveld meerdere malen gepreekt heeft, beschikt het kerkgebouw over drie fraai geschilderde gebrandschilderde ramen. Deze geven de wapens weer van verschillende ambachtsheren omstreeks het midden van de 18^e eeuw, alsmede die van de schout, schepenen en predikant.

In 1986 zijn de ramen dringend aan restauratie toe. De kosten die hiermee gemoeid zijn bedragen circa f 60.000. Subsidie bij rijk en gemeenten is hiervoor aangevraagd. Ook de hervormde gemeente zelf is actief bezig, want met verschillende giften van buiten de gemeente, heeft de gemeente zelf f 18.000 bijeen gebracht.

Aan de muur van het oude kerkhof van Hilleegersberg

Begin maart 1987 werd de eerste plank geslagen voor de restauratie van de muur rond de Hillegondakerk en het kerkhof te Hilleegersberg (Rotterdam). De kerkhofmuur is al ruim drie en een halve eeuw oud. Zij werd in 1626 gebouwd om de top bijeen te houden van de voorhistorische heuvel waarop de Hillegondakerk en een kasteelruïne gelegen zijn. Door de slijtage van deze muur lopen niet alleen het kerkgebouw maar ook de rond de kerk gelegen graven gevaar.

Het college van kerkvoogden moest maatregelen nemen en heeft bij de restauratie ook het monumentale hekwerk betrokken. De kosten bedragen ruim f 1 miljoen, waarvan f 220.000 door de hervormde gemeente bijeen moet worden gebracht.

Haagse Kloosterkerk in restauratie

De Kloosterkerk in Den Haag is het derde kerkgebouw met grote historische waarde van de hervormde gemeente, dat (in 1988) grondig wordt gerestaureerd. Eerder werd de Nieuwe kerk gerestaureerd en in 1984 werd het herstel van de Grote kerk afgerond.

Kloosterkerk van de Protestantse gemeente te 's-Gravenhage, 1400.

Het gebouw wordt intensief gebruikt door de hervormde gemeente. Het werkveld is Den Haag en omstreken. Oorspronkelijk was dit rond de Duinoordkerk in Scheveningen gelegen, maar dit in 1920 gebouwde kerkgebouw werd in 1942 door de Duitse bezetter gesloten en afgebroken. De gemeente kreeg toen de beschikking over de Kloosterkerk.

Naast de zondagse eredienst vinden er doordeweeks veel activiteiten plaats, zoals concerten en voordrachten. De totale restauratiekosten bedragen f 1.500.000, waarop 80 procent rijkssubsidie wordt verleend.

Oude Kerk Delft 750 jaar

In 1990 bestaat de Oude Kerk, gelegen vlak tegenover het Prinsenhof, de residentie van Willem van Oranje, 750 jaar. Delft gaat dit vieren met een tentoonstelling over de geschiedenis van de kerk en over de geschiedenis van de kerkelijke zorg voor de armen. De tentoonstelling vindt plaats van 17 mei tot 1 november 1990.

Weer diensten in Leidse Pieterskerk

In november 1990 werd voor het eerst sinds jaren weer een zondagse dienst in de Leidse Pieterskerk gehouden. Dat was een cantatedienst, een gemeenschappelijk initiatief van de Stichting Pieterskerk en het bijzonder kerkenwerk van de Hervormde gemeente van Leiden. In de jaren zeventig werd deze kerk voor de eredienst gesloten. Wel werd er dienst gehouden op bijzondere dagen dienst gehouden. Eeuwenlang was de Pieterskerk de hoofdkerk, maar in 1975 stootte de hervormde gemeente de kerk af omdat het grote gebouw door de vooral in de binnenstad van Leiden geslonken gemeente, niet meer te exploiteren was.

Oude Kerk van Delft,
14^e eeuw.

In de Pieterskerk houdt onder andere de Rijksuniversiteit Leiden haar grote bijeenkomsten. Ook worden er examens afgenomen. Verder zijn er concerten en congressen, maar ook andere activiteiten, zoals een twaalfstal rommelmarkten per jaar.

De Stichting Pieterskerk beoogt het kerkgebouw als cultureel monument en als gemeenschapshuis voor de Leidse bevolking in stand en open te houden. Ten behoeve van de cantatedienst is er een stichting in het leven geroepen. Een bouwbedrijf heeft zich bereid verklaard de komende vier jaar als hoofdsponsor op te treden.

Gift redt twee Rotterdamse kerken

De centrale kerkenraad van de Hervormde gemeente Rotterdam-Centrum bezon zich, samen met de kerkenraad van de gereformeerde Bergsingelkerk, op een saneringsplan voor Blijdorp en het Oude Noorden, waar het aantal gemeenteleden

Hooglandse Kerk van Leiden, 14^e eeuw.

de afgelopen jaren sterk is verminderd. Waarschijnlijk zou dit hebben geleid tot sloop van beide kerken van deze gemeente, maar die is nu van de baan. In januari 1991 kreeg de Hervormde gemeente van Rotterdam-Centrum een gift van f 1,2 miljoen om daarmee de Prinsekerk en de Opstandingskerk voor afbraak te behoeden.

De riantte gift zal door een stichting worden beheerd, die beide kerken om niet aan de hervormde gemeente afstaat. De Prinsekerk dateert uit 1933 en is genoemd naar prins Willem van Oranje, van wie in dat jaar de 400^e geboortedag werd herdacht. De Opstandingskerk is in 1963 gebouwd.

Afstoting kerkgebouw Rotterdam-Delfshaven

Het college van kerkvoogden overwoog in 1991 om de Oude of Pelgrimvaderskerk van Delfshaven aan de Aelbrechtskolk in Rotterdam over te dragen aan de Stichting Oude Hollandse Kerken. Het is voor deze gemeente een pijnlijke operatie, omdat het uit 1417 daterende kerkgebouw de trots van hervormd Delfshaven is. Het

gebouw geniet tot ver buiten de landsgrenzen vermaardheid als de kerk van de Pilgrim Fathers.

De kerk blijft wel beschikbaar voor de zondagse eredienst en doordeweekse activiteiten van de kerkelijke gemeente. Door deze transactie verliest de Hervormde gemeente van Rotterdam-Delfshaven de eigendom over haar laatste kerkgebouw. Eerder werden al de Nieuwe kerk, de Mathenesserkerk en de Kapel Spanen afgestoten. In 1993 is de kerk gerestaureerd voor een bedrag van f 900.000.

Kerktoeren Oosterwijk naar gemeente

Het college van kerkvoogden van Oosterwijk heeft de gemeente Leerdam gevraagd de kerktoeren over te nemen. Door het geringe aantal inwoners van Oosterwijk, het uitblijven van nieuwbouw en toenemende ontkerkelijking, ziet het college van kerkvoogden geen kans de toeren te restaureren. Daarom wil men de toeren aan de burgerlijke gemeente verkopen.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente Oosterwijk, 1872.

Omdat de gemeente Leerdam eerder de kerktoren van Kedichem heeft overgenomen, zal de f 200.000 die nodig is voor de restauratie van de toren van Oosterwijk, geen problemen opleveren.

Bentinck rouwborden gerestaureerd

Op 12 oktober 1991 vond tijdens een bijzondere bijeenkomst in de kerk van Rhoon de overdracht plaats van de gerestaureerde Bentinckborden. Destijds bestond er een nauwe band tussen de Bentincks, die het kasteel van Rhoon bewoonden dat naast de kerk ligt, en de Hervormde gemeente van Rhoon.

De rouwborden zijn links en rechts geplaatst van het marmeren grafmonument ter nagedachtenis van Hans Willem Bentinck. De drie rouwborden dateren uit respectievelijk 1768, 1774

en 1779. De totale restauratiekosten bedroegen ruim f 30.000.

Kerk Kijfhoek ondergaat ingrijpende restauratie

In april 1992 is gestart met de restauratie van het kerkje in Kijfhoek. De restauratiekosten bedragen f 1,7 miljoen. Dit geld wordt grotendeels opgebracht door rijk, provincie en de gemeenten Heerjansdam en Zwijndrecht. Het buurtschap Kijfhoek ligt binnen de gemeentegrenzen van Zwijndrecht, maar behoort kerkelijk gezien tot Heerjansdam. Het Kijfhoekkerkje werd destijds op een hoge natuurlijke rug aan de oever van de Devel gebouwd, omringd door een gracht.

Sinds 1973 heeft Kijfhoek geen eigen kerkenraad en college van kerkvoogden meer. In dat jaar is Kijfhoek met Heerjansdam tot één hervormde gemeente verenigd.

400 Jaar kerkelijk Valkenburg

In maart 1992 is aandacht besteed aan het 400-jarig bestaan van de hervormde gemeente Valkenburg ZH. Falkanaburch, zo staat Valkenburg vanouds te boek, duikt voor het eerst in de boeken op tijdens het verblijf van de Romeinen. Dat verklaart waarom er sinds 866 sprake is van een christelijke gemeente in Valkenburg.

Kijfhoekkerk van de Protestantse gemeente Heerjansdam-Kijfhoek, 15^e eeuw.

Oude Kerk van de Hervormde gemeente Zwijndrecht, 17^e eeuw.

Andreaskerk of Oude Kerk van de Hervormde gemeente Katwijk aan Zee, 1460.

Tijdens de reformatie droeg pastoor Franciscus Worms de kerk over aan de aanhangers van de 'nije leer'. Als stichtingsdatum wordt 22 maart 1592 genoemd, in welk jaar de eerste ouderling en diaken werden gekozen.

Tijdens de oorlogsdagen in mei 1940 werd de kerk volledig verwoest, met uitzondering van de toren. Het kerkgebouw moest het steeds ontgelden. Voor de vierde maal moest Valkenburg een nieuwe kerk gaan bouwen. De huidige kerk, waarin zich twee gebrandschilderde ramen bevinden, werd in 1950 in gebruik genomen.

Katwijk aan Zee nam twee gerestaureerde kerken in gebruik

Op 23 juni 1992 nam de Hervormde gemeente te Katwijk aan Zee de gerestaureerde Nieuwe en Oude Kerk in gebruik. De Oude kerk, die zo'n beetje het beeldmerk is van Katwijk, steekt weer helderwit af tegen de blauwe luchten. De Nieuwe Kerk, die uit 1887 dateert, staat in het hart van het dorp. Een imposant gebouw waar zo'n 2.000 mensen 's zondags een plaatsje vinden. De totale kosten van beide restauraties komen op ruim f 4 miljoen, waarvan f 1,4 miljoen voor rekening zal zijn van de Hervormde gemeente van Katwijk aan Zee.

Oude Kerk Zwijndrecht weer in gebruik

Op 3 september 1992 vond tijdens een feestelijke bijeenkomst de overdracht plaats van de gerestaureerde Oude Kerk van Zwijndrecht. Omdat het gebouw in een slechte staat verkeerde, was tot algehele restauratie besloten. Een bouwcommissie

Oude Kerk van de Hervormde gemeente te Nieuwerkerk aan den IJssel, 16^e eeuw.

werd ingesteld om het college van kerkvoogden van dienst te zijn. Financiële steun werd toegezegd door rijk, provincie en gemeente. Voorts werden bijdragen ontvangen van verschillende landelijke fondsen en de plaatselijke Rabobank. De werkzaamheden werden uitgevoerd door aannemersbedrijf Den Hoed uit Bergambacht.

Dorpskerk Nieuwerkerk aan den IJssel gerestaureerd

De Dorpskerk van de Hervormde gemeente te Nieuwerkerk aan den IJssel wordt gerestaureerd. De kosten zijn op f 1,1 miljoen geraamd. De restauratie wordt in drie fasen uitgevoerd. Begin 1993 worden de leibedekkingen vervangen en krijgt het metselwerk een behandeling. Ook worden de goten met bijbehorend zinkwerk vernieuwd. Verwacht wordt dat deze fase in het voorjaar van 1994 voltooid is.

De tweede fase omvat het herstel van de glas-in-loodramen, buitenkozijnen en het schilderwerk. Dit werk wordt verspreid over de periode 1994-1998. De derde fase omvat o.m. het vernieuwen van de torenspits, waarmee een bedrag van f 450.000 gemoeid is. Hieraan zal na 1998 worden begonnen.

Heinenoord legt eerste steen kerkelijk centrum

Op 9 januari 1993 werd de eerste steen gelegd voor de bouw van een nieuw kerkelijk centrum voor de Hervormde gemeente te Heinenoord. De eerste plannen dateren reeds uit de jaren tachtig, maar werden door de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg van de hand gewezen. Zij zouden niet passen bij de historische dorpskerk. Daarna werden de plannen bijgesteld en tijdens een in oktober 1990 gehouden gemeenteavond werd positief op de plannen gereageerd. Nieuw overleg met de gemeente Binnenmaas, waaronder Heinenoord ressorteert, en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, leidde tot goedkeuring van de plannen.

Dorpskerk Hervormde gemeente te Heinenoord, 1510.

Hoflaankerk Kralingen 150 jaar

Ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Hoflaankerk van Rotterdam-Kralingen werd op 19 december 1992 een gedenkboek uitgegeven met als titel "Kralingen 150 jaar Hoflaankerk en de Viersprong". De kerk vormt het opvallende herkenningspunt van de destijds nieuwe en nu oude kern van het dorp: de Viersprong. Een herdenkingscomité onder voorzitterschap van ds. E.L. Ruitenbergh, ging aan de slag. In dit boekje wordt een goed leesbare en samenhangende presentatie gegeven van de Hoflaankerk en haar historische omgeving.

Opknopbeurt kerk Klaaswaal

Sinds maart 1993 staat de kerk van de Hervormde gemeente Klaaswaal in de steigers. De kerk wordt teruggebracht naar de situatie van 1642. De kosten worden op f 2,5 miljoen geraamd, waarvan een groot deel voor rekening van het rijk komt. Voor rekening van de kerkelijke gemeente komt een bedrag van f 800.000, waarvan zij in één jaar tijd ruim f 300.000 bijeen wist te brengen.

Grote of Nieuwe Kerk van Maassluis weer in gebruik

Op 3 november 1993 werd de Grote of Nieuwe Kerk van de Hervormde gemeente Maassluis, na een jarenlange restauratie die bijna f 6 miljoen kostte, op feestelijke wijze in gebruik genomen. Op 18 maart 1943 werd Maassluis door oorlogshandelingen zwaar getroffen, waarbij ook de Grote Kerk zwaar werd beschadigd. Ondanks het feit dat de kerk werd opgeknapt, bleef het een zorgenkind van de hervormde gemeente. In 1991 kende de overheid een forse rijksbijdrage toe waardoor een ingrijpend herstel konden worden uitgevoerd.

*Wilhelminakerk van de
Gereformeerde kerk van
Dordrecht, 1899.*

Het laatste karwei in de kerk was de orgelkas en na veel wikken en wegen werd besloten het Garrels-orgel te restaureren. Dit orgel neemt een belangrijke plaats in Nederland in. Vanaf de dertiger jaren waren er regelmatig orgelbespelingen op radio en tv vanuit de Grote Kerk. Uitzendingen die door de NCVR werden verzorgd met plaatopnamen en zangdiensten.

Een grote groep vrijwilligers werd gevormd die uiteenlopende werkzaamheden verrichtte, waardoor er circa f 200.000 aan arbeidskosten werd bespaard.

Augustijnenkerk van Dordrecht wordt gerestaureerd

Het hofcomplex in Dordrecht bestaat uit een aantal gebouwen rond een binnenplaats die oorspronkelijk

het Augustijnen klooster huisvestte. De stichting van het kloostercomplex vond omstreeks 1275 plaats en werd waarschijnlijk in 1293 afgerond met de bouw van de Augustijnenkerk. In 1450 werd deze éénbeukige kerk uitgebreid met een recht gesloten zijbeuk. De huidige kerk is een laat-gotische kloosterkerk, die gebouwd is na een brand in 1512,

Tijdens een bijeenkomst van 14 april 1994 presenteerde de minister van WVC, mevr. drs. H. d'Ancona, in de Augustijnenkerk het Strategisch Plan "Monumenten, goed gefundeerd". Op die bijeenkomst deelde zij tevens mee dat het rijk 80 procent van de restauratiekosten van circa f 4 miljoen voor zijn rekening neemt. Ook de gemeente Dordrecht geeft een bijdrage. De resterende kosten moeten worden opgebracht door de nog op te richten Stichting Behoud Augustijnenkerk.

Augustijnenkerk van de Hervormde gemeente Dordrecht, 1293.

Nieuw orgel in kerk Barendrecht

Op 9 december 1994 vond in de Dorpskerk van Barendrecht de ingebruikneming plaats van het nieuwe kerkorgel. Het orgel is gebouwd door firma gebr. Vermeulen uit Weert en vervangt het oude Van der Kley-orgel.

Gerestaureerde Augustijnenkerk Dordrecht in gebruik

Op 23 februari 1996 vond de ingebruikname plaats van de gerestaureerde Augustijnenkerk van de Hervormde gemeente te Dordrecht. Na orgelspel door de organist van de Grote Kerk, Arie J. Keijzer, volgde een korte meditatie van ds. M. den Dekker.

Vervolgens sprak de heer J. van Vliet, die tot voor kort nog president-kerkvoogd van de Hervormde gemeente was. Op zaterdag 24 februari 1996 was

de kerk voor belangstellenden te bezichtigen. Ongeveer 3.000 mensen maakten van deze mogelijkheid gebruik.

In de dertiende eeuw werd in Dordrecht een convent van de bedelorde "Heremieten der Augustijnen" gesticht. De kerk, die dateert uit 1293, werd al snel na haar oprichting een centrale ontmoetingsplaats voor de Dordtse burgerij. De Reformatie brengt daarin geen verandering.

St. Aegidiuskerk van Abbenbroek, 13^e eeuw.

In 1572 gaat de kerk over in handen van de Hervormde gemeente Dordrecht. In 1572 waren klooster en kerk door brand verwoest, maar zij werden op de grondvesten herbouwd. In 1972 en 1995 zijn deze fraai gerestaureerd. Na deze omvangrijke restauratie van tweeëntwintig maanden kreeg de Hervormde gemeente te Dordrecht haar Godshuis, een gerenoveerde Augustijnenkerk. Met deze restauratie heeft Dordrecht een parel aan de kroon van topmonumenten toegevoegd.

Broederschap St. Jan Gouda

Op 31 mei 1996 vond in het koor van de Goudse St. Janskerk de eerste jaarlijkse bijeenkomst plaats van de op 28 november 1995 opgerichte Broederschap St. Jan.

De leden, allemaal ondernemers uit Gouda en omstreken, dragen bij in het onderhoud van het gebouw door een jaarlijks donatie van minimaal f 1.000. Een deel van het geld wordt besteed aan het behoud van de cultuurschat van de kerk, zoals b.v. de restauratie van de cartons, de originele werktekeningen van de gebrandschilderde Goudse glazen waarvan de oudste dateert van 1555.

Nieuwe kerk in Waddinxveen

Op 23 december 1996 nam de Hervormde gemeente Waddinxveen haar vierde kerkgebouw "De Morgenster" officieel in gebruik. De kerk is gebouwd in de zuidelijke uitbreiding 'Zuidplas 90' van Waddinxveen.

De nieuwe kerk biedt plaats aan vierhonderd kerkgangers. De totale kosten, inclusief grond en inrichting, bedragen f 2,7 miljoen.

Rouwbord in de Dorpskerk van de Hervormde gemeente Oud-Beijerland.

Vondst van 78 zerken in kerk Oud-Beijerland

Tijdens opgravingen in april 1997 bij de restauratie van de vloer van de Dorpskerk van Oud-Beijerland zijn aanzienlijk meer grafstenen tevoorschijn gekomen dan werd verwacht. Bij de laatste kerkuitbreiding in 1925 is een lijst gemaakt waarop 57 stenen vermeld staan. Nu de houten vloer verwijderd is, zijn totaal 78 zerken aangetroffen, waarvan er 60 leesbaar zijn. De oudste steen die is aangetroffen dateert uit 1594 en vermeldt de bekende Oud-Beijerlandse familienaam Van Driel.

Hillegondakerk weer in gebruik genomen

Op 26 juni 1997 vond de officiële overdracht plaats van de gerestaureerde Hillegondakerk van de Hervormde gemeente te Hillegersberg, de huidige protestantse gemeente van Rotterdam Noordrand. De duizendjarige Hillegondakerk is de afgelopen jaren

gerestaureerd en staat nu weer fraai op de zogeheten Donk (heuvel) in het voormalige dorp Hillegersberg.

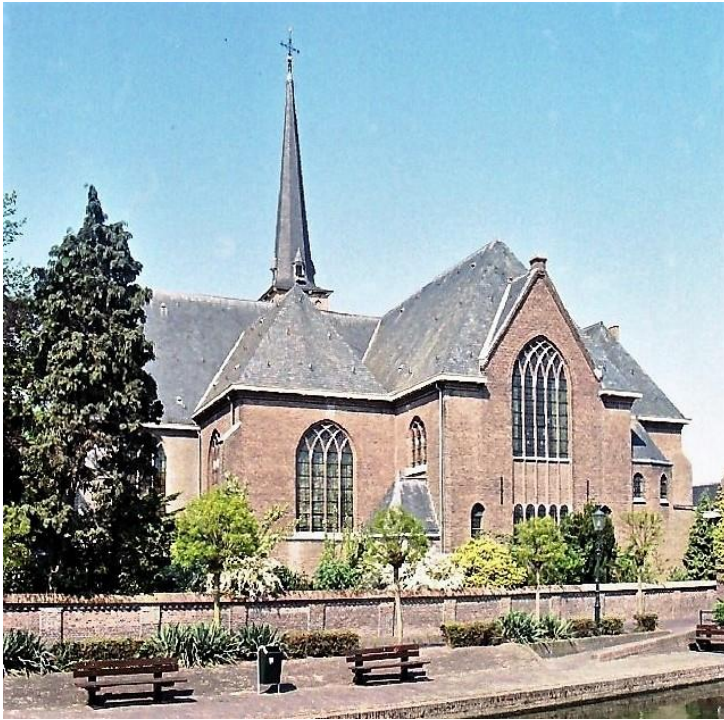
De Hillegondakerk is het alleroudste nog bestaande kerkgebouw binnen het huidige Rotterdam, met wortels tot vóór het jaar 1000. Als zodanig is de kerk de 'moeder' van alle kerken, protestant of Rooms-Katholiek, tot in de verre omgeving.

Bij de restauratie zijn veel eigentijdse voorzieningen aangebracht die de kerk ook bij een breder gebruik wat geriefelijker maken. Maar nergens wordt de historie geweld aangedaan. Men voelt de eeuwen om zich heen. Alle waardevolle elementen uit het verleden werden bewaard en, indien nodig, gerestaureerd.

De restauratie werd uitgevoerd door de firma Huurman uit Delft. De totale restauratie kostte f 2,4 miljoen. Maar volgens de voorzitter van het college van kerkvoogden heeft het de kerkelijke gemeente geen geld gekost, want het benodigde bedrag is bijeen gebracht door schenkingen, giften, bijdragen uit fondsen en door subsidies van de gemeente Rotterdam.

Restauratie goudleerbehang in consistoriekamer Schiedam

Gedurende een reeks van jaren hebben de kerkvoogden van de Hervormde gemeente Schiedam getracht het in 1779 aangebrachte goudleerbehang in de

*Dorpskerk van de
Hervormde gemeente
te Oud-Beijerland,
1567.*

consistoriekamer van de Grote Kerk te restaureren. Uitgangspunt was dat het de Hervormde gemeente van Schiedam geen geld zou kosten. Met ingang van 1994 werd de restauratie in een vijfjarenplan van de burgerlijke gemeente Schiedam opgenomen. Naast subsidie van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (80 pct.), zegde ook de provincie Zuid-Holland 10 procent toe. De Stichting Vrienden van de Grote Kerk heeft beloofd zich sterk te maken om het niet-subsidiabele deel van de restauratie voor haar rekening te nemen. Op 12 september 1997 is de consistoriekamer weer in gebruik genomen. De totale kosten van de restauratie bedragen f 288.509,51.

Vernieuwd interieur kerkgebouw 's-Gravendeel

Eind 1998 is het interieur van het kerkgebouw van de Hervormde gemeente te 's-Gravendeel geheel vernieuwd. Alle oude banken, die niet meer te repareren waren, zijn vervangen. De c.v.-installatie is vernieuwd, terwijl voorts de vloerverwarming is aangepast. Verder is een nieuwe geluidsinstallatie aangebracht en er is een ringleiding voor slechthorenden aangelegd. Ook is de verlichting verbeterd en uitgebreid en de wanden zijn van pleisterwerk voorzien. De totale kosten bedragen ruim f 660.000.

Kerk Valkenburg krijgt hoge toren

De Hervormde gemeente van Valkenburg ZH nam in 1998 de nieuwe kerktoren in gebruik. Het kerkgebouw werd in de meidagen van 1940 totaal verwoest toen het militaire vliegveld Valkenburg onder vuur kwam te liggen. In 1951 is een nieuwe kerk in gebruik genomen. Alleen de toren, die eigendom was van de burgerlijke

Dorpskerk van de Hervormde gemeente te 's-Gravendeel, 1905.

gemeente, ontbrak. De gemeente Valkenburg stelde middelen ter beschikking en sinds 1998 heeft de kerk weer een toren.

400 jaar Hervormde gemeente Katwijk

In 1999 werd aandacht besteed aan het 400-jarig bestaan van de Hervormde gemeente van Katwijk. Enkele feiten op een rijtje. De Oude kerk, die uit 1461 dateert, wit, laag en breed en de Nieuwe kerk uit 1886, donker, hoog en vierkant. Bij de volkstelling van 1620 telde Hervormd Katwijk 39 belijdende leden. Nu (1999) doen er in één jaar bijna vier keer zoveel mensen belijdenis. Pas in 1864 werd een tweede predikantsplaats gesticht. De gemeente telde in 1999 20.000 zielen, omvat 10 wijkgemeenten met 10 predikanten, 5 kerkgebouwen en 170 ambtsdragers. Van de tien wijkgemeenten behoren er vijf tot de confessionele signatuur en hebben vijf een Gereformeerde Bondskarakter.

Gerestaureerd Knipscheerorgel Grote of St. Jeroenskerk Noordwijk

Op 7 juni 2000 werd het gerestaureerde Knipscheerorgel van de Grote of St. Jeroenskerk van Noordwijk-Binnen feestelijk in gebruik genomen. Daarmee werd een periode afgesloten van geld inzamelen, het verwerven van subsidies en de uiteindelijke restauratie zelf, die werd uitgevoerd door orgelbouwer Flentrop uit Zaandam. De totale kosten bedragen f 700.000.

Het Noordwijkse Knipscheerorgel dateert uit 1840. In de periode 1901-1904, toen de kerk grondig werd gerestaureerd, werd het orgel met nieuwe stemmen uitgebreid. In 1995 werd de Stichting restauratiefonds Knipscheerorgel opgericht die zich als taak

Ontmoetingskerk van de Gereformeerde kerk van 's-Gravendeel, 1979.

stelde de nodige gelden voor de komende restauratie bijeen te krijgen. Ongeveer f 350.000 werd via enkele grote sponsors en veel particuliere schenkingen bijeen gebracht, terwijl eenzelfde bedrag door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg werd gesubsidieerd.

Bachorgel in Grote Kerk van Dordrecht

Op 8 september 2000 vond in de Grote of Lieve Vrouwekerk van Dordrecht een presentatie plaats door de voorzitter van de Stichting Bachorgel Dordrecht, de heer drs. W.A. Kirpestein. Het is de bedoeling om een groot tweede orgel te bouwen in het koorgedeelte van de Grote kerk. Een orgel dat teruggrijpt op de principes van de Barok, maar gebouwd wordt in deze tijd. Het moet een hoogtepunt worden van de internationaal gewaardeerde en gerespecteerde Nederlandse orgelbouw anno 2000 en een monument voor eeuwen. De Grote kerk is al vele jaren een toeristische trekpleister van formaat, want jaarlijks komen hier ruim 40.000 bezoekers van heinde en ver.

Door de bouw van een tweede orgel in de Grote kerk van Hollands oudste stad Dordrecht ontstaat een situatie die voor het gebied van Holland en ver daarbuiten uniek is. Het bestaande monumentale orgel met de romantische klankkleur en een nieuw orgel met de frisse sprankeling van de Barok staan ieder voor zich model voor belangrijke perioden in de muziekgeschiedenis.

Het initiatief van de Stichting Bachorgel Dordrecht wordt landelijk en in de regio breed gewaardeerd en ondersteund, zowel door vakmusici en muzikliefhebbers als door bestuurders. Er is inmiddels een uitgebreid comité van aanbeveling gevormd.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente van Cillaarshoek, 1838.

De activiteiten van de Stichting Bachorgel Dordrecht hebben ertoe geleid dat op 26 september 2007 het door Verschuieren Orgelbouw (Heythuysen) vervaardigde Bachorgel in de Grote Kerk van Dordrecht feestelijk in gebruik werd genomen.

Dorpskerk Westmaas 350 jaar

In september 2000 is het 350-jarig bestaan van de historische Dorpskerk van Westmaas gevierd. Ter gelegenheid daarvan verscheen het boek "Van Dorpskerk tot Dorpskerk", geschreven door Rook Belder uit Westmaas. Het boek beschrijft hoe het gebouw in het begin van zijn bestaan voor iedereen in het dorp was en hoe het in deze tijd, als kerkgebouw van de toen nog geheten Samen-op-Weg-gemeente, dat opnieuw is geworden.

In het begin was de kerk in gebruik bij de protestantse gemeente van Westmaas, de kerkgemeenschap voor alle dorpsbewoners. Later werd de protestantse gemeente "Gereformeerde" kerk genoemd en na de Franse tijd, zo rond 1800, is de Nederlandse Hervormde Kerk ontstaan en ontstond de Hervormde gemeente Westmaas.

Het boek beschrijft gedetailleerd de geschiedenis van het kerkgebouw en de kerkgemeenschappen die er door de eeuwen heen hebben thuis gehoord. Zo wordt veel aandacht besteed aan de totstandkoming van de parochie in 1458 door de Kartuizer monniken. Het boek wordt afgesloten met informatie en oriëntatie van de kerkelijke gemeente op haar omgeving, alsmede een naamlijst van alle 55 predikanten die sinds 1575 aan deze gemeente verbonden waren. De bekendste oud-predikant is ongetwijfeld ds. C.E. van Koetsveld, de latere hofprediker, die van

Hervormde kerk Ter Aar, 1843.

Gereformeerde kerk Ter Aar, 1912.

1830 tot 1836 in Westmaas stond en over die periode zijn boek "Schetsen uit de Pastorie te Mastland" schreef.

Oude Kerk Delft weer in gebruik genomen

Op 22 september 2000 werd in Delft tijdens een feestelijke bijeenkomst de geheel gerestaureerde Oude Kerk, na een ingrijpende restauratie, weer in gebruik genomen. De voorzitter van het Nationaal restauratiefonds, mr. Pieter van Vollenhoven, was een van de eregasten.

Na drie intensieve jaren van restauratie, waarmee in 1997 begonnen werd, is een einde gekomen aan de restauratie van de Oude Kerk. Het is al met al een gigantisch project geworden. De totale kosten bedragen ruim f 9,7 miljoen. Van de subsidia-bele kosten neemt het Rijk f 4.798.000 voor zijn rekening.

Het dekkingsplan van deze restauratie ziet er als volgt uit:

- onderhoudsvoorziening Hervormde gemeente f 970.000;
- nalatenschappen f 157.000;
- diverse plaatselijk gevoerde acties f 158.000;
- diverse giften, verkopen, e.d. f 456.000.

Voorts ontving de Hervormde gemeente te Delft aan sponsorbijdragen een bedrag van f 1.640.000. Er is nog een tekort van circa f 1,5 miljoen. Van de burgerlijke gemeente Delft wordt nog een bijdrage van f 750.000 verwacht, zodat het werkelijke tekort nog circa f 786.000 bedraagt.

Lindtse kerk van de Hervormde gemeente Zwijndrecht, 1865.

**Ingebruikname
gerestaureerde kerk
Voorschoten**

Op 25 maart 2001 werd de Dorpskerk te Voorschoten na een elf maanden durende restauratie weer in gebruik genomen. Er is een groot podium gebouwd voor het liturgisch centrum, terwijl de kerk ook geschikt gemaakt is voor concerten, exposities, voordrachten, enz. De werkzaam-

heden zijn verricht door de firma Niersman uit Voorschoten onder architectuur van Topos uit Waddinxveen. De totale restauratiekosten bedragen f 1,5 miljoen.

Nieuwe Gereformeerde kerk Zwijndrecht

Begin 2002 werd de nieuwe Gereformeerde kerk van Zwijndrecht-Groote Lindt, de "Develhof", in gebruik genomen. Aangespoord door daling van het ledental en na zorgvuldige besluitvorming, had de kerkenraad ervoor gekozen om weliswaar twee predikantsplaatsen in stand te houden, maar dan wel een kerkgebouw en twee pastorieën af te stoten. De opbrengst van deze gebouwen werd bestemd voor de realisering van een nieuw kerkgebouw aan de Laan van Nederhoven, die midden in de kerkelijke gemeente ligt. Deze vestiging zou het karakter moeten krijgen van een open en uitnodigend kerkgebouw, zichtbaar in de eigen omgeving en voorzien van eigentijdse faciliteiten. De totale kosten bedragen ruim f 2 miljoen.

Nieuwe kerk Krimpen aan den IJssel

Op 20 februari 2002 vond de ingebruikname plaats van de nieuwe Rehobothkerk van de buitengewone wijkgemeente van de Hervormde gemeente te Krimpen aan den IJssel. Het kerkgebouw is gelegen in het centrum van de nieuwe wijk Lansingh-Zuid. Kenmerken voor het gebouw zijn de ronde vormen, zowel van de kerkzaal als van de centrale hal en de naastgelegen zaalruimten. De kerkzaal biedt plaats aan ongeveer 500 kerkgangers.

Het gebouw is een ontwerp van architectenbureau Houweling en werd gebouwd door bouwbedrijf De Vries & Verburg uit Stolwijk.

Kerkgebouw De Ark van de Gereformeerde kerk te Krimpen aan den IJssel, 1970.

De totale kosten, inclusief de grondaankoop en de inrichting van het gehele complex, bedragen ruim € 2 miljoen.

Duizend jaar kerkgeschiedenis van Rijsaterwoude

In de elfde eeuw was in Rijsaterwoude al een christelijke gemeenschap, zo blijkt uit een boek dat op 15 september 2002 verscheen. Weinig kerken in de omgeving kunnen bogen op zo'n ver teruggrijpende en rijke historie als de bij velen geliefde "Woudse Dom".

Reeds in 1049 was er sprake van een kapelletje te Rijsaterwoude, dat onderhorig was aan de parochiekerk van Oegstgeest. Vanaf 1156 is er voor het eerst sprake van een kerk. In 1554 was het torentje omgewaaid en op het middenschip terecht gekomen. Men kreeg van de bisschop van Utrecht toestemming om het nodige geld te werven door de verkoop van kerkland.

In 1651 richtte de kerkenraad zich tot de Staten van Holland met een verzoek om geldelijke steun voor het opknappen van het in verval geraakte kerkgebouw. De laatste restauratie dateert van 1991, toen de Woudse Dom enige tijd in de steigers stond. Tijdens een bijzondere bijeenkomst werd het gerestaureerde kerkgebouw op 11 juni 1991 weer in gebruik genomen.

Ter gelegenheid van 1.000 jaar kerkgeschiedenis van Rijsaterwoude verscheen in 2002 een boekje "In de schaduw van de Woudse Dom".

Dorpskerk Boskoop weer in gebruik

Op 6 september 2003 nam de Hervormde gemeente van Boskoop de gerestaureerde Dorpskerk weer in gebruik. Herstel was dringend nodig, want de muren

Dorpskerk van de Hervormde gemeente Bodegraven, 1674.

waren als gevolg van veel zwaar verkeer flink aangetast. Deze zijn nu verstevigd. De opknabbeurt kostte totaal € 500.000.

Hervormde kerk in Lisse weer in gebruik

Op 27 november 2003 heropende de Commissaris van de Koningin in Zuid-Holland, de heer J. Franssen, de gerestaureerde kerk van Lisse. Zowel interieur als exterieur zijn grondig aangepakt. Met name het werk aan de kapconstructie bleek veel omvattender te zijn dan aanvankelijk was gedacht. Ook de glas-in-loodramen zijn opnieuw verlood en ventilerende ruiten vervangen de oude voorzetramen. Daarbij is

*Ontmoetingskerk van de
Gereformeerde kerk van
Bodegraven, 1898.*

er voor gezorgd dat de montants fraai in het zicht zijn gebleven. Ook de toren, opgetrokken uit tufsteen, is onder handen genomen.

De gehele restauratie duurde een jaar. Het aannemersbedrijf Koninklijke Woudenberg uit Ameide heeft, onder leiding van architectenbureau R. Visser B.V. te Schoonhoven, het werk uitgevoerd.

De restauratie kostte € 2.500.000, terwijl de Hervormde gemeente Lisse over de vastgestelde subsidiabele kosten 70 pct. subsidie krijgt.

Nieuwe aula en dienstgebouwen op begraafplaats Oud-Kralingen

Op 19 maart 2004 werd de nieuwe aula en de daarbij behorende bedrijfsgebouwen op de begraafplaats Oud-Kralingen van de Hervormde gemeente Kralingen op stijlvolle wijze geopend.

De bijeenkomst, waarbij zo'n 120 aanwezigen bijeen waren, werd geopend door de heer drs. N. van Wijngaarden, voorzitter van het college van kerkvoogden. "Omdat ook onze gemeente op een verantwoorde wijze haar verplichtingen op het gebied van dienstverlening bij kerkelijk begraven wil nakomen, is de 80 jaar oude kapel vervangen en zijn de dienstgebouwen aan deze tijd aangepast". De totale kosten

De in 2004 in gebruik genomen aula op de begraafplaats Oud-Kralingen van de Hervormde gemeente Kralingen.

van deze operatie bedragen € 1,81 miljoen, die de begraafplaats uit eigen middelen kon financieren.

Verder sprak de wethouder van Wijken en Buitenruimte van de gemeente Rotterdam, de heer L.M.M. Bolsius. Hij wijst op de belangrijke plaats van de begraafplaats in deze tijd die steeds meer als park wordt ervaren. Hij zegde een financiële bijdrage toe voor het door de Hervormde gemeente Kralingen aangekochte kistorgel voor de aula.

Tenslotte sprak hij waarderende woorden tot de heren drs. J. la Croix, drs. H.F. Fagel en C. Spek, die zich de in afgelopen jaren enorm hebben ingezet om dit grote karwei te klaren. Aan alle drie werd de gemeentelijke onderscheiding de Erasmusspeld toegekend.

Restauratie Grote Kerk Alblasterdam afgerond

De restauratie van de Grote Kerk van de Hervormde gemeente Alblasterdam is in de zomer van 2004, na 24 jaar, afgerond. Begonnen werd in 1980 met de restauratie van het Roel Meijer orgel. In 1988 werd een begin gemaakt met de restauratie van het interieur van de kerk en de consistorie. Die werkzaamheden, die bijna geheel door vrijwilligers werden uitgevoerd, duurden 8 jaar. Als sluitstuk werden het exterieur en de toren voor restauratie in beeld gebracht. In 1999 werd de Grote Kerk als rijksmonument aangemerkt.

Medio 2002 is op basis van een goedgekeurd restauratieplan door de provincie Zuid-Holland subsidie toegekend en begin 2003 werd de restauratie opgedragen aan Bouwbedrijf Hulshof te Houten. De werkzaamheden aan het exterieur bestonden voornamelijk uit voegwerk van de kerkzaal en de toren. In de toren

Grote Kerk van de Hervormde gemeente Alblasserdam, 1899.

werden nieuwe vloeren aangebracht en zijn de trappen vervangen. De restauratiekosten van de laatste fase van de restauratie bedroegen € 760.000.

Boekje voor nieuwe fundering kerk Bleskensgraaf

Om de nieuwe fundering van het uit 1948 stammende kerkgebouw van de Hervormde gemeente Bleskensgraaf te bekostigen, heeft de gemeente begin 2005 een boekje uitgegeven met zes schetsen over de geschiedenis van de kerk. De nieuwe kerk verving de oude kerk die aan het begin van de Tweede Wereldoorlog onherstelbaar door Duitse bombardementen beschadigd werd. Met de opbrengst van het boekje hoopt het college van kerkevoogden een deel van het tekort, ontstaan door de kosten

van de nieuwe fundering, weg te werken.

Nieuw kerkelijk centrum Barendrecht

Op 2 oktober 2005 werd in Barendrecht het nieuwe kerkelijk centrum "Carnisse Haven" feestelijk in gebruik genomen. "Carnisse Haven" is het gebouw voor de protestantse wijkgemeente Smitshoek/Carnisselande/Portland en telt 375 zitplaatsen, een grote hal voor ontvangst en ontmoeting en vele ruimtes voor diverse activiteiten.

"Carnisse Haven" staat centraal in een Vinexwijk. De groeiende en actieve gemeente hoopt als open wijkgemeente duidelijk aanwezig te zijn in de gesecculariseerde samenleving.

De hervormde en gereformeerde kerkenraden van Barendrecht vonden dat de kerkelijke ontwikkeling in de Vinexwijk Carnisselande de verantwoordelijkheid was van hervormd en gereformeerd Barendrecht. De wijkgemeente kreeg toestemming en financiële ondersteuning voor het bouwen van een nieuw kerkelijk centrum. In oktober 2003 werd grond aangekocht bij de gemeente Barendrecht en de bouw verliep voorspoedig.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente Benthuizen, 1797.

Het kerkelijk centrum wordt mede gefinancierd door giften van gemeenteleden. De Stichting Kerkbouw Midden IJsselmonde coördineert daarnaast uiteenlopende acties voor geldwerving, variërend van een kerstbomenverkoop en een kunstexpositie tot een wekelijks geopende kringloopwinkel.

400 Jaar kerkgebouw Nieuw-Beijerland

Tijdens een bijzondere kerkdienst van 2 november 2005 werd stil gestaan bij het 400 jarig-bestaan van het kerkgebouw van de Hervormde gemeente Nieuw-Beijerland.

Ter gelegenheid daarvan schreven twee gemeenteleden een gedenkboek dat huis-aan-huis in Nieuw-Beijerland is verspreid.

Een kerk op Dubbeldam

Ter gelegenheid van het 375-jarig bestaan van de Hervormde gemeente Dubbeldam verscheen eind 2005 een jubileumboekje. Op 13 oktober 1630 werd de eerste kerkdienst gehouden in de pas gevestigde predikantsplaats van Dubbeldam. Dat is een begin na een lange tijd waarin van kerkelijk leven geen sprake kon zijn. Als gevolg van de alles verwoestende Elisabethsvloed in 1421 was bewoning onmogelijk geworden. Pas na inpoldering van het ondergelopen gebied in de 16^e en 17^e eeuw, was er weer sprake van een normaal dorpsleven.

Het boekje beschrijft o.m. de Franse tijd, toen in 1796 de scheiding van kerk en staat in de Republiek werd doorgevoerd. De scheiding van kerk en staat betekende ook dat de schoolmeester, die onder de oude bediening o.m. de functie van koster, voorzanger en secretaris bekleedde, nu door de gemeentelijke overheid werd aangesteld.

In de 20^e eeuw was het ook op financieel gebied een roerige tijd toen de hoofdelijke omslag onder de gemeenteleden werd geheven. Omdat de opbrengst niet toereikend was, besloot men naast de hoofdelijke omslag een huis-aan-huis-collecte te houden, die behoorlijk wat geld opracht.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Nieuw-Beijerland, 1826.

Omdat de kerk ernstig was verzakt, waarbij de muren naar buiten waren uitgeweken, kreeg de kerkelijke gemeente in 1960 toestemming de kerk te slopen. Op 5 september 1965 werd de laatste dienst in de oude kerk gehouden en op 15 december 1965 werd de nieuwe kerk in gebruik genomen. De preekstoel, de grafzerken en andere waardevolle stukken kregen een nieuwe bestemming.

Pittoresk kerkje Mookhoek 100 jaar

In 2006 was het honderd jaar geleden dat in Mookhoek, begin 1900 niet veel meer dan een dijk van Strijen naar 's-Gravendeel, een kerk werd gebouwd. Vanaf 1900 wordt geld ingezameld voor de bouw van een eigen kerkje dat op 6 januari 1906 in gebruik werd genomen. Koningin Emma betaalde mee aan dit kerkje dat destijds voor f 4.350 gebouwd is.

Nadat het kerkje gebouwd was stemde de kerkenraad van de Hervormde gemeente 's-Gravendeel ermee in dat de bewoners van Schenkeldijk tot de nieuwe kerkgemeenschap van Mookhoek zouden worden gerekend, maar formeel bleef kerkelijk Mookhoek bij de Hervormde gemeente 's-Gravendeel behoren. Pas in 1972 kwamen de kerkenraden van Hervormd 's-Gravendeel en Strijen overeen dat Mookhoek officieel onder het verzorgingsgebied van Strijen zou gaan vallen.

Nieuw gebrandschilderd glas-in-loodraam voor Nieuwe Kerk in Delft

In september 2006 kreeg de Nieuwe Kerk in Delft er een nieuw gebrandschilderd glas-in-loodraam bij. Tijdens de 20^e Open Monumentendag was het voor het eerst te zien. Het raam, vervaardigd door Annemarie Punt uit Ootmarsum, is een eigentijds raam, vervaardigd volgens eeuwenoude tradities.

Grote of St. Bartholomeuskerk van de Hervormde gemeente te Schoonhoven, 1354.

De Nieuwe Kerk is de tweede parochiekerk die in Delft werd gebouwd. In 1383 begon men met de bouw en de bouw van de toren duurde honderd jaar (1396-1496). In 1510 bereikte de kerk haar huidige omvang.

Diverse keren zijn gebrandschilderde ramen van de Nieuwe Kerk verloren gegaan. De eerste keer was dat tijdens de stadsbrand in mei 1536. Bij de Beeldenstorm in 1566 werden behalve altaren en beelden ook glas-in-loodramen vernield. In 1654 ontplofte het kruithuis, waarbij de ramen opnieuw werden verwoest.

Het heeft bijna drie eeuwen geduurd voor er weer gebrandschilderde ramen werden aangebracht. Pas in 1923 werd voor het eerst weer een gebrandschilderd raam geplaatst. Dat was ter gelegenheid van het 25-jarig regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina.

Nieuw kerkelijk centrum "de Ark" in Schoonhoven

In oktober 2006 werd het nieuwe kerkelijk centrum "de Ark" van de Hervormde gemeente Schoonhoven geopend. Tijdens een gemeenteavond in 2004 werd besloten het oude centrum te verkopen, de opbrengsten van de jaarlijkse rommelmarkt en een grote financiële actie plus subsidies waren de componenten om de kosten van € 1,3 miljoen te kunnen betalen.

De financiering van "de Ark" is zo opgezet dat de kerkelijke gemeente door extra inkomsten van gemeenteleden en subsidies binnen 5 jaar het gehele gebouw vrijwel schuldvrij heeft. Naast alle kerkelijke activiteiten is er in "de Ark" ook plaats en ruimte voor verjaardagsvieringen, jubilea, reünies e.d.

Ook voor andere gemeenten en organisaties is "de Ark" een prima optie voor vergaderingen en ontmoetingen e.d.

Kerkgebouw "De Hoeksteen" van de Protestantse gemeente Schoonhoven, 1979.

Oude Kerk Rotterdam-Charlois heropend

Begin 2007 is de Oude Kerk van Rotterdam-Charlois na een enkele maanden durende verbouwing heropend. Deze verbouwing was nodig om de kerk, naast het gebruik voor de kerkelijke gemeente, ook als cultureel centrum te kunnen laten functioneren. De hoge onderhoudskosten dwongen de Hervormde gemeente van Rotterdam-Zuid uit te zien naar nieuwe inkomstenbronnen. Na overleg met de buurt is gekozen voor een cultureel centrum. De kosten bedragen € 300.000, waarvan een aanzienlijk deel door de gemeente Rotterdam is betaald.

650 Jaar kerk in de St. Anthoniepolder

Op 20 december 2007 werd tijdens een bijeenkomst in het kerkgebouw van de Hervormde gemeente St. Anthoniepolder een 800 bladzijden tellend boek gepresenteerd dat een beschrijving geeft van het kerkelijk en maatschappelijk leven rond een kerk in de Hoeksche Waard.

Hoe oud de kerk in Sint Anthoniepolder nu eigenlijk precies is, is niet met zekerheid te zeggen. Volgens deskundigen is het oorspronkelijke kerkgebouw in de 14^e eeuw gebouwd, dus nog vóór de Sint Elisabethsvloed van 1421. De kerk, gewijd aan de Heilige Sint Anthonius de Groote, was een parochiekerk die tot 1559 behoorde tot het Bisdom Luik (België). Het jaar 1357 geldt als stichtingsjaar van de polder.

De Hervormde gemeente te Sint Anthoniepolder kent een rijke geschiedenis. Sinds de Reformatie (16^e eeuw) is Sint Anthoniepolder een zelfstandige kerkelijke gemeente. In de begintijd was de gemeente gedurende verschillende perioden gecombineerd met de Hervormde gemeente van Cillaarshoek, maar aan die combinatie is in het jaar 1611 definitief een einde gekomen.

Oude Kerk (1868) van de wijkgemeente Charlois, onderdeel van de Hervormde gemeente van Rotterdam-Zuid.

Ook burgerlijk is Sint Anthoniepolder eeuwenlang een zelfstandige gemeente geweest. Maar per 1 januari 1832 werd deze gemeente gevoegd bij de burgerlijke gemeente Maasdam en als gevolg van een gemeentelijke herindeling ressorteert St. Anthoniepolder sinds 1 januari 1984 onder de gemeente Binnenmaas. In 2007 werd het 650-jarig bestaan van de hervormde gemeente gevierd en het boek is daarvan een mooi sluitstuk.

Gerestaureerde kerk Goudswaard

In april 2008 nam de Hervormde gemeente te Goudswaard haar gerestaureerde kerkgebouw weer in gebruik. De kerk is aan de buitenzijde voorzien van een derde wijzerplaat. Ook is de uit 1637 daterende torenspits opnieuw gedekt met leien. Het interieur is grondig aangepakt. In de kerkzaal zijn de muurstijlen vervangen, die door het vocht in de muren waren aangetast, en is het gewelfhout vernieuwd. Verder is de kerkzaal van een nieuwe pleisterlaag voorzien.

Over de ouderdom van de kerk bestond veel onduidelijkheid. Aan de hand van een combinatie van bouwhistorisch en kleurhistorisch onderzoek is inmiddels gebleken dat de toren en de klokkenstoel vrijwel zeker uit de tweede helft van de 15e eeuw dateren. Daarmee zijn het, met de klokken, de enige overgebleven delen van de oorspronkelijke kerk die op dezelfde plaats moet hebben gestaan. De kerkzaal is hoogstwaarschijnlijk rond 1725 opnieuw opgetrokken.

*Kerkgebouw Protestantse gemeente
Hoek van Holland, 1926.*

*Kerkgebouw Hervormde gemeente
Willige-Langerak, 1620*

*Kerkgebouw Waalse gemeente Leiden,
1635.*

*Ontmoetingskerk Gereformeerde kerk te
Melissant, 1939.*

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente Goudswaard, 1721.

Hervormd Gouderak 350 jaar

De Hervormde gemeente van Gouderak vierde in 2008 haar 350-jarig bestaan. Tot 1658 hoorde de gemeente kerkelijk bij Moordrecht, maar omdat het wekelijks oversteken van de Hollandse IJssel steeds bezwaarlijker werd gevonden, werd in 1658 een eigen kerk gesticht. De gemeente organiseerde in dit jubeljaar tal van jubileumactiviteiten die op 13 december 2008 zijn afgesloten met een herdenkingsdienst.

Gerestaureerde kerk Monster in gebruik

De Hervormde gemeente in Monster nam eind april 2008 de geheel gerestaureerde dorpskerk weer in gebruik. Het afgelopen jaar kerkte de hervormde gemeente in verband met de restauratie in de gereformeerde kerk aan de Kampschöerstraat.

De dorpskerk aan het Kerkplein heeft een lange geschiedenis. De oudste betrouwbare oorkonde waarin de kerk voorkomt, is van 14 mei 1238. Opgravingen hebben echter aangetoond dat er waarschijnlijk rond 1100 al een kerk was. In 1901 ging een groot deel van de kerk verloren door een grote brand. Het vuur is vermoedelijk ontstaan door loodgieterswerkzaamheden aan het kerkdak. In 1902 werd de kerk hersteld.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente Gouderak, 1658.

Tijdens een restauratie van de kerk in de jaren 1963 en 1964 heeft Monumentenzorg een bescheiden bouwhistorisch onderzoek verricht. In de kerk zijn de restanten van een kleine romaanse kerk en toren gevonden; deze waren uit tufsteen opgetrokken. De tufstenen kerk is waarschijnlijk in de eerste helft van de twaalfde eeuw gebouwd. Ook bij de restauratie die nu is afgerond, kwam een deel van een tufstenen muur vrij. Een gedeelte daarvan zal zichtbaar blijven.

Minikerk en nieuw kerkgebouw Leidschenveen

Sinds 23 november 2009 staat de witte kerk in het deelgebied De Dijken in de Haagse Vinexwijk Leidschenveen. De kerk staat aan de rand van De Dijken, boven op een piramidevormige heuvel, die ontstaan is uit een vuilstortplaats en is acht meter groot.

Ontwikkelingsbedrijf Leidschenveen, dat de wijk heeft ontworpen, wilde dat de heuvel een recreatieve functie kreeg. Het gebouw, een verkleinde

versie van een normale kerk, is niet toegankelijk voor het publiek. Wel heeft het bouwwerk een werkend uurwerk en een luidklok, die elk half en heel uur te horen is.

De protestantse gemeente Leidschendam heeft in de Haagse Vinexwijk Leidschenveen in maart 2010 een nieuw kerkgebouw in gebruik genomen. Het kerkgebouw maakt deel uit van een groot zorgcentrum, maar is vanaf de straat wel als kerk herkenbaar. De kerkzaal telt 150 zitplaatsen en daarnaast zijn er nog enkele kleinere ruimten.

Na tien jaar plannen maken heeft de protestantse wijkgemeente, die deel uitmaakt van de protestantse gemeente Leidschendam, een eigen onderkomen. Leidschenveen is de tweede Haagse nieuwbouwwijk waar wijkbewoners zelf voor een kerk hebben gezorgd. In het stedenbouwkundig ontwerp was daarmee geen rekening gehouden. Ook in de wijk Ypenburg zorgden bewoners zelf voor een kerkruimte.

Grote Kerk van de Hervormde gemeente te Monster, 14^e eeuw.

Garrelsorgel in Leidse Marekerk gerenoveerd

In de afgelopen jaren heeft de Marekerk te Leiden haar oude glorie weer terug gekregen. De koepel is opnieuw geschilderd, de lichtinval komt weer tot zijn recht, de preekstoel is constructief verbeterd, de verwarming is gemoderniseerd en het koperwerk glanst weer zoals het hoort.

Een restauratie van het orgel kon niet uitblijven. In 1998 gaf het college van kerkrentmeesters aan orgeladviseur J. den Hertog uit Zeist opdracht om een restauratie voor te bereiden. Na een lange voorbereidingsperiode werd op 16 februari 2008 de opdracht aan Verschuieren Orgelbouw B.V. uit Heythuysen gegeven. Toen Verschuieren het orgel in november 2008 demonteerde, bleek de toestand slechter dan was voorzien.

Gezien de staat van de frontpijpen werd besloten het aluminium brons te laten zitten en de pijpen alleen te wassen en de aangetaste voeten van nieuwe spitsen te voorzien. Alle conducten werden vernieuwd. In de windladen zijn nieuwe eikenhouten slepen aangebracht. Het leer van de grote magazijnbalg werd volledig vernieuwd. Op zaterdag 23 januari 2010 werd het gerenoveerde Garrels-orgel weer in gebruik genomen.

*Gereformeerde kerk van
Monster, 1936.*

Nieuwe stichting voor Goudse Sint-Jan

Alle bij de Sint-Janskerk van de Hervormde gemeente Gouda betrokken werkgroepen en stichtingen hebben zich in het voorjaar van 2010 verenigd in de nieuwe Stichting Goudse Sint-Jan. In de stichting worden alle niet-kerkelijke activiteiten rondom en in de Sint-Janskerk gebundeld. Voorheen was het beheer over deze monumentale kerk in handen van vrijwilligers van de Stichting Fonds Goudse Glazen, Stichting Gouds Orgelcomité en Commissie Behoud Gouda's Sint-Jan.

De Sint-Jan is met 123 meter de langste kerk van Nederland en heeft een wereldwijd gezien onovertroffen verzameling gebrandschilderde ramen uit onder andere de zestiende eeuw. De nieuwe stichting hoopt dankzij de bundeling van krachten de Sint-Janskerk nog beter op de kaart te kunnen zetten, zowel voor bezoekers uit eigen land als voor toeristen van over de grens. Ook het onderhoud en de financiën moeten in de nieuwe stichting beter geregeld worden. Komend jaar worden in de Sint-Janskerk 50.000 bezoekers verwacht en staan veertig concerten op de agenda.

Ereschildje voor Kethel en Spaland

De start van de monumentendag in Schiedam op 11 september 2010 vond plaats in de Dorpskerk van de Hervormde gemeente te Kethel en Spaland. De reden daarvan was dat het college van kerkrentmeesters van de Historische Vereniging Schiedam het "Scidam" ereschildje kreeg uitgereikt. De onderscheiding werd toegekend voor de restauratiewerkzaamheden die aan het interieur en het exterieur van de Dorpskerk zijn uitgevoerd. In de jaren zestig van de vorige eeuw vond een grote restauratie plaats, waarbij de banken zijn verwijderd en door stoelen zijn vervangen.

Grote of Jacobuskerk van de Hervormde gemeente Kethel en Spaland, 14^e eeuw.

Van 2006 tot 2008 is de kerk in twee fasen gerestaureerd. De eerste fase betrof de restauratie van metselwerk, daken en goten en bij de tweede fase zijn het glas-inlood en het stucwerk aangepakt.

De totale kosten bedroegen ongeveer € 550.000, waarvan circa € 410.000 door subsidies en fondsen beschikbaar is gesteld. Het restant kwam voor rekening van de hervormde gemeente.

De Dorpskerk van de Hervormde gemeente Kethel en Spaland staat aan het Noordeinde in Kethel (Schiedam-Noord). De kerk werd gebouwd op een lage kunstmatige heuvel van klei en werd zeer ondiep gefundeerd. In het begin van de dertiende eeuw werd op de plaats van de zuidbeuk van de huidige kerk een klein bakstenen gebouw opgetrokken, bestaande uit een schip zonder steunberen met een recht gesloten koor op de plaats van de huidige begraafplaats. De noordbeuk van de kerk werd rond 1400 toegevoegd, terwijl de toren omstreeks 1300 aan de kerk werd gebouwd. Dit leidde tot een flinke verzakking, zodat de tussenmuur aan het eind van de veertiende eeuw werd verstevigd met forse steunberen.

Tot 1941 was Kethel en Spaland een zelfstandig dorp dat in dat jaar bij Schiedam werd gevoegd. Kethel heeft in feite twee kernen, de Kerkbuurt in de polder en de oude kern van de Dorpskerk, waar ook de kerkelijke accommodatie van de hervormde gemeente gevestigd is.

“De Open Hof”, kerkelijk centrum van de Protestantse gemeente Oud-Beijerland, 2010.

Nieuwe kerk voor Protestantse gemeente Oud-Beijerland

Op 18 september 2010 is de nieuwe kerk van de Protestantse gemeente De Open Hof geopend. De volgende dag vond de eerste dienst plaats. Deze dienst begon in de Thomaskerk, de voormalige gereformeerde kerk, van waaruit de aanwezigen naar De Open Hof vertrokken voor de startviering.

Het lage kerkgebouw heeft een opvallend rode kleur. Het gebouw heeft een grote, lichte kerkzaal met 400 zitplaatsen, een brede hal voor ontvangsten, verschillende vergaderruimtes, twee eigen zalen voor de jeugd en een huiskamer waar ook door de week activiteiten zijn. Bijzonder is het stiltecentrum aan de voorzijde waar iedere bezoeker welkom is.

Restauratie Dorpskerk en bouw kerkelijk centrum Leimuiden

De Protestantse gemeente Leimuiden heeft eind 2010 vergevorderde plannen voor de restauratie van de Dorpskerk. De kerk kampt met een ernstig verzakte vloer. Het orgelbalkon is verzakt en 's winters is het klimaat slecht regelbaar. Daarnaast dient hier en daar het houtwerk vervangen te worden en krijgt de kerk een schilderbeurt.

Architectenbureau Roos en Ros uit Oud-Beijerland heeft een plan gemaakt waarbij de kerk een nieuwe betonvloer krijgt die op korte stalen buispalen rust. De vloer wordt voorzien van vloerverwarming. Na de restauratie krijgen de grafzerken weer een plek in de nieuwe vloer. De nodige subsidies en vergunningen zijn aangevraagd.

Tevens zal de gemeente een nieuw kerkelijk centrum bouwen aan de Dorpsstraat. Het ontwerp van architectenbureau Roos en Ros bevat een ruime ontmoetingshal,

*Dorpskerk van
Leimuiden (1805)
met aangebouwd
kerkelijk centrum.*

een aantal grotere en kleinere zalen, een ruime keuken en een consistorie. Op de eerste verdieping krijgt de jeugd de nodige ruimte. Tevens krijgt het gebouw een opbaar ruimte met mortuarium.

Oude kerk Naaldwijk multifunctioneel monument

Na een periode van bijna 20 jaar kan de restauratie en het multifunctioneel maken van de Oude Kerk te Naaldwijk in mei 2011 worden afgesloten. De Oude Kerk van Naaldwijk is een van de belangrijkste middeleeuwse kerken in Zuid Holland. De omvang, datering, historische betekenis, bouwstijl en inventaris bepalen het unieke karakter van het monument. De kerk, gelegen aan het Wilhelminaplein in het centrum van Naaldwijk, is een bijzonder gebouw. Bijzonder niet alleen omdat het een monument is dat een intensieve restauratie heeft ondergaan, maar zeker omdat dit gebouw multifunctioneel is gemaakt.

De Oude Kerk leent zich bij uitstek voor feesten, diners, recepties, symposia, jubilea, concerten en veel andere doeleinden. Omdat het behoud van dit cultureel erfgoed iedere inwoner van Naaldwijk aangaat, is de Stichting Vrienden van de Oude Kerk gevormd die zich inzet voor de instandhouding en het multifunctioneel gebruik van de kerk bevordert.

Kerkzaal Gereformeerde kerk Numansdorp gerenoveerd

Na maanden hard werken is op zondag 22 april 2012 de geheel gerenoveerde kerkzaal van het kerkgebouw De Hoeksteen van de Gereformeerde kerk van

Oude Kerk van de Hervormde gemeente Naaldwijk, 13^e eeuw.

Numansdorp in gebruik genomen. Dat gebeurde tijdens een speciale kerkdienst. In deze dienst werd ook het zilveren draaginsigne van de VKB uitgereikt aan de koster en de organist die 30 jaar aan de kerk verbonden zijn.

De kosten van de renovatie bedroegen circa € 45.000, waarvan de kerk uit eigen middelen bijna € 39.000 kon putten. Het restant van circa € 6.000 werd bijeengebracht onder andere door sponsorbijdragen. Het werk dat door veel vrijwilligers werd uitgevoerd bestond o.a. het aanpassen van de centrale verwarming, schilderwerk, elektra, timmerwerk, beton storten en afvoer van het bouwafval.

Na de dienst was er een uitgebreide koffie-in, waarna er een film en foto's werden vertoond van het 35 jaar oude kerkgebouw De Hoeksteen. De bijeenkomst werd afgesloten met een gezamenlijke maaltijd.

Uitbreiding en renovatie gereformeerde kerk Ottoland

Sinds bijna twee jaar is elke zaterdag een aantal vrijwilligers bezig met het uitbreiden en renoveren van het kerkgebouw

van de gereformeerde kerk van Ottoland. De eerste fase is nu vrijwel gereed. Dat houdt in dat er een zaal voor jeugdwerk en bijeenkomsten is gebouwd van 2 x 100 m². De tweede fase is het renoveren van de bestaande zalen, keuken, toiletgroep, enz. De derde fase omvat een aanpassing van kerkzaal en orgel. Voor de inrichting van de eerste fase kreeg het college van kerkrentmeesters in het najaar van 2012 door het Skanfonds een subsidie toegezegd van € 25.000.

Kerkgebouw "De Hoeksteen" van de Gereformeerde kerk Numansdorp, 1977.

Gereformeerde kerk van Ottoland, 1888.

Restauratie Nieuwe Kerk van Delft gestart

Op 8 mei 2013 werd het officiële startsein gegeven voor de restauratie en herinrichting van de Nieuwe Kerk. De restauratie van de kerk omvat renovatie en tevens uitbreiding. De belangrijkste onderdelen van de restauratie betreffen het

*Kerkgebouw
Hervormde
gemeente te
Ottoland, 1732.*

ambachtelijk herstel van o.m. de kapconstructie, leien op het dak, muurwerk, glas-inlood en het casco. De restauratie is aangewezen als leerling bouwplaats, zodat een nieuwe generatie het ambachtelijke werk kan leren.

De kerk krijgt ondergronds een kerkelijk centrum met zaalruimte, toiletten en een keuken. Verder worden er een trap en een lift naar beneden gerealiseerd.. De zalen komen aan de zuidkant te liggen, net buiten de kerk. In de zalen valt wel het daglicht.

De Nieuwe Kerk trekt jaarlijks 200.000 toeristen, naast de 100.000 bezoekers van kerkdiensten, concerten en andere bijeenkomsten. Over de herinrichting van de koninklijke grafkelder werden op de startbijeenkomst geen mededelingen gedaan. Het praalgraf van Willem van Oranje en de koninklijke grafkelder zijn eigendom van de staat.

De restauratie betreft ook het Bätzorgel. Het donkerbruine instrument krijgt zijn oorspronkelijke kleuren terug. Voor de € 11 miljoen kostende operatie moet de hervormde gemeente € 3 miljoen bijeen brengen. Daarvoor is een fondsenwervingscampagne van start gegaan. De overheid zorgt voor de overige € 8 miljoen.

Zonnepanelen in hervormd Puttershoek

Nu het noodzakelijk is de cv-installatie in de hervormde kerk van Puttershoek te vervangen, dient zich de mogelijkheid aan dat van duurzame energie gebruik wordt gemaakt. De commissie geldwerving van het college van kerkrentmeesters heeft in 2013 daartoe een actie opgezet voor het plaatsen van zonnepanelen op het dak van het verenigingsgebouw "De Schakel". Gemeenteleden zijn in de zomer van 2013 benaderd aan deze actie mee te doen. Mogelijkheden hiervoor zijn:

- Uitsluitend zonnepanelen. Een halve zonnepaneel vraagt een investering van € 200 á € 250; voor één of meerdere zonnepanelen is dat € 400 á € 500 per zonnepaneel.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Middelharnis, 15e eeuw.

- Naast zonnepanelen ook een bijdrage geven in de kosten van de aanleg van de cv-installatie en
 - Naast deze mogelijkheden meewerken bij de verdere uitwerking van de actie.
- Bij voldoende inschrijvingen wordt de actie verder uitgewerkt.

Orgel Middelharnis in gebruik

Op 21 september 2013 werd het drieklaviers Leeflangorgel na restauratie weer in gebruik genomen. Het orgel (43 stemmen) werd in 1952 gebouwd door Ernst Leeflang, onder advies van dr. M.A. Vente, die ook de dispositie ontwierp.

De restauratie werd begeleid door Aart Bergwerff. Bij de restauratie zijn onder andere de windladen en de windvoorziening volledig gerestaureerd. Verder is een

*Het gerenoveerde orgel
in de Dorpskerk van
Barendrecht.*

nieuwe elektrische
toon- en register-trac-
tuur aangelegd en zijn
de drie klavieren door
nieuwe vervangen.

**Lindtse Kerk
Zwijndrecht 100 jaar**
In 2013 werd het 100-
jarig bestaan van de
Lindtse Kerk van de
Hervormde gemeente

te Zwijndrecht herdacht. Op de plaats waar de kerk nu staat, stond tot 1912 een kruiskerk uit de vijftiende eeuw die door brand verwoest werd.

Ter gelegenheid van dit eeuwfeest werd een jubileumboekje uitgegeven met als titel "Zes eeuwen Lindtse Kerk te Zwijndrecht".

De kerk heeft verschillende gebrandschilderde ramen. Vandaar dat in het kader van dit jubileum en kleurwedstrijd werd uitgeschreven, waarbij kinderen hun zelf gekleurde raam konden inzenden.

Renovatie orgel Dorpskerk Barendrecht

Op 1 november 2013 werd in de Dorpskerk in Barendrecht tijdens een feestelijke bijeenkomst het door de firma Reil uit Heerde gerestaureerde kerkorgel weer in gebruik genomen. De plaatselijke orgelcommissie bracht ter gelegenheid daarvan een boekje uit met de geschiedenis van het orgel. Het boekje bevat een CD waarop werken te horen zijn die zijn opgenomen voor en na de renovatie.

De Kijfhoekkerk

Tussen Heerjansdam en Zwijndrecht ligt het buurtschap Kijfhoek waar een handjevol mensen woont en een idyllisch kerkje uit 1300 staat. In 1973 is Kijfhoek met de toenmalige Hervormde gemeente van Heerjansdam gefuseerd. De Stichting Behoud Kijfhoekkerk organiseert open dagen. Op de eerste zaterdag van de zomermaanden is de kerk voor het publiek open gesteld en zijn er evenementen als muziek-uitvoeringen, tentoonstellingen of lezingen.

Sinds jaar en dag vinden er op de eerste en derde zondag van de maand kerkdiensten plaats. Ook worden er kerkelijke huwelijken in de Kijfhoekkerk gesloten. In 2013 is het straatwerk rondom de kerk vernieuwd en is energiezuinige LED buitenverlichting geïnstalleerd, terwijl in 2014 de begraafplaats is gerenoveerd.

De Dorpskerk van Ammerstol, 1881.

Wegzakkende kerk baart Ammerstol zorgen

In de zomer van 2014 worden er verzakkingen geconstateerd aan de Dorpskerk van Ammerstol. Er zijn scheuren in de muren van de kerkzaal vastgesteld. Verondersteld werd dat de toren, eigendom van de burgerlijke gemeente, wegzakte en daardoor de kerk meenam. Maar onderzoek wees uit dat het probleem bij de kerkelijke gemeente ligt. De hervormde gemeente wil het werk gelijk laten uitvoeren door de hoofdaannemer die de toren voor zijn rekening neemt. Het gaat om een kostenpost van circa € 250.000. Omdat de kerkelijke gemeente, gelet op haar financiële positie, maximaal € 75.000 mag lenen, zoekt men naar sponsors.

Hervormde kerk Ter Aar ondergaat restauratie

In het najaar van 2014 wordt de hervormde kerk van Ter Aar gerestaureerd. De houten palen van de kerk zijn door het veen aangetast, waardoor de kerk is verzakt. De kerk krijgt een nieuwe heipalenconstructie die op unieke wijze was te sponsoren. De heipalen á € 250,00 per stuk waren te koop en zijn in korte tijd allemaal verkocht. Naast het aanbrengen van een nieuwe fundering moet de kerk aan de binnenkant worden geverfd en de muren opnieuw gestuukt. De totale kosten bedragen circa € 350.000.

Hervormd Giessenburg krijgt nieuw kerkelijk centrum

In september 2014 is de fundering gelegd voor de bouw van een nieuw kerkelijk centrum van de Hervormde gemeente van Giessenburg. Het oude centrum De Rank, dat slechts 35 jaar oud was, voldeed niet meer. In 2007 kreeg de kerkenraad

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente Giessenburg, 15^e eeuw.

de gelegenheid een kavel met boerderij naast de kerk te kopen. Het voorste deel van de kop-hals-rompboerderij wordt weer in oude staat teruggebracht. Het tussenstuk wordt van glas, terwijl op de plaats van het achterste deel (de romp) nieuwbouw komt met een aantal zalen. De kosten bedragen € 1,2 miljoen.

Dorpskerk Woubrugge weer in gebruik

In december 2014 werd de gerestaureerde dorpskerk van de Hervormde gemeente Woubrugge weer in gebruik genomen. De steunpilaren van de kerk waren verrot, er zaten scheuren in de muren en de kerk dreigde te verzakken. Om verdere verzakking van het rijksmonument te voorkomen, kwamen er nieuwe betonnen palen in de grond. De totale kosten bedragen € 850.000, waarvan de hervormde gemeente zelf € 100.000 bijeen moest brengen. Dat is gebeurd en het viel daarbij op dat ook veel bijdragen binnenkwamen van niet-kerkelijke inwoners van Woubrugge.

Renovatie kerktoren Kinderdijk

In de Hervormde gemeente Kinderdijk is eind april 2015 gestart met de renovatie van de kerk en de toren. Dat was nodig want er vielen stukken natuursteen naar beneden. Het college van kerkrentmeesters heeft direct actie ondernomen. Er werd een herstelplan opgesteld, waarna gekeken werd hoe de hieraan verbonden kosten gefinancierd worden. De hervormde gemeente heeft zelf een bedrag van € 100.000 bijeen gebracht. Daarnaast heeft de provincie Zuid-Holland subsidie toegezegd.

*Maranathakerk van de
Gereformeerde kerk van
Giessen-Oudekerk, 1970.*

Voor het ontbrekende deel van de financiën zal een actie onder de inwoners van Kinderdijk worden gehouden.

Grote gift voor Leidse kerken

In de zomer van 2015 kregen drie Leidse kerken een flinke schenking uit een testament. Een ongehuwde man liet een bedrag van ruim € 500.000 na. Hij bleek echter het slachtoffer van fraude te worden, waardoor er slechts € 250.000 overbleef. De gever was geen lid van de Protestantse gemeente van Leiden en kwam, voor zover bekend, ook niet in de kerk.

Zijn drijfveer om het geld te geven was gelegen in het behoud van het historisch erfgoed. Een bedrag van € 90.000 is bestemd voor de Pieterskerk, de Marekerk

en de Hooglandse Kerk. De Pieterskerk ontvangt ongeveer € 40.000; de andere kerken krijgen elk zo'n € 25.000.

Gereformeerde kerk Noordeloos bestaat 125 jaar

De gereformeerde kerk in het Zuid-Hollandse Noordeloos vierde in september 2015 haar 125-jarig bestaan. Een jubileumcommissie organiseerde tot 9 oktober zeven activiteiten die aansluiten bij het jaarthema van de gemeente "Met hart en ziel vieren, verbinden en verhalen". Zo werd er in de kerk een tentoonstelling gehouden van vijf kunstenaars uit de omgeving. Verder belegde de commissie een ouderenmiddag met op het programma onder meer een modeshow van toga's die predikanten in de loop der eeuwen droegen.

Zeven eeuwen Hooglandse Kerk

De Hooglandse Kerk van de Protestantse gemeente Leiden vierde in september 2015 haar 700-jarig bestaan. Ter gelegenheid daarvan werd een ruim 300 pagina's tellend boek "De kathedraal van het licht" gepresenteerd, een boek over de geschiedenis van het gebouw en de mensen die er kwamen.

*Kerkgebouw Hervormde
gemeente Goudriaan,
15^e eeuw.*

De Hooglandse Kerk wordt al eeuwenlang bewonderd, besproken en bestudeerd. Daarnaast heeft de kerk een sleutelrol gespeeld in de (godsdiens)geschiedenis van Leiden en misschien wel van Nederland. Het boek geeft een heldere uiteenzetting in vier hoofdstukken over de geschiedenis van de Hooglandse Kerk, namelijk:

- 1315 –1572: Een Kapel, een kapittel en bijna een kathedraal: de Sint Pancras van bijkerk tot beeldenstormen.

1572 – 1813: De Hooglandse Kerk tijdens de Republiek en de Franse tijd.

1830 – 1940: De Hooglandse Kerk in een veranderende samenleving en 1940 – 2015: Een multifunctioneel godshuis in een gesecculariseerde maatschappij. Het laatste hoofdstuk beschrijft de bouwgeschiedenis van de kerk.

Fundering kerk Sluipwijk krijgt opknopbeurt

In het najaar van 2015 is er een plan om de fundering van het kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Sluipwijk te renoveren. De kosten zijn begroot op € 550.000, waarvan de kerkelijke gemeente inmiddels € 300.000 bijeen heeft gebracht. De speciaal voor deze opknopbeurt in het leven geroepen Stichting Behoud Kerkgebouw Sluipwijk spant zich met diverse acties in om de resterende € 250.000 bijeen te krijgen. Een in september 2015 gehouden bazaar bracht € 17.000 op.

Orgel Adriaen Janszkerk IJsselmonde gerestaureerd

Het orgel in de Adriaen Janszkerk van Rotterdam-IJsselmonde is op 9 april 2016 weer in gebruik genomen. Het tweeklaviers instrument werd in 1868 gebouwd door Van den Haspel, Schölgens & Van der Weyde, drie orgelmakers die hun opleiding genoten in de werkplaats van de Rotterdamse orgelmaker Willem Hendrik Kam.

Het orgel onderging in 1917 een dispositiewijziging, werd in 1924 binnen de kerk verplaatst en werd in 1942 en 1957 gerestaureerd en uitgebreid. Bij de recente restauratie door orgelmakerij Reil uit Heerde is de dispositie van beide manualen gereconstrueerd naar de oorspronkelijke situatie.

*Adriaen
Janszkerk
van de
Hervormde
gemeente
IJsselmonde,
16^e eeuw.*

Nieuw verenigingsgebouw Hervormde gemeente Monster

De Hervormde gemeente te Monster nam op 3 september 2016 haar nieuwe verenigingsgebouw "De Haven" in gebruik. Het multifunctioneel centrum is bedoeld voor allerlei activiteiten van de gemeente. Daarnaast kan het een brugfunctie vervullen in het contact met de buurt. Speciaal met het oog daarop heeft het gebouw een open uitstraling gekregen door het gebruik van veel glas. De bovenverdieping is vooral bestemd voor de jongeren in de gemeente.

Eerste fase restauratie Van Oeckelen orgel Lutherse Kerk Delft voltooid

Op zaterdag 22 oktober 2016 liet de Lutherse gemeente van Delft haar Van Oeckelen orgel na een deelrestauratie door orgelmakerij Reil uit Heerde weer horen. In de afgelopen periode herstelde Reil de windladen van hoofdwerk en pedaal. Daarbij werd het moderne sleepafdichtingssysteem verwijderd en kregen de windladen weer klassieke leerpulpeten. De lutherse gemeente hoopt binnen niet al te lange tijd de opdracht te kunnen geven voor de tweede fase: herstel van het bovenwerk en de stilistische revisie van de tongwerken van het pedaal.

Ichthuskerk Alblasserdam uitgebreid

De Ichthuskerk van de hervormde wijkgemeente in Alblasserdam is flink uitgebreid. Op 28 januari 2017 vond de officiële ingebruikneming plaats. Omdat de gemeente in de afgelopen jaren flink is gegroeid, was er behoefte aan een ruimere hal die als ontmoetingsruimte kan dienen. Dat is in de afgelopen maanden gerealiseerd, samen met extra zaalruimte, een nieuwe keuken en nieuwe verlichting. De zaal kan nu ook bij de kerkzaal worden getrokken. De aanbouw is als een schil om het uit 1965 daterende kerkgebouw gebouwd.

Ichthuskerk van de Hervormde gemeente Alblasserdam, 1965.

Hervormde kerk Berkenwoude, 1833.

Hervormde kerk Nieuwveen, 1832.

Hervormde kerk Oudshoorn, 1663.

Hervormde kerk te Tienhoven, 13^e eeuw

Bestuur

Het bestuur van de afdeling Zuid-Holland bestond uit de volgende voorzitters, secretarissen en penningmeesters.

Voorzitters

A.A.E.S. van Vreeswijk	1931 – 1933
Mr. F.A. Nelemans	1934 – 1952
J. Wilbrink	1953 – 1957
A. in 't Veld	1957 – 1971
M.C. van Dongen	1972 – 1986
J.G. Klomp	1986 – 1992
A.A. Dudok van Heel	1992 – 2000
M.G.R. Barendrecht	2000 – 2006
W.J. van Biezen	2006 – 2014
J. van den Bosch	2014 – 2017
J. Bol	2017 tot heden

Secretarissen

Mr. A. de Jong	1931 – 1957
A. van Adrighem	1957 – 1982
J.G. Klomp	1983 – 1985
D.J. Versluis	1985 – 1986
J.W. Hoffenaar	1986 – 1989
M.G.R. Barendrecht	1989 – 1991
M.H. Van	1991 – 1992
D.J. Versluis	1992 – 1994
W.J. Koutstaal	1994 – 2007
C.W. de Jong	2007 tot heden

Penningmeesters

P. Haagsma	1931 – 1940
H.J. van der Pol	1940 – 1953
A.H. Goldberg	1953 – 1957
A. van Adrighem	1957 – 1982
A. Versteeg	1982 – 1999
W.J. van Biezen	1999 – 2006
G.J.M. de Jong	2006 – 2011
C. Pronk	2011 – 2015
R. van der Wel	2016 tot heden

Gemeenten waarvan foto's van kerkgebouwen e.d. zijn opgenomen (met paginanummer):

- Aarlanderveen, 132
Abbenbroek, 188
Alblasserdam, 147, 200, 224
Alphen aan den Rijn, 28
Ameide, 117
Ammerstol, 219
Arkel, 174
- Barendrecht, 141, 218
Benthuizen, 201
Bergambacht, 15
Bergschenhoek, 44
Berkel en Rodenrijs, 10
Berkenwoude, 224
Bleiswijk, 26, 33
Bleskensgraaf, 109
Bodegraven, 9, 197, 198
Boskoop, 146
Boven-Hardinxveld, 11
Brandwijk, 167
Brielle, 140
- Capelle aan den IJssel, 134
Cillaarshoek, 193
- Dalem, 41
Delft, 103, 148, 179
De Lier, 128
Den Bommel, 114
Dirksland, 161
Dordrecht, 186, 187
Dubbeldam, 152
- Geervliet, 17
Giessenburg, 220
Giessen-Oudekerk, 116, 221
Goedereede, 9
Gorinchem, 97, 98
Gouda, 169, 171
Gouderak, 208
Goudriaan, 222
Goudswaard, 207
's-Gravendeel, 191, 192
's-Gravenhage, 129, 133, 166, 173,
178
- 's-Gravenzande, 35, 43
Groot-Ammers, 27
- Haastrecht, 20
Hardinxveld-Giessendam, 45
Hazerswoude, 9
Heenvliet, 11
Heerjansdam-Kijfhoek, 46, 182
Hei- en Boeicop, 11
Heinenoord, 118, 185
Hekelingen, 145
Hellevoetsluis, 41
Hendrik Ido Ambacht, 29
Herkingen, 44
Hillegom, 48
Hoek van Holland, 206
Honselersdijk, 66
Hoogblokland, 44
Hoogmade, 113
Hoogvliet, 22
Hoornaar, 20
- Katwijk aan den Rijn, 21
Katwijk aan Zee, 108, 183
Kedichem, 24
Kethel, 211
Kinderdijk, 165
Klaaswaal, 75
Koudekerk aan den Rijn, 53, 54
Krimpen aan den IJssel, 61, 196
Krimpen aan de Lek, 24, 105
- Langerak, 167
Leerbroek, 68
Leerdam, 137
Leiden, 131, 180, 206
Leiderdorp, 31
Leimuiden, 213
Leidschendam, 132
Lekkerkerk, 53
Lexmond, 126
Lisse, 164
- Maasdam, 23
Maasdijk, 63

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

Maasland, 115
Maassluis, 36, 92, 93
Meerkerk, 162, 163
Melissant, 206
Middelharnis, 62, 217
Moerkapelle, 121
Molenaarsgraaf, 32
Monster, 209, 210
Moordrecht, 136
Mijnsheerenland, 12, 26

Naaldwijk, 55, 214
Nieuw-Beijerland, 202
Nieuwenhoorn, 155
Nieuwerkerk aan den IJssel, 184
Nieuwe Tonge, 154
Nieuwkoop, 167
Nieuwland, 66
Nieuw-Lekkerland, 61
Nieuwpoort, 67
Nieuwveen, 224
Noordeloos, 156
Noorden, 55
Noordwijk, 72
Noordwijkerhout, 45
Nootdorp, 63
Numansdorp, 16, 215

Oegstgeest, 122
Ooltgensplaat, 117
Oosterwijk, 181
Oostvoorne, 50
Ottoland, 215, 216
Oud-Alblas, 57
Oud-Beijerland, 189, 190, 212
Ouddorp, 47
Oudenhoorn, 67
Ouderkerk aan den IJssel, 56
Oude Tonge, 14
Oude Wetering, 67
Oudshoorn, 225

Papendrecht, 26, 37, 65
Pernis, 14
Piershil, 143
Poeldijk, 158
Poortugaal, 14, 124
Puttershoek, 175, 176

Pijnacker, 38
Reeuwijk, 41
Ridderkerk, 120, 153
Rhoon, 130
Rockanje, 55
Rotterdam-Centrum, 80, 112
Rotterdam-Delfshaven, 91
Rotterdam-Kralingen, 74, 78, 199
Rotterdam-Noordrand, 70
Rotterdam-Overschie, 40
Rotterdam-IJsselmonde, 123, 223
Rotterdam-Zuid, 172, 205
Rozenburg, 102
Rijnsburg, 39
Rijnsaterwoude, 119
Rijsoord, 66, 67
Rijswijk, 42

Sassenheim, 82
Schelluinen, 50
Scheveningen, 34, 144
Schiedam, 108
Schipluiden, 127
Schoonhoven 203, 204
Schoonrewoerd, 58
Simonshaven, 68
Sint Anthoniepolder, 99
Sliedrecht, 150, 151
Sluipwijk, 68
Sommelsdijk, 85, 170
Spijkenisse, 149
Stad aan 't Haringvliet, 41
Stellendam, 158
Stolwijk, 107
Streefkerk, 61
Strijen, 104, 111, 159, 168

Ter Aar, 194
Terheijde aan Zee, 138
Tienhoven, 225
Tinte, 63

Valkenburg, 106
Vierpolders, 17
Vlaardingen, 13
Voorburg, 87
Voorhout, 142

86 Jaar provinciale afdeling Zuid-Holland

Voorschoten, 139

Waarder, 52, 64

Waddinxveen, 157

Warmond, 143

Wassenaar, 25

Wateringen, 18, 19

Westmaas, 95, 160, 177

Willige-Langerak, 206

Woerdense Verlaat, 17

Woubrugge, 110

't Woudt, 50

Wijngaarden, 50

Zevenhoven, 35, 67

Zevenhuizen, 23

Zevenhuizen-Moerkapelle, 64

Zoetermeer, 88

Zoeterwoude, 125

Zuid-Beijerland, 101

Zuidland, 30

Zwammerdam, 51

Zwartewaal, 9

Zwijndrecht, 135, 176, 182, 195

